

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 - 3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 1

Sayı / Issue : 1

Haziran / June 2005

- Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde
Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye
İhsan Şerif KAYMAZ
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Kısacasında
Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri
Siret HÜRSOY
- Metafizik Cemaatten Ekonomik İnsana:
Türk İnkılabının Hareket Noktası ve Hedefi
Üzerine Düşünceler
Nazmi ÇEŞMECİ
- Pentagon'un Yeni Yol Haritası ve
Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikalarına Etkileri
Nihat BİLİCAN
- Türkiye-AB İlişkilerinde Kritik Bir Aşama:
Tam Üyelik Müzakereleri
ve Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliği
Ö. Şakir BABAĞLU
- Savunma Harcamalarının
Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi
Kutluk Kağan SÜMER

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

ISSN : 1305-4740

YAYIN KURULU

P.Kur.Kd.Alb.Şinasi SERDAR
P.Kur.Kd.Alb.Ali Rıza SÖZEN
Öğ.Yb.İzzet TOPAL

DANIŞMA KURULU

Dz.Kur.Kd.Alb.A.Şener KIR
Hv.İsth.Kur.Alb.Ayhan DEMİR
P.Kur.Alb.Dr.Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
İsth.Alb.Erdoğan ÖZDİL
Tnk.Yb.Metin SALTÜRK

YAYIMA HAZIRLAYANLAR

Hv.Svn.Atğm.Fazıl YALÇIN
J.Kd.Üçvş.Suat YILDIRIM
İng.Müt.Svl.Me.Dilek ÇETİNKAYA
Fr.Müt.Svl.Me.Zuhal EMİROSMANOĞLU

HAKEM KURULU

Prof.Dr.Nurşen MAZICI
Prof.Dr.Yaman ÖZTEK
Prof.Dr.Ülke ARİBOĞAN
Prof.Dr.M. Hakkı CAŞIN
Prof.Dr.Ö. Şakir BABAOĞLU
Prof.Dr.Kerem ALKİN
Prof.Dr.Hakan BAYKAL
Prof.Dr.Jale CİVELEK
Prof.Dr.Feridun YENİSEY
Prof.Dr.Ahmet Güner SAYAR
Prof.Dr.Sebahattin ÖZEL
Prof.Dr.Tolga YARMAN
Prof.Dr.Naz ÇAVUŞOĞLU
Prof.Dr.Hasret ÇOMAK

Prof.Dr.Murat FERMAN
Doç.Dr.Yaşar HACISALİHOĞLU
Doç.Dr.Ayşenur TÜTÜNCÜ
Doç.Dr.Necdet ÖZÇAKAR
Yrd.Doç.Dr.Gamze KONA
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL
Yrd.Doç.Dr.Uğur ÖZGÖKER
Yrd.Doç.Dr.Kutluk Kağan SÜMER
Yrd.Doç.Dr.Remziye OKKAR
(E)Tuğg.Servet CÖMERT
(E)Tuğg.Atalay KOCATEPE
(E)Kur.Alb.Dr.Cemil ŞENALP
(E)Dz.Kur.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ

BASKI

Harp Akademileri Basım Evi

YAZIŞMA ADRESİ

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul
Telefon: 0 212 284 80 65-2150 Faks: 0212 284 80 65-2150
e-posta: saren@harpak.tsk.mil.tr

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Cilt 1 Sayı 1 Haziran 2005

İÇİNDEKİLER

<u>SUNUŞ</u>	5
<u>1- ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE</u> Yrd.Doç.Dr.İhsan KAYMAZ	7
<u>2- AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ</u> Yrd.Doç.Dr.Siret HÜRSOY	33
<u>3- METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA –TÜRK İNKILABININ HAREKET NOKTASI VE HEDEFİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER–</u> (E) Dz.Kur.Kd.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ	47
<u>4- PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ</u> Hv.Plt.Yzb.Nihat BİLİCAN; HHA 1'inci Sınıf Öğrencisi.....	59
<u>5- TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE'NİN AB'YE TAM ÜYELİĞİ</u> Prof.Dr. Ö. Şakir BABAĞLU	69
<u>6- SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ</u> Yrd.Doç.Dr.Kutluk Kağan SÜMER	81

(Bu sayfa boş bırakılmıştır)

SUNUŞ

Çağın gerektirdiği sürekli iyileşme ve gelişmelere ayak uydurabilmek maksadıyla, 2003 yılında Harp Akademileri Kanununda yapılan değişiklik ile Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) teşkil edilmiştir.

2003 yılında eğitim ve öğretime başlayan SAREN'in kuruluş amacı; öncelikle Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu alanlarda;

- Yüksek Lisans ve Doktora Eğitimi vermek,
- Sertifika, Kurs ve Hizmet İçi Eğitim Programları açmak,
- Akademik Danışmanlık, Bilimsel Çalışmalar, Uygulamalar ve Yayınlar yapmak,
- İhtiyaç hâlinde ve gelişen teknoloji paralelinde Uzaktan Eğitim vermektir.

Enstitüde hâlen; Uluslar Arası İlişkiler, Ulusal ve Uluslar Arası Güvenlik Stratejileri, Savunma Kaynakları Yönetimi ve Harp/Harekât Hukuku yüksek lisans programlarında eğitim verilmektedir.

Dünyada ve bölgemizde meydana gelen olaylar ve ortaya çıkan belirsizlikler; sür'atli karar verebilen, yerinde ve doğru değerlendirmeler yapabilen personel yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, yeterli bilimsel ve teknolojik gelişmeye ulaşmamış Silâhlı Kuvvetlerin, etkili bir caydırıcılığa sahip olamayacakları da bilinen bir gerçektir.

Değişen durumlara ayak uydurma ve bilimsel gelişmelere katılım ile, 21'inci yüzyılın ve bilgi çağının ihtiyacı olan yönetici ve askerlerin yetiştirilmesi konusunda; SAREN' de icra edilen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin büyük katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

Öğretim kurumlarının saygınlığı; icra edilen eğitim ve öğretimin yanında, yürüttüğü yayın faaliyetleri ile de yakından ilgilidir. Bu düşünceden de hareketle SAREN; yılda iki kez yayımlayacağı derginin bu ilk sayısı ile bilimsel yayın faaliyetine başlamış bulunmaktadır. Derginin Hakemli Dergi olarak yayımlanıyor olması; içeriğinin bilimsel ve zengin olmasına katkı sağlayacaktır.

SAREN'in kendi kuruluş amacına uygun olarak, "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkaracağı "Güvenlik Stratejileri Dergisi"; Harp Akademileri Komutanlığının yürüttüğü faaliyetlere de bilimsel açıdan önemli bir katkı sağlayacaktır.

Dergide yayımlanacak yazı, makale ve araştırma konularının; bu alanlarda çalışma yapan her kesimden okuyucuya faydalı bir kaynak teşkil edeceği değerlendirilmektedir.

Yılda iki kez çıkarılacak olan Güvenlik Stratejileri Dergisinin ilk sayısına, makale veren değerli bilim adamlarımıza ve Harp Akademileri Komutanlığı personeline katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Bu derginin hedeflenen amacına uygun olarak yayın hayatına devam edebilmesi ve daha iyiyi yakalayabilmesi için, tüm Türk Silâhlı Kuvvetleri personeli ile değerli bilim adamlarımızın yakın ilgi ve katkılarını bekliyorum.

Faruk COMERT
Hava Orgeneral
Harp Akademileri Komutanı

(Bu sayfa boş bırakılmıştır)

Yazan: Yrd.Doç.Dr. İhsan Şerif Kaymaz*

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

Özet

Aşağıdaki makalede parçalanma sürecine girmiş olan Irak'ın durumu ve bu sürecin Türkiye üzerindeki olası etkileri değerlendirilmiştir.

İngilizler tarafından 1921'de kurulan Irak'ın nüfusu ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan iki ana etnik grubun –Araplar ile Kürtlerin– görelî durumları tarihsel süreç içinde ele alınıp incelenmiştir.

Şii Arapların Irak'taki konumları 1921'den günümüze değin yaşanan gelişmeler ışığında irdelenmiş, bunların Sünnî ağırlıklı merkezi yönetimle uyumsuzlukları, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve Baas yönetiminin etkili politikaları sonunda giderek Arap ulusal kimliğini benimsemeleri anlatılmıştır. Bugün ülkede faaliyette bulunan başlıca Şii gruplar ve bunların ülkenin geleceği üzerindeki olası etkileri tartışılmıştır.

Kuruluşundan beri devleti sıkı bir merkezîyetçilikle yöneten Sünnî Arapların yönetim politikalarında süreç içinde meydana gelen değişiklikler özetlenmiş, bugün gelinen noktada Sünnî ve Şii Arapların Irak'ın parçalanması tehlikesi karşısındaki yaklaşımları ele alınmıştır.

Arapların ardından Kürtlerin durumu değerlendirilmiştir. Kürt kimliği ve Kürt sorunu hakkında özet açıklamalar yapıldıktan sonra, Irak Kürtlerinin devletin kurulmasından buyana merkezi yönetimle çatışmaları ve bu süreçte bölge dışı emperyalist müdahalelerin rolü yine özet olarak anlatılmıştır.

Birinci Körfez Savaşı'nı izleyen dönemde ülkenin kuzeyinde bir “de facto” Kürdistan Devleti'nin kuruluşu, bu olumsuz gelişmeye Türkiye'nin katkısı ve tepkisi, ortaya çıkan “de facto” oluşumun yaşama şansı irdelenmiştir. Amerikan işgali sonrasında temel parametrelerin değişmesi ve bu değişikliğin Kürt sorununa kazandırdığı yeni boyutlar ele alınmıştır. Kürdistan Devleti'nin “de facto” bir oluşum olmaktan çıkıp, resmen tanınması olasılığı ve Irak'ın bölünmesi anlamına gelecek olan böyle bir durumun Türkiye'ye maliyeti değerlendirilmiştir

Anahtar Kelimeler: Irak, Kürt Sorunu, Şii, Sünnî, Araplar

Abstract

Iraq, like many other states in the Middle East, is an artificial product of Western imperialism. It was created by Great Britain at the end of World War I. Since the First Gulf War, it has gone into a disintegration process. In the article below, this process has been put forward.

* Yrd.Doç.Dr.İhsan Şerif Kaymaz, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

First, some general knowledge about the population and its ethnic structure has been given. Then, the short history of Iraqi State is summarized in regard to two main ethnic groups, namely Arabs and Kurds.

Arabs, though they constitute more than 75 percent of the total population, do not have a common national identity. There is a strong inconfidence between Shi'a and Sunni Arabs, the reasons of which are examined in detail. Between Kurds and Arabs on the other hand, there is a historical enmity going back to previous years. Beside those intergroup inconfidences and enmities, there is a determinative tribal dispersal within each group.

Since the foundation of Iraqi State, there was a carefully kept balance between Sunni and Shi'a Arabs and Kurds. This state of balance, which was based on Sunni Arab hegemony, has been broken down by American intervention. And as there is not enough adhesive tape to keep those groups together, the disintegration of Iraq is almost unavoidable.

A de facto Kurdish State has already been founded during the last couple of years. Official recognition of it, is only a matter of time. There is no suspicion that, such a development will jeopardize the regional security of Turkey. Dimensions of the danger will come into being in the forthcoming years.

Key Words: Iraq, Kurdish Conflict, Shi'a, Sunni, Arabs

Giriş

Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri üzerinde, bölge dışı bir güç olan İngiltere tarafından kurulmuş yapay bir devlettir. Ülke toprakları, Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu vadi boyunca uzanmaktadır. Irak'ın coğrafî bütünlüğünü sağlayan *Mezopotamya* adı verilen bu nehir sistemidir.

Günümüzde, Irak toprakları üzerinde yeni bir siyasal yapılanma süreci yaşanmaktadır. Bu süreci yönlendiren ise yine bölge dışı bir güçtür. ABD'nin Irak'ın geleceğine ilişkin hesaplarının, son derece karışık olan nüfus yapısından ve Kürtlerle Araplar arasındaki tarihsel düşmanlıktan yararlanarak ülkeyi bölmek ve kuzeyde bütünüyle kendisine bağımlı yeni bir yapay devlet yaratmak olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki makalede, Irak'ın nüfus yapısı ile ilgili genel bilgilerin ardından, ülkedeki iki ana etnik grubu oluşturan Araplar ile Kürtlerin Irak tarihindeki ve parçalanma sürecinin yaşanmakta olduğu günümüzdeki görece konumları ele alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin, ulusal çıkarlarına bütünüyle aykırı olan bu süreçte izlediği ve hâlen izlemekte olduğu politikalar irdelenmiş, genel bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

I. Irak Nüfusunun Yapısı

Çeşitli kaynaklar, tarihinin en parlak dönemini yaşadığı 8. ve 13. yüzyıllar arasında, *Mezopotamya* vadisinin toplam nüfusunun 20 milyona yaklaştığını ileri

sürmektedirler.¹ Aynı kaynaklar, Moğol istilasının yol açtığı büyük yıkımın ardından bölge nüfusunun hızla azaldığını ve 19. yüzyılın ortalarında 1,3 milyona dek düştüğünü belirtmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1881–82/1893 döneminde yapılan genel nüfus sayımında elde edilen sonuçlar, yukarıdaki saptamayı doğrular niteliktedir. İlkel sayım teknikleri kullanılarak yapılan ve esas itibarıyla nüfusun dinlere göre dağılımının belirlenmesinin hedeflendiği bu sayımda Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinde toplam 1,5–2 milyon kişinin yaşadığı anlaşılmıştır.²

Birinci Dünya Savaşında bölge İngiliz işgali altına girmiştir. İngilizlerin 1919–1921 yılları arasında yaptıkları üç nüfus saptamasında yaklaşık nüfus 2,5 milyon olarak hesaplanmıştır. Bir sonraki nüfus saptaması, Irak'ın İngiltere'den kağıt üzerinde bağımsızlığını kazandığı 1932 yılından üç yıl sonra –1935'de– gerçekleştirilmiş ve ülke nüfusunun 3,5 milyona yükseldiği görülmüştür. Irak'ta modern anlamda ilk genel nüfus sayımı 1947'de yapılmıştır. Bunu 1957, 1965 ve 1977 sayımları izlemiştir. Irak'ın nüfusunun 1947'de 4,8 milyon, 1957'de 6,3 milyon, 1965'de 8 milyon, 1977'de ise 12 milyon olduğu belirlenmiştir. Bu tarihten sonra, sürekli savaşların ve ambargoların pençesinde kıvranan Irak'ta sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmasına olanak bulunamamıştır. Çeşitli uluslar arası kaynaklar, Irak'ın nüfusunun 1987'de 16,3 milyona, 2000 yılında ise 22,7 milyona çıktığını belirtmektedir. Yıllık ortalama nüfus artış hızının %3 ila %4 gibi çok yüksek düzeylerde seyrettiği Irak'ta bugün yaklaşık 26 milyon insanın yaşadığı ve bunun da %60'ını 20 yaşın altındakilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.³

Aynı dönemde, nüfus artışına koşut olarak ülkede köyden kente hızlı bir göç yaşanmıştır. 19. yüzyılın sonunda nüfusun 1/3'ünden fazlasını göçebe kabilelerin oluşturduğu, kentsel yerleşimin ise %20'nin altında kaldığı belirtilmektedir. Ancak bu görünüm, son 100-150 yılda büyük değişikliğe uğramıştır. Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu vadi boyunca kurulu olan kentlerde yaşayanların toplam ülke nüfusuna oranı 1957'de %28, 1965'de %44, 1977'de %64 olarak hesaplanmıştır. Bugün ise kentsel nüfusun % 80'in üzerinde olduğu sanılmaktadır.⁴ Fakat kırsal nüfusun hızla kentlere akması geleneksel aşiret bağlarının kırılmasını sağlayamadığı gibi, nüfusun kültürel açıdan kentlileşmesi anlamına da gelmemektedir. Tersine, Türkiye'de ve benzeri tüm ülkelerde olduğu gibi bu durum toplumsal, kültürel, ekonomik ve çevresel anlamda çok ciddi bozulmalara ve yozlaşmalara yol açmıştır. Bu bozulma, Irak'ın son 25 yıldır içinde bulunduğu olağan dışı koşullarla birleşince, sorunlar dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır.

Etnik dağılımı itibarıyla, Irak nüfusunun %75'i Arap, %18'i Kürt, %5'i Türkmen, %1'i Asur'dur. Kalan %1'i ise İranlı, Ermeni, Yahudi gibi çeşitli küçük topluluklardan oluşur. Dinsel dağılım incelendiğinde ise nüfusun %98'inin Müslüman; %1'inin Yezidî, %1'inin Hristiyan olduğu görülür. Müslümanların %60'ı Şi'dir. Arapların yaklaşık % 60'ı

¹ J. McCray, M. Sa'eed, "The Social Characteristics of the Population of Iraq," *Bulletin of the College of Arts, University of Baghdad*, 1968, C.II., s. 69-124'den aktaran R. I. Lawless, "Iraq: Changing Population Patterns," *Population of the Middle East and North Africa: A Geographical Approach*, Ed. by J. J. Clarke, W. B. Fisher, Londra, University of London Press, 1972, s. 97; M. S. Hassan, "Growth and Structure of Iraq's Population, 1867-1947," *Bulletin of Oxford University*, S. 20 (1958)'den aktaran *idem*.

² Kemal H. Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1985, s. 144-145, 152-153, 190.

³ Federal Research Division, Library of Congress, "A Country Study: Iraq," <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html>, 25.03.2005.

⁴ Phebe Marr, "Republic of Iraq," *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, Ed. by David E. Long, Bernard Reich, Boulder, Westview Press, 1995, s. 102-108.

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

ile Türkmenlerin bir kısmı Şiidir. Türkmenlerin ve Kürtlerin çoğunluğu Sünnîdir. Yezidîler etnik olarak Kürttür. Hıristiyanlar ise çoğunlukla Asurîdir. Irak nüfusunun 26 milyon olduğunu varsayarsak, nüfusun dağılımı kabaca şöyledir:⁵

	Nüfus(000)	%
Şii Araplar	15,250	59
Kürtler	4,500	17
Sünnî Araplar	4,250	16
Türkmenler	1,250	5
Yezidîler	0.250	1
Asurîler	0,250	1
Diğerleri (İranlı,Yahudi)	0,250	1

II. Araplar

Irak'a demografik açıdan kimliğini kazandıran Araplardır. Her dört Iraklıdan üçü etnik kökeni bakımından Araptır. Ancak ülke nüfusunun ana bloğunu oluşturmalarına karşın, son yıllara değin Araplar arasında ortak bir ulusal kimlik algılaması gelişmemiştir. Bunun temel nedeni, tarihsel kökleri çok eskilere dayanan mezhep ve aşiret ayrışmasının aşılammamasıdır. Söz konusu ayrışmanın ana eksenini Sünnî-Şii karşıtlığı oluşturmaktadır.

A. Şiiler

1. Irak Devletinin Tarihinde Şiilerin Yeri

Daha çok ülkenin güneyinde yaşayan Şiiler, hem ülke genelinde, hem de başkent Bağdat'ta çoğunluğu oluşturmalarına karşın, sayısal ağırlıklarını yönetime yansıtmadıkları için Irak devletinin kuruluşundan bu yana dinsel bir azınlık görünümündedirler. Ekonomik ve toplumsal gelişmişlik düzeyleri Sünnîlerin gerisindedir. Ayrıca aralarında bir bütünlük de yoktur.

İngiliz işgalinin ilk yıllarında, işgal yönetimine karşı, Şii din adamlarının başını çektiği çok büyük bir ayaklanma çıkmıştır.⁶ 1920 Haziranında başlayıp ancak ertesi

⁵ Central Intelligence Agency, "The World Factbook: Iraq," <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>, 28.03.2005.

yılın başlarında bastırılabilen bu ayaklanmanın hemen ardından İngilizler, Sünnî Arapların ağırlıkta olduğu Irak Krallığını kurarak başına da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı geçirmişlerdir. 50 yıl önce Mithat Paşanın yaptırdığı Bağdat Sarayında, İngiliz Yüksek Komiseri Percy Cox tarafından Faysal'a taç giydirildiği tarih olan 23 Ağustos 1921, Irak Devleti'nin resmî kuruluş tarihi sayılmaktadır.⁷

Ehl-i beyt anlayışında yani İslâm'ın Şia yorumunda, dinin devletle ilişkisi; *ehl-i sünnet* anlayışına göre daha mesafelidir.⁸ Devletin Sünnî ağırlıklı olarak yapılanması, Şiilerin devlete daha da büyük bir kuşkuyla yaklaşmalarına yol açtı. Başlangıçta, pasif itaatsizlik sergileyerek, Faysal yönetiminin işlevsellik kazanmasını engellemeye çalıştılar. İngilizler, buna tepki olarak Şiî toplumunun önderi konumundaki din adamlarını aileleriyle birlikte İran'a sürdü. Başsız kalan Şiî toplumu denetim altına almakta da güçlük çekmediler. 1924 yılında, Şiî din adamlarının siyasetle uğraşmamaları, Faysal'dan özür dilemeleri ve yönetime bağlı kalmaları koşullarıyla Irak'a dönmelerine izin verildi.

Gerek monarşi (1921–1958), gerekse cumhuriyet (1958–2003) dönemlerinde, Sünnî ağırlıklı Irak yönetimiyle Şiî din adamları arasındaki kuşku ve güvensizlik hiç eksik olmadı. Şiî din adamları devletin merkezîyetçi ve seküler politikalarına soğuk yaklaşırken, Sünnî yöneticiler de Şiî din adamlarının İran'la olan yakın ilişkilerini her zaman kuşkuyla izlediler.

İslâm dünyasında dinin siyasallaşmaya başladığı 1950'li yıllarda, Şiîler de kendi partilerini kurdular. Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr tarafından kurulan Dava Partisinin temel hedefi, —siyasal İslâm'ı bayrak edinen tüm benzerleri gibi— şeriata dayalı bir İslâm toplumu ve devleti yaratmaktı. Partinin siyasal söylemleri hiçbir zaman dar mezhepçilik kalıplarının ötesine geçemedi. 1960'lı ve 1970'li yıllar, Dava Partisinin etkin olduğu yıllardı. Özellikle 1968'de yönetime el koyan Baas Partisinin Şiî din adamları üzerindeki baskıyı artırmasından sonra Parti, tepkisel kitle eylemlerine ağırlık verdi. 1974 ve 1977 yıllarındaki Hüseyiniye ve Aşura törenleri, Baas yönetimini hedef alan protesto gösterilerine dönüştü.⁹ Buna karşın, Baas yönetiminin baskısı daha da arttı. 1978'de İran'ın dinî lideri Ayetullah Humeyni Irak'tan sınır dışı edildi; 1979'da da Şiî din adamlarına karşı geniş çaplı bir tutuklama kampanyası başlatıldı. 1 Nisan 1980'de Irak'ın dışişleri bakanı bir suikast sonucu öldürüldü. 4 gün sonra yapılan cenaze törenine ise bombalı saldırıda bulunuldu. Bunun üzerine, Dava Partisinin tüm faaliyetleri yasaklandı ve partinin kurucu lideri Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr tutuklanarak idam edildi. Dava Partisi, 1982'den itibaren eylemlerini İran'da

⁶ İngiliz belgelerinden öğrendiğimize göre, Ankara hükümeti ayaklanmacılara yedi bin lira göndermiş; ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, Bağdat'taki Osmanlı Ulusal Güçler Komutanı Nasuhî Bey'e yazdığı 21 Mart 1921 tarihli mektupta, şimdilik etkin yardım yapabilecek durumda olmadıklarını belirterek, gönderilen paranın bir bölümünün aşiret şeflerine dağıtılmasını, bir bölümü ile de silâh ve cephane alınarak çete savaşı yapılmasını istemişti. (FO 371/5048, E 5162/3/44: Wratlslaw to Curzon, Beyrut, 4.5.1920/31.) Ayrıca, yeni kurulan *El-Cezire* Cephesi de, Üsteğmen Kadri Bey aracılığıyla Tel Afar'daki ayaklanmacılara silâh yardımında bulunmuştu. (FO 371/5228, E 9849/2719/44; FO 371/5229 E 10440/2719/44; FO 371/5230 E 12339/2719/44; FO 371/5231 E 12966/2719/44.) 1920'den bu yana, Türkiye'nin konumunda meydana gelen değişiklik çok dikkat çekicidir.

⁷ İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, 1.B., İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003, s. 149-154.

⁸ Faik Bulut, *İslâmcı Örgütler*, İstanbul, Tüzmamanlar Yayıncılık, 1993, s. 495-525.

⁹ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Westview-Colorado, Westview Press, 1985, s. 228; Christina Moss Helms, *Iraq: Eastern Flank of the Arab World*, Washington D.C., Brooking Institution, 1964, s. 100; Bulut, a.g.e., s. 516-536.

sürdürmeye başladı.¹⁰ Partiden ayrılan Ayetullah Muhammed Bekir el Hakim de yine aynı yıl Tahran'da Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyini (İİDYK) kurarak İran'ın desteğiyle Baas yönetimine karşı silâhlı direnişe başladı. Iraklı Şiîler arasından toplanıp, İran tarafından silâhlandırılan gönüllülere Kuzey Irak'ta Mesut Barzani'nin denetimindeki bölgede askerî eğitim verildi. Bedir Tugayları adıyla oluşturulan paramiliter güç, İran–Irak Savaşı boyunca Irak içinde birçok silâhlı saldırı ve sabotaj eylemi gerçekleştirdi.¹¹

İran–Irak Savaşı, Irak'ta Arap ulusçuluğunun gelişimine katkıda bulundu. Savaş boyunca, Irak tarihinde ilk kez, Arap ulusal kimliğinin, dinsel-mezhepsel kimlikleri aşan bir üst kimlik olarak algılanmaya başlandığını görüyoruz. Bu algılama değişikliğinin etkilerinin Baas yönetimine yansımaları gecikmedi. Saddam Hüseyin'in, Irak yönetimini tek başına ele geçirdiği 1979 yılında, ordunun üst düzey komuta kadrosu Sünnî Müslümanlardan oluşuyordu. Alt kademedeki subaylarla eranın 2/3'ü Şiîydi. Bu durum, İran–Irak Savaşı sırasında Irak ordusunda ayaklanma çıkacağı beklentisini yaratmıştı. Ama öyle olmadı. Şiî askerler Irak ordusuna bağlı kaldılar. Hatta savaş sırasında bir ara İran Ordusunun işgali altına giren ve nüfusunun tamamını Şiîlerin oluşturduğu güneydeki sınır bölgelerinde halk, Bağdat yönetimine bağlı kalmayı sürdürdü. İran'ın Irak Şiîlerini hedef alan ve onları İslâm devrimine katılmaya çağıran yoğun propagandası da etkisiz kaldı. Savaş boyunca, çok sayıda Şiî komutan Irak ordusunda kilit roller üstlendi. 1982'deki büyük İran saldırısını püskürten Irak ordusunun komutanı bir Şiîydi. Bütün bunlar, savaş sırasında ulusal duyguların dinsel duygulara ağır bastığını gösteriyordu. Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyine bağlı Bedir Tugaylarının yukarıda sözü edilen saldırı ve sabotaj eylemleri de, bunların arkasında İran'ın olduğu bilindiği için, Irak'taki Şiî halk tarafından desteklenmedi.¹²

Birinci Körfez Savaşının hemen arkasından, Mart 1991'de İİDYK tarafından kışkırtılan bir kısım Şiî halk, kuzeydeki Kürtlerle eşzamanlı olarak ayaklandı. Fakat bu ayaklanma, sanılanın ve umulanın tersine Şiîlerle Sünnîler arasında bir gerilim yaratmadı. Baas yönetiminin laik ve merkezîyetçi uygulamalarından rahatsız olan kimi Sünnî çevreler de Şiîlerle birlikte hareket etti. Şiî ayaklanması denmesinin nedeni, Şiî bölgesinde çıkması ve katılanların çoğunun da Şiî olmasıydı. Diğer bir ifadeyle bu, kuzeydeki Kürt ayaklanmasından farklı olarak devleti değil, rejimi hedef alan ve rejim karşıtı tüm Arap unsurların katıldığı bir ayaklanmaydı. Bu yüzden de Batılılarca desteklenmedi ve Saddam Hüseyin tarafından kolayca bastırıldı.

Ayaklanmanın ardından Baas yönetiminin, laik ve merkezîyetçi politikalarını yumuşatarak, dinsel motifleri daha yoğun biçimde kullanmaya başladığını ve Sünnîlerle Şiîleri ortak bir Irak–Arap kimliği altında birleştirmeyi amaçlayan politikaların uygulanmaya başladığını görüyoruz. Esasen, İran–Irak Savaşı böyle bir ulusal bütünleşmenin zemininin mevcut olduğunu kanıtlamıştı. Aradaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak için, Şiîlerin kendilerini daha fazla geliştirmelerine ve yönetime daha etkin bir biçimde katılmalarına olanak sağlayan adımlar atıldı. Saddam Hüseyin liderliğindeki Devrim Komuta Konseyinin yapısı, üç Şiî Arap, üç Sünnî Arap, bir Kürt ve

¹⁰ S. Rana Sezal, "Irak'ta Devlet ve Şiîler," *Avrasya Dosyası*, C.VI., S. 3 (2000), s. 112-120; Mesut Özcan, "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü," *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, 1.B., Yayına Hazırlayan Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s. 172-173.

¹¹ Federal Research Division, Library of Congress, "A Country Study: Iraq," <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html>, 25.03.2005.

¹² *idem*.

bir Asurî olarak yeniden düzenlendi. Yönetimden açıkça dışlanan tek grup Türkmenlerdi. Baas Partisinin yerel yönetim organları olan Bölge Komuta Konseylerinin, Şiî nüfusun yoğun olduğu yerlerdeki merkezlerinde yerel Şiî unsurların çoğunluğu oluşturmaları sağlandı. İç işleri Bakanlığı da Şiîlere ayrıldı. Şiîlerin yönetimdeki etkinliklerinin artmasına koşut olarak, Irak ekonomisindeki ağırlıkları da artmaya başladı. Eğitim düzeyi bakımından da Sünnîlerle Şiîler arasındaki fark giderek kapandı. Bu gelişmelere bakarak, Baas yönetiminin Şiîleri kazanmak ve her iki mezhebi kapsayan ortak bir Arap ulusal kimliği yaratmak yönündeki politikasının başarılı olduğunu söyleyebiliriz.¹³ Bu politikanın başarısının en somut göstergelerinden birisi, Amerikan Ordusu'nun Irak'ı işgali sırasında Şiîlerin işgale karşı, Sünnî Araplar kadar, hatta yer yer onlardan bile daha kararlı bir direniş sergilemiş olmalarıdır.

Saddam Hüseyin'in Şiîlere yönelik politikasının temelinde, doğrudan doğruya Şiî halkını ve orta sınıfını muhatap alarak Şiî halkı temsil ettikleri savındaki geleneksel dinsel ve aşiretsel önderleri devre dışı bırakma anlayışı yatıyordu. Baas yönetimi sırasında baskı altında tutulan bu feodal önderler, Amerikan işgalinden sonra yeniden güç ve etkinlik kazandılar ve Şiî halkı temsil etme konusunda aralarında çetin bir rekabete giriştiler.

2. Başlıca Şiî Gruplar

Amerikan işgali sonrasında Şiîleri temsil ettikleri savıyla aralarında rekabete girişen başlıca gruplar şunlardır.

a. Sadr Grubu: Baas yönetiminin, feodal Şiî önderlere yönelik baskı politikasının baş hedefi Necef'teki Sadr ailesiydi. Çünkü 1980'lere değin, Şiî direnişinin simgesi durumunda olan Dava Partisini kuran ve Irak Şiîlerinin dinsel liderliğini yapan kişiler bu aileden çıkmıştı. Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr 1980'de; Ayetullah Muhammed Sadık el Sadr 1999'da öldürüldü. Ailenin ikinci derecedeki birçok üyesi de Saddam Hüseyin döneminde öldürüldü. Hâlen ailenin liderliğini, 30 yaşını henüz doldurmuş olan Mukteda el Sadr yapmaktadır. Amcası Bekir el Sadr ve babası Sadık el Sadr gibi o da, Şiî toplumunun liderliğini üstlenmek istemektedir. Mensup olduğu ailenin Şiîler arasındaki saygınlığından ve "*Havza*" denilen Necef'teki Şiî din okullarının denetimini elinde bulundurmasının ona sağladığı avantajdan yararlanarak, siyasal ağırlığını artırmaya çalışmaktadır. Karizmatik bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra çok genç ve hırslıdır. Genç olması nedeniyle dinsel hiyerarşideki yeri alt sıralardadır. Irak'taki Şiîler arasında en fazla taraftarı olan kişi odur. Sadr yanlılarının en güçlü olduğu yer, başkent Bağdat'ın, Saddam Hüseyin döneminde "Saddam Kenti" olarak adlandırılırken, Amerikan işgalinden sonra "Sadr Kenti" adını alan bölgesidir. Burada yaşayan iki milyonu aşkın Şiî, Mukteda el Sadr liderliğindeki *Cemaat el-Sadr el-Tani* örgütünün üyeleridir. Ayrıca Sadr'ın, Necef, Kerbelâ, Kûfe, Nasıriye gibi kentlerde de belli bir etkinliği vardır.

Mukteda el Sadr, Amerikan işgaline karşı Sünnî Araplarla iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. Ama onun Irak'ın geleceği ile ilgili hesapları Sünnîlerden çok farklıdır. O, Şiî kimliğinin ağır bastığı yani Ayetullah'lar tarafından yönetilecek olan İslâmî bir Irak istemektedir. Bu noktada Sünnîlerle uzlaşması olanaksızdır. Fakat Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve yabancı işgalden kurtarılması konusunda Sünnîlerle

---

¹³ *Idem.*

görüş birliği içindedir. Ortak düşman ve ortak tehlike sürdükçe, geleceğe ilişkin hesapların ikinci plana atılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Mukteda el Sadr, hem ABD tarafından başlatılan Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecine, hem de geçici Irak yönetimine katılmayı reddederek tavrını açıkça ortaya koymuştur. Emrinde, sayıları on binlerle ifade edilen, Mehdî Ordusu adlı silâhlı bir güç bulunan Sadr, zaman zaman Amerikan işgal güçleri ve rakip Şii gruplarıyla çatışmaya girmektedir. 2004 yılının Nisan–Mayıs ve Ağustos aylarında iki kez güç gösterisinde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Bu başarısızlıklar, Mehdî Ordusu'nun çok iyi örgütlenmiş ve silâhlanmış durumdaki işgal güçleri karşısında fazla şansı olmadığını göstermiştir.¹⁴

b. Hakim Grubu: Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyi (İDYK) adı altında örgütlenmiş olan grubun lideri Ayetullah Muhammed Bekir al Hakim yukarıda belirtildiği gibi, 1982 yılında Dava Partisinden ayrılarak, eylemlerini İran destekli olarak sürdürmeye başlamıştı. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden kısa bir süre sonra 23 yıldır sürgünde yaşadığı İran'dan Irak'a döndü ve döner dönmez de —23 Ağustos 2003'de— düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü. Onun ölümü üzerine İDYK'nin başına kardeşi Abdülaziz el Hakim geçti.

Hakim Grubu da tıpkı Sadr Grubu gibi, İran örneğine uygun bir Şii İslâm devleti kurulmasını amaçlamaktadır. Ancak Abdülaziz el Hakim, aynı zamanda akrabası olan Mukteda el Sadr'dan farklı olarak, geçiş döneminde ABD ile sorun yaşanmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden, geçici Irak Yönetim Konseyine üye olmayı kabul etmiştir. Böylece Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde etkinliğini artıracığını hesaplamaktadır. Oysa, öldürülen Ayetullah Muhammed Bekir el Hakim'in bu görüşte olmadığı biliniyordu.

Grubun en önemli dayanağını, Bedir Tuğayları adı verilen ve sayıları 10–15 bin olarak tahmin edilen silâhlı paramiliter güç oluşturmaktadır. Fakat geçmişte İran'la ve Kürtlerle iş birliği yapmış olması, Şii Araplar gözündeki saygınlığını önemli ölçüde zedelemiştir. Bugün de, ABD ile ılımlı ilişkiler içine girdiği için hem Şii grupların birçoğu ile, hem de İran ile arası açılmıştır.¹⁵

c. Ayetullah Mirza Ali el Sistani: Irak'taki Şii din adamlarının en kıdemlisi ve Necef'teki "havza"nın da lideridir. Şii'likte, Sünnîlikten farklı olarak içtihat kapısı kapatılmamıştır ve taklit edilecek müçtehidin de hayatta olması koşulu vardır. Sistani, bugün için Irak Şii'leri tarafından en yüksek dinsel otorite olarak kabul edilen ve "Merci-i Taklid" unvanını taşıyan kişidir. Şii'ler, "Merci-i Taklid"e *humus* adı verilen ve gelirlerinin 1/5'ini oluşturan bir tutarı ödemekle yükümlüdür. "Merci-i Taklid" bu parayla gereksinimi olan yoksullara yardım eder. Dolayısıyla, "Merci-i Taklid"ın dinsel otoritesiyle bağlantılı bir ekonomik gücü de vardır.¹⁶ Kısacası, Sistani'nin emrinde Sadr ve Hakim'in sahip olduğu gibi silâhlı güçler yoktur. Onun gücü, "Merci-i Taklid" olarak sözlerinin ve davranışlarının önemsenmesinden kaynaklanmaktadır.

Sistani, ABD'nin inisiyatifinde gerçekleştirilecek bir siyasî düzenlemeye karşıdır. O, serbest seçimlere ve çoğulculuğa dayanan demokratik bir yapılanmayı

¹⁴ Tayyar Arı, *Irak, İran ve A.B.D.: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 1.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 524-525; British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Mukteda Sadr." <http://news.bbc.co.uk>, 29.03.2005.

¹⁵ Arı, a.g.e., s. 525; British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq (SCIRI)." <http://news.bbc.co.uk>, 29.03.2005.

¹⁶ Sefer Turan, "Irak'ta Direniş: Şii'ler ve Sünnîler-2", *Radikal*, 19.4.2004, <http://www.radikal.com.tr>.

savunmaktadır. Çünkü böyle bir yapılanmanın, sayısal üstünlükleri sayesinde Şiilerin ve doğal olarak da kendisinin, yönetimde etkinlik kurması sonucunu doğuracağını hesaplamaktadır. Onun bu yaklaşımı, ABD'yi zor durumda bırakmaktadır; çünkü Sistani'nin istemi doğrudan doğruya, liberal, temsili demokrasinin gereği olan bir istemdir. Irak'a demokrasi getirmek için müdahale ettiğini iddia eden ABD, Sistani'nin bu isteğine açıkça karşı çıkamamış, ama kabule de yanaşmamıştır. Çünkü, ABD'nin gerçek niyeti, süreç içinde Irak'ı bölmektir. Demokrasi yalnızca, propaganda amaçlı siyasî bir slogandır. Nitekim Geçici Ulusal Meclis serbest seçimler yerine, partilerin gönderdiği üyelerle oluşturuldu. Yapılan seçimin de ne ölçüde demokratik olduğu tartışmalıdır. ABD'nin gerçek niyetinin ortaya çıkmasına karşın tavrını değiştirmemesi, hele Amerikan ordusunun Irak'ta gerçekleştirdiği ve televizyonlar aracılığıyla tüm dünyaya ulaşan insanlık dışı davranışlar karşısında sessiz kalması, Sistani'nin saygınlığına gölge düşürmüştür.¹⁷ 2005 Ocak ayında yapılan seçimlerin açıklanan sonuçları, Sistani'nin etkinliğini her şeye karşın koruduğunu göstermiştir. Ama Irak'ın bugünkü resminde, görünenle görüntünün ardında gizlenen gerçek çok farklı olabilir.

ç. Dava Grubu: Irak'ta yasaklandıktan sonra, İran'da yeniden faaliyete geçen Dava Partisi, 1984'ten itibaren Batı'ya yaklaştı. Partinin başkanlığına getirilen Dr. Muvaffak el Rubai de Londra'ya yerleşti. Mart 1991'de Beyrut'ta; Haziran 1992'de Viyana'da; Eylül 1992'de de Şaklava'da Batı güdümünde yapılan Irak Muhalifler Kongresine katılan Dava Partisi yöneticileri, aynı yıl Amerikan güdümünde kurulan Irak Ulusal Kongresinin yürütme kuruluna üye verdi ve Kongrenin Ekim 1992'de Selahaddin kentinde yapılan toplantısına da katıldı. Parti, 1993'te Irak Ulusal Kongresinden ayrıldığını açıkladı.¹⁸ Buna karşın Batı ile yakın ilişkilerini sürdürdü.

Amerikan işgalinden sonra Irak'ta yeniden faaliyete geçen Dava Partisi, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecine katılma ve geçici Irak Yönetim Konseyine üye verme kararı aldı. Konseyde Dava Partisini İbrahim el Caferî temsil etti. Batı ve Amerikan bağlantısı nedeniyle, partinin Şiî halk üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

d. Irak Ulusal Kongresi: 1992'de, tüm Irak muhalefetine tek çatı altında toplamak düşüncesindeki ABD'nin girişimiyle kurulan ve merkezi Londra'da bulunan örgütün başına Ahmed Çelebi getirildi. Örgütün Irak halkı üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. ABD, geçici Irak Yönetim Konseyinde başkanlık yapan Ahmed Çelebi'yi, geçiş hükümetinin de başına geçirmeyi tasarlıyordu. Ama, Ürdün ve Mısır'da banka dolandırmaktan kesinleşmiş cezaları bulunan, üstelik Şiî halk tarafından da bir iş birlikçi olarak görülen Çelebi'nin kendisine yararlı olamayacağı sonucuna vararak onu gözden çıkardı.¹⁹

3. Irak'ın Geleceğinde Şiilerin Rolü

Bugün, Irak'ın Şiî nüfusu üzerinde etkin konumda bulunan üç isim vardır. Mukteda el Sadr, Abdülaziz el Hakim ve Ayetullah Sistani. Üçü de, Irak'ta Şiî ağırlıklı İslâmî bir yönetim kurulmasını istemektedir. Bunun için Saddam'ın devrilmesini bir fırsat olarak görmektedirler. Aralarındaki rekabet, bu yapılanmada, Şiileri temsilen

¹⁷ Anı, a.g.e., s. 525-526; British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Ayatollah Sistani," <http://news.bbc.co.uk>. Halil Çelik, "Ayetullah Sistani Eliyle Mukteda el Sadr'a Tasfiye," *Zaman*, 17.8.2004, <http://www.zaman.com.tr>.

¹⁸ Bulut, a.g.e., s. 516-536.

¹⁹ Recep Canbolat, "Mukteda es-Sadr Irak Direnişinde Merkez Olmaya Başladı," <http://www.haberx.com>, 14.8.2004.

kimin ön plana çıkacağı ile ilgilidir. Sadr, ABD ile çatışarak; Hakim ve Sistani ise, ABD ile uzlaşarak amaçlarına ulaşabileceklerini ummaktadırlar. Aslında, askerî gücü bulunmayan Sistani ile, Iraklı Şiîlerin gözünde geçmişi pek parlak olmayan Hakim'in ABD ile uzlaşmak dışında bir seçenekleri yoktur. Sadr, diğer ikisini iş birlikçi olmakla suçlamaktadır.

Baas yönetimi iş başındayken, Sadr Grubu gibi, bu yönetime karşı savaşımını Irak içinde sürdürmeye çalışanlar ağır maddî ve manevî baskılara maruz kalırken, Hakim Grubunun başını çektiği İİDYK, İran'ın maddî ve siyasî desteği ile savaşımını ülke dışından sürdürmüştü. Baas yönetimi devrilince, Iraklı Şiîlerin İran'a ve Batı'ya dayanan grupları desteklemedikleri daha net olarak görüldü. Dolayısıyla, hem sahip olduğu askerî güçle, hem de Şiîler nezdindeki geniş desteği ile Mukteda el Sadr'ın adı ön plana çıktı.

Mukteda el Sadr, Ayetullah Sistani'yi *Merci-i Taklid* olarak tanımamaktadır. Sadr'ın *Merci-i Taklid* olarak kabul ettiği Kâzım el Hayri, uzun yıllardır İran'da yaşadığından Irak halkı üzerinde hiçbir otoritesi bulunmamaktadır. Etkisiz bir kişiyi *Merci-i Taklid* olarak tanımakla Mukteda el Sadr, aslında kendi isminin ağırlık kazanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. 2003 Nisan ayında Sistani'nin evini kuşatan Sadr yanlıları, onu ılımlı politikalarını değiştirmeye zorladılarsa da başarılı olamadılar. Öte yandan Sistani'nin, 2004 Ağustos ayında Amerikan güçlerinin Necef'te bulunan Sadr'a yönelik olarak askerî operasyon başlatmalarından hemen önce, "sağlık nedenleri"ni gerekçe göstererek apar topar Londra'ya gitmesi, operasyondan önceden haberdar olduğu ve işgal güçleriyle anlaşığı izlenimini yarattı. İşgal güçleriyle Sadr yanlıları arasındaki çatışmaların sonlandırılmasında oynadığı belirleyici rol, Sistani'nin merkezî konumunu güçlendirdi. Buna karşın yine de, Şiîlerin Batı'ya karşı duydukları güçlü düşmanlık, onların bu duygularına tercüman olan Sadr'ın, Sistani karşısındaki ağırlığını artırmaktadır.

Şiîlerdeki Batı düşmanlığı çok eskilere dayanmaktadır. Bir kere, Irak'ta Sünnî yönetimini kuran ve Şiîleri çoğunluk oldukları hâlde azınlık konumunda yaşamaya zorlayan İngiltere'ydî. Ayrıca, Birinci Körfez Savaşı sonrasında gerçekleşen Kürt ayaklanmasına ekonomik ve siyasal olarak büyük destek veren Batı, aynı desteği Kürtlerle eş zamanlı olarak ayaklanan Şiîlerden esirgedi. Oysa, Şiîlere verilecek bir destek, Saddam Hüseyin rejiminin daha o zaman devrilmesini sağlayabilirdi. Şiîler anladılar ki, Batı'nın ve ABD'nin gerçek amacı, Kürtleri kullanarak bölgeye müdahale etmektir. Saddam Hüseyin yönetimine yönelik suçlamaları, yalnızca bu politikanın bir aracıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1992 Ağustos ayında 32. paralelin güneyini, Irak Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar için uçuşa yasak bölge (*no fly zone*) ilan etti. Necef, Kerbelâ, Nasıriye, Ammara ve Basra'yı içine alan bu bölgenin sınırını ABD 1996 yılında aldığı tek yanlı bir kararla 33. paralele yükseltti. Ama kısa sürede anlaşıldı ki, Şiîleri korumak görüntüsü altında yapılmak istenen aslında, benzeri bir kararla Kürtlere sağlanmış olan özel korumayı maskeleyerek ve Bağdat'taki merkezî yönetimin zayıflamasından yararlanan İran'ın bu bölgede etkinlik kurmasını engellemektir. Nitekim Bağdat yönetimi, kuzeydeki Kürt bölgelerinden kesin olarak dışlanırken, güneydeki uçuşa yasak bölgede yeniden otorite kurmasına göz yumuldu.²⁰

İşgalden sonra Şiîler, oluşturulan dokuz kişilik Başkanlık Konseyinde beş üyeye temsil edildiler. Bu beş kişi, Dava Partisinden İsmail el Caferî, İİDYK'dan

²⁰ Arı, a.g.e., s. 469-470.

Abdülaziz el Hakim, Irak Ulusal Konseyinden Ahmed Çelebi, Irak Ulusal Antlaşması Genel Sekreteri İyad Allavi ve bir din adamı olan Muhammed Bahr el Ulum'du. Ama bunların hiçbirisinin Irak'taki Şii halk üzerinde etkinliği bulunmamaktadır. ABD'nin aslında Şii halkı temsil etmeyen kişilerle iş yapmayı yeğlemesinin nedeni, Irak'ın geleceği ile ilgili hesaplarının, Şii'lerin beklentileriyle örtüşmemesidir. Şii'ler Irak'ın parçalanmasını istememektedirler; bunu istemeleri için de bir neden yoktur. Çünkü zaten sayısal çoğunluğa sahip olduklarından, adil bir yönetimde ağırlık ister istemez onlarda olacaktır. Ne var ki Şii liderler, olası bir bölünmeyi engelleyecek siyasî iradeyi sergileyememektedirler.

Şii liderlerinin temel açmazları, Irak için öngördükleri Şii eksenli İslâmî devlet anlayışının, etnik ve dinsel bir mozaik görünümü taşıyan Irak'ta uygulanmasının kaçınılmaz olarak ülkeyi bölünmeye götüreceği gerçeğinin ayırımına varamamalarıdır. Böylece bu liderler, demokrasi isterken kendilerinin de, en az suçladıkları ABD kadar içtenlikten uzak olduklarını ortaya koymakla kalmamakta, üstelik, nihaî amacı Irak'ı bölerek kuzeyde bağımsız bir Kürdistan Devleti yaratmak olan ABD'nin ekmeğine yağ sürmektedirler.

30 Ocak 2005 tarihinde yapılan tartışmalı seçimlerin sonunda, Sistani'nin desteklediği Birleşik Irak İttifakının %47 ile en yüksek oyu aldığı açıklandı. Birleşik Irak İttifakı ile Kürtler arasında sürdürülen koalisyon görüşmelerinde, Kürt tarafının ülkenin bölünmesi sürecinde birer kilometre taşı oluşturan birçok kritik isteğini kabul eden Şii'ler, siyasî deneyimlerinin yetersizliğini açıkça ortaya koydular. Koalisyon görüşmeleri sırasında Şii'lerin öncelik verdiği konuların başında, yeni Irak anayasasında İslâmî devlet yapısının güvenceye alınması isteği yer almaktaydı. Bu yaklaşımları, onların Irak'ı bekleyen gerçek tehlikenin ayırımında olmadıklarını göstermektedir.²¹

B. Sünnîler

Irak Krallığı, 1921'de İngilizler tarafından ülkenin orta ve kuzeybatı kesimlerinde yoğunlaşan ve sayıları toplam nüfusun 1/5'inden daha az olan Sünnî Arapların ağırlıkta olduğu bir devlet olarak kuruldu. 1932'ye kadar İngiliz *mandat*'sı altında kalan Irak bu tarihte kâğıt üzerinde bağımsızlığını kazandı. Ama İngiliz denetimi 1950'lere dek sürdü. 1958 yılına dek Haşimî Hanedanınca yönetilen ülkede, bu tarihte gerçekleşen askerî darbeyle monarşiye son verilerek cumhuriyet ilan edildi. *Mandat* ve monarşi dönemlerinde Irak Parlamentosu, 36 Sünnî Arap, 28 Şii Arap ve 16 Kürt temsilciden oluşuyordu. Sünnî Araplar, 2003'deki Amerikan müdahalesine değin varlığını sürdüren Irak Cumhuriyetinde de ağırlıklarını korudular. Cumhuriyetin ilk 10 yılı, siyasî çalkantılar ve üst üste askerî darbelerle geçti. Sonunda, 1968 yılında Ahmed Hasan el Bekr liderliğindeki bir darbeyle Baas Partisi yönetime el koydu. 35 yıllık Baas iktidarının son 24 yılı Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü altında geçti. Irak halkının savaşlar ve ambargolar altında ezildiği bu dönemde Saddam Hüseyin, güçlü aşiret bağları, sağlam istihbarat örgütü ve muhalefeti parçalayıp etkisizleştiren katı yöntemleri sayesinde ayakta kalmayı başardı.²²

Sünnî Arapların yönetimdeki ağırlıkları, *mandat* ve monarşi dönemlerinde büyük toprak sahiplerine dayanıyordu. Kırsal alandan kentlere yönelik göç olgusu ve

²¹ <http://www.127.parsimony.net/forum/67746/messages/5991,5999,6001,6002.htm>, 29.3.2005.

²² Marion Farouk Sluglett, Peter Sluglett, *Iraq Since 1958, from Revolution to Dictatorship*, 1.B., New York, Tauris, 1987, s. 16.

petrolün başat ekonomik getiri kaynağı olarak tarımın yerini alması, iktidarın toplumsal tabanının değişmesine yol açtı. Irak'ın toplam petrol gelirleri 1944'te 6,44 milyon dolar iken; 1958'de 224 milyon dolara yükseldi. Buna bağlı olarak, kentlerde yerleşmiş olan ve petrole dayalı endüstriyel üretimle ticareti ellerinde bulunduran kesimler giderek siyasî iktidarı da ele geçirmeye başladılar.²³ 1958 darbesi sosyo-ekonomik tabanda ortaya çıkan değişikliğin siyasal iktidara yansımalarını ifade ediyordu. Darbeyle, kent orta sınıfına dayanan askerler, büyük toprak sahiplerinin iktidarına son veriyorlardı. Ardından geniş çaplı bir toprak reformu yapılarak, büyük toprak sahipleri bütünüyle etkisizleştirildi. İzleyen yıllarda petrol gelirlerindeki artışın hızlanarak sürmesi, orta sınıfın iktidarını pekiştirdi. Özellikle 1973 yılında yaşanan petrol bunalımı ve Irak'ın petrolü millileştirmesi, petrol gelirlerinde astronomik artışları beraberinde getirdi. 1968'de 488 milyon dolar olan petrol geliri, 1974'te 5,7 milyar dolara; 1980'de ise 26,5 milyar dolara ulaştı. Baas yönetimi elinde biriken muazzam fonların kullanılmasında askerî harcamalara öncelik vermekle birlikte eğitim, sağlık, endüstri, tarım ve alt yapı alanlarında da büyük yatırımlar gerçekleştirdi. Özellikle eğitim alanında yapılan yatırımlarla Irak, Arap dünyasının en geniş bilimsel elitine sahip ülkesi haline geldi.²⁴

Baas yönetimi, başlangıçtaki laik politika ve uygulamalarını süreç içinde terk etti. 1980 yılından sonra Irak'ta, İslâm dininin siyasî bir motivasyon aracı olarak giderek artan ölçülerde kullanılmaya başlandığını görüyoruz. Bu politika değişikliği temelde dış nedenlerden kaynaklandı. ABD'nin "Yeşil Kuşak" politikasının 1970'lerden itibaren sonuçlarını vermeye başlaması; İsrail'in bölgedeki saldırganlığının giderek artması; hepsinden önemlisi, yanı başındaki İran'da güçlü bir Şîî-İslâm devriminin gerçekleşmesi ve bunun İran dışına yayılma belirtileri göstermesi, Baas yöneticilerini karşı adımlar atmaya zorladı. İran'daki devrimin, Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şîîleri etkisi altına alabileceğinden kaygılanan Saddam Hüseyin, Batı'nın desteğini arkasına alarak yılanın başını küçükken ezmek amacıyla bu ülkeye saldırdı. Başarılı olamadı, ama bu savaş vesilesiyle Irak'ın Sünnî yönetimi ilk kez Şîîleri kazanmak için samimî adımlar attı. Şîîleri kazanmanın bedeli ise, laiklikten ödün vermektir. Baas yönetimi, savaş boyunca ödün üzerine ödün verdi; 1991'deki Körfez Savaşının ardından gerçekleşen Şîî ayaklanması sonrasında ise bu konuda en ileri adımı atarak İslâmın devlet dini haline gelmesini sağladı. Aslında temel politikası, Sünnî Arap egemenliğine dayalı merkezîyetçi siyasî yapıyı Arap milliyetçiliği söylemi ile maskeleyerek sürdürmek olan Baas'ın dine yönelmesini de bu çerçevede algılamak gerekir. Yani Baas için din de, tıpkı milliyetçilik gibi, kurulu düzeni sürdürmenin bir aracıydı.

İran-İrak Savaşı'nın Irak'a, biri olumsuz, diğeri olumlu iki önemli etkisi oldu. Olumsuz etkisi, savaşın neden olduğu kayıplardı. Tüm insansal ve maddî kaynaklarını savaş için seferber eden Irak çok büyük kayba uğradı. Çok sayıda insanın ölmesi bir yana, halkın refahını artırmak için kullanılabilecek kaynaklar, araçların amaçları belirlediği sekiz yıllık bir yıpratma savaşında heba olup gitti. Buna karşılık, savaş sayesinde, Sünnî ve Şîî Araplar arasında, Irak ulusal kimliği ekseninde bir birlik ve bütünlük duygusu gelişti. Böylesi bir uluslaşma süreci, Irak gibi bir ülkede normal koşullarda belki onlarca yıl uğraşılsa da gerçekleştirilemezdi.

²³ Sluglett, *a.g.e.*, s. 34-35; Roger Owen, Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, 1.B., London, Tauris, 1998, s. 162.

²⁴ Marr, *a.g.m.*, s. 105.

Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas yönetimi, savaş sırasında ağır borç yükü altına giren Irak'ı bu yükten kurtarmanın kolay ve çabuk yolunun, Kuveyt'i işgal ederek bu ülkenin kaynaklarına el koymak olduğunu düşündü. Baas yönetiminin bu denli büyük bir hesap hatası yapmasının arkasında yatan etkenler ne olursa olsun, bu adım Irak halkı için tam bir yıkıma dönüştü. Daha İran–Irak Savaşının yaraları sarılmadan yaşanan Körfez Savaşı ve hemen ardından gelen 12 yıllık ambargo, ülkede ve toplumda giderilmesi olanaksız yaralar açtı. Irak halkının yıllarca maruz kaldığı ve hâlen yaşamakta olduğu zulüm ve işkencelerin sorumluluğunun nereye kadar Saddam'a yüklenebileceği, ABD'nin peşine takılan, uluslar arası sistemin “uygar” sayılan ülke ve kurumlarının sorumluluktaki paylarının ne olduğu çok tartışılmıştır ve her hâlde daha uzun yıllar da tartışılacaktır. Ama bu tartışmaların yitik Iraklı kuşaklara hiçbir katkısı olmayacaktır.

Amerikan işgali sonrasında Irak'ta iktidarını yitiren Sünnî Araplar olmuştur. İşgale karşı en sert direnişin Sünnî Arapların yaşadığı bölgelerde gerçekleşmesi bundan ötürüdür. Direnişi sürdürenler, Baas Partisi'nin hâlen örgütlü oldukları anlaşılabilir ve her hâlde bazı dış desteklere de sahip olan üyeleridir. Ayrıca, ABD'nin öncülüğündeki işgal güçlerine karşı yürütülen savaşımında *El Kaide* ile bağlantılı olduğu ileri sürülen Ebu Musab Zerkavi'nin adı giderek ön plana çıkmaktadır. Amerikan güçleri, son bir yılda Zerkavi'yi yakalamak bahanesiyle başta Felluce olmak üzere pek çok Sünnî kent ve kasabasına operasyonlar düzenlediler. Operasyonlara hedef olan yerleşim birimleri yerle bir olurken, binlerce sivil yaşamını yitirdi. Her biri ayrı bir katliama dönüşen bu operasyonlarda Zerkavi ele geçirilemedi.

Artık yasa dışı bir yer altı örgütü olan Baas dışında, Sünnî Arapları temsil eden iki örgüt göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, tüm Orta Doğu'da şubeleri bulunan Müslüman Kardeşler adlı ılımlı Sünnî İslâm örgütünün Irak kolu olan Irak İslâm Partisidir. Muhsin Abdülhamid liderliğindeki parti, geçici yönetim konseyine üye vererek, iş birlikçi bir tutum sergilemiştir. Iraklı Sünnîleri temsil eden ikinci örgüt, Bağdat Üniversitesi eski İslâm hukuku profesörlerinden Halit Süleyman el Dâri'nin liderliğindeki Müslüman Ulema Cemiyetidir. Bu örgüt, geçici yönetimle iş birliği yapmayı reddederek işgale ve iş birlikçilerine karşı tavır almıştır.²⁵

Sünnî Araplar, 30 Ocak 2005'deki seçimleri boykot etmişlerdir. Boykota katılım, %80'ler düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda Sünnî Arapların çok sınırlı biçimde temsil edildikleri bir meclis ortaya çıkmıştır. Ülkenin yeni anayasasını yapmakla görevli olan bu meclisin ve buradan çıkacak hükümetin işlevselliği kuşkusuz çok tartışılmalıdır.

C. Araplarla İlgili Saptamaların Işığında, Irak'ın Geleceği İle İlgili Öngörüler Ve Türkiye'yi Bekleyen Olası Tehlikeler

Irak'ın üniter yapısının korunması, Sünnî ve Şii Arapların işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Saddam Hüseyin döneminde, her iki unsuru birbirine yaklaştırmaya dönük ciddî adımlar atılmıştı. Eğer bir Sünnî–Şii ayrılığı yaşanmazsa, ülkenin kuzeyinde bir Kürdistan Devleti'nin kurulmasına, kurulsun da yaşamasına olanak yoktur. Nihâî hedefi, adı geçen devletin kurulmasını sağlamak olan ABD de bu gerçeği bildiği için, Sünnî–Şii çatışmasını elinden geldiğince kıskırtmaya çalışmaktadır. Irak

²⁵ British Broadcasting Corporation, “Who's Who in Iraq: Sunni Groups: Iraqi Islamic Party, Muslim Schoolers' Association.” <http://news.bbc.co.uk>, 25.02.2005.

içinde ve dışında İslâm tapınaklarına yönelik olarak son zamanlarda sayısı artan saldırıların bu amaçla gerçekleştirilmiş olmaları olasılığı çok yüksektir. Her iki taraf da şu ana dek kışkırtmalara kapılmamışlardır. Bundan sonra da provokasyonlara karşı uyanık olmayı sürdürürlerse, ABD'nin Kürdistan hesabı zorlaşır. Bu bağlamda Türkiye de, Irak'ta ortaya çıkabilecek bir Sünnî-Şiî çatışmasının kendisine büyük zarar vereceği gerçeğinden hareketle, bu tür bir olasılığı engellemek için elinden geleni yapmalıdır.

Ancak asıl güçlük, Sünnî ve Şiî Arapların, kurulacak yeni devletin yapısı üzerinde anlaşmaya varmaları noktasında karşımıza çıkmaktadır. Sünnî Araplar, yeni devletin eskisi gibi kendi egemenlikleri altında olamayacağını görmelidirler. Şiî Araplar ise, Şiî eksenli bir İslâm devletinin, Irak'ın üniter yapısını koruması açısından hiç uygun bir seçenek olmadığını anlamalıdır. Şu an için her iki tarafın da, fakat özellikle Şiîlerin, üniter bir Irak'ın varlığını sürdürmesi konusunda, kendilerine düşen özveriyi sergilemekte istekli olduklarını saptayamıyoruz. Bu anlaşmazlık, Türkiye için çok ciddi tehlikeler yaratabilecek bir nitelik taşımaktadır. Çünkü eğer Irak'ın bütününe kapsayan bir yönetim kurulamazsa, o zaman, ABD'nin isteği ve beklentisi doğrultusunda, Şiî Arap, Sünnî Arap ve Kürt bölgelerinde üç ayrı "yönetim" kurulacaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi, İran-İrak Savaşı, İranlı ve Iraklı Şiîler arasındaki bağın hiç de sanıldığı gibi güçlü olmadığını ortaya koymuştur. ABD de bu gerçeğin ayrıntıdadır. Dolayısıyla ABD'nin, İran'ın etkisine gireceği endişesiyle Irak'ın güneyinde bir Şiî Arap devletinin kurulmasından çekindiği ve bundan kaçınacağı yolundaki tahmin ve yorumlar gerçekçi değildir. Hem ABD'nin, hem de onun bölgedeki en değerli müttefiki olan İsrail'in Orta Doğu'ya yönelik çıkarları Irak'ın bölünmesini gerektirmektedir.

Türkiye, Şiî ve Sünnî Arapları, ortak bir devletin çatısı altında birlikte yaşayabilmeleri için yapmaları gereken özveriler konusunda uyarmaya çalışmalıdır. Ama Türkiye'nin bu konuda yapabileceği etkinin çok sınırlı olacağını da kabul etmek gerekir. ABD'yle çok güçlü bağları olan Türkiye'nin yapacağı tavsiyelerin, ABD karşıtlığının en ileri düzeyde yaşandığı Irak'ta ciddiye alınacağını ve önemseneceğini sanmak hayal olur.

Sonuçta, bugünkü Irak gerçeğine salt Araplarla bağlantılı bir açıdan baktığımızda, Irak'ı parçalanmaya götürecek iç ve dış dinamiklerin çok güçlü olduğunu, bunu engelleyebilecek dinamiklerin ise yeterince güçlü olmadığını görüyoruz. Bu durumda Türkiye kendisini en kötü olasılığa hazırlamalıdır. Çünkü görüldüğü kadarıyla en kötü olasılık, gerçekleşme şansı en yüksek olan olasılıktır.

III. Kürtler

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul Vilayeti olarak bilinen; bugünse Kuzey Irak denilen bölgenin kuzey ve doğusundaki dağlık kesimlerde yoğun olarak yaşayan Kürtler, Irak nüfusunun yaklaşık 1/5'ini oluşturmaktadırlar. Bölgedeki varlıkları oldukça eskilere dayanan Kürtlerin kökenleri tartışmalıdır. Onların, Turanî, İranî ya da Samî kökünden geldiklerine ilişkin savlar vardır. Farsça'nın uzak lehçeleri olduğu söylenen çeşitli dilleri konuşurlar. Tüm Kürtlerin birbirleriyle iletişim kurmalarına olanak veren ortak bir dil yoktur. En yoğun kullanılan diyalekt *Kirmançî* ağızdır.²⁶

²⁶ Kaymaz, a.g.e., s. 29-30.

A. “Kürt Sorunu”

İçinde yaşadıkları sert doğa koşulları Kürtleri, aşiret denilen küçük ve kapalı toplumsal birimler hâlinde örgütlenmeye zorlamıştır. Aşireti oluşturan bireyler güçlü bağlarla birbirlerine bağlanmışlardır. Mensubiyet algılaması bakımından bireysel ve toplumsal düzeyde belirleyici olan aşiret kimliğidir. Bu toplumsal yapılanma, Kürtlerin, Orta Doğu'nun üç ana kültürel-etnik grubunu oluşturan Türkler, Araplar ve İranlılarla ortak bir kimlik algılaması içinde bütünleşmelerini önlediği gibi, kendi aralarında ortak bir ulusal kimlik geliştirmelerini de engellemiştir. Böylece Kürtler, aşiret yapılarını tehdit eden her türlü siyasal kurumaşmaya ve merkezî otoriteye direnen bölgesel ve kalıcı bir istikrarsızlık unsuru haline gelmişlerdir. “Kürt Sorunu” olarak adlandırılan bu durum, bölge için ciddi bir tehdit kaynağıdır. Çünkü hem bölgesel ilişkilerin sağlıklı gelişimini engellemektedir, hem de bölge dışı büyük güçler açısından sürekli bir müdahale gerekçesi yaratmaktadır. Nitekim, üzerinde yaşadığımız coğrafyanın son 100 yıllık tarihi incelendiğinde “Kürt Sorunu” ile bağlantılı müdahalelerin hemen hiç eksik olmadığı görülür.

Batı'da, Kürtlerin Orta Doğu'nun bölgesel güçlerine, özellikle de Türklere karşı bir silâh olarak kullanılması kararı, Birinci Dünya Savaşından hemen sonra verilmiştir. Bilindiği gibi daha önce bu amaçla kullanılanlar Ermenilerdi. Ama savaştan sonra, tehcir nedeniyle Doğu Anadolu'da Ermeni kalmadığı, Kafkasya'daki Ermenistan Devleti de Sovyet etkinlik alanına girdiği için Ermenileri bir araç olarak kullanma şansını yitiren Batılı emperyalist güçler, onların yerini alacak en uygun aracın Kürtler olduğunu değerlendirerek, politikalarını buna göre yeniden belirlemişlerdir. Bu politikanın sonucu olarak, Birinci Dünya Savaşından sonra sürekli kışkırtılan Kürtler Türkiye, İran ve Irak'ta bu ülkelerin yönetimlerine karşı birçok kez ayaklanmışlardır.

B. Irak Devleti Ve Kürtler

1919-1924 yılları arasında İngiliz yönetiminin en büyük sıkıntı kaynağı olan Berzenci Aşireti'nin şefi Şeyh Mahmut Berzenci'nin tasfiye edilmesinden sonra,²⁷ 1920'lerin sonunda Irak'ta, Barzan Aşireti ön plana çıkmaya başladı. O dönemde aşiretin başında Molla Mustafa Barzani bulunuyordu. O da, tıpkı Şeyh Mahmut gibi, merkezî yönetimle uzlaşmaya yatkın değildi. İngilizler Irak adını verdikleri yapay devleti kurarlarken, kuzeybatıda Kürt çoğunluğunun yaşadığı bölgede Irak'tan bağımsız bir siyasal yapı oluşturmayı ciddi olarak düşündüler. İngilizlerin hesabına göre, bu bağımsız siyasal yapı ileride Sevr Antlaşması ile Güney Doğu Anadolu'da kurulması öngörülen özerk Kürdistan ile birleşerek bağımsız Kürdistan Devletini oluşturacaktı. Ama bu hesaplarından çeşitli nedenlerle vazgeçmek zorunda kaldılar. Birincisi, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde örgütlenen ve Sevr Antlaşmasını bütünüyle reddeden Türk Ulusal Kurtuluş Hareketinin, böyle bir Kürt oluşumuna kesinlikle izin vermeyeceği ortaya çıktı. İkincisi, bu oluşum, Türkler kadar İranlıların ve Arapların da tepkisini çekecekti; İngiltere tüm bölgesel güçleri karşısına alarak bölgedeki varlığını sürdüremezdi. Üçüncüsü, Irak sınırları içindeki Kürtleri Bağdat'taki merkezî Sünnî Arap yönetimini denetim altında tutmalarını sağlayacak bir baskı aracı olarak kullanabileceklerini gördüler. Dördüncüsü, Kürt bölgesinin Irak'tan ayrılması, ülkedeki Şii-Sünnî dengesini bütünüyle bozacak ve kendi kurdukları Sünnî

²⁷ Kaymaz, a.g.e., s. 101-106, 197-200, 313-321, 361-362.

Arap devletinin ayakta kalmasını olanaksızlaştıracaktı. Mevcut durumda bile, Irak nüfusunun %60'ını oluşturan Şiilerin nüfus içindeki ağırlıkları, Kürtler Irak'tan ayrılırsa %70'i geçecekti. Beşincisi, onların sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik yapılarını daha yakından inceledikleri zaman gördüler ve anladılar ki, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmaları ya da onlar adına kurulacak bir devleti sürekli dış yardım ve destek olmadan ayakta tutmaları olanaklı değildir. Sonuçta, tüm olasılıkları dikkate alan İngilizler, Kürdistan yaratma hesabını en azından o an için bir yana bırakmanın uygun olacağını değerlendirdi.

1932 yılında Irak'taki İngiliz *mandat* yönetimi kağıt üzerinde son buldu. Aynı yıl, Molla Mustafa Barzani'nin başını çektiği Kürt ayaklanması, Irak ordusu tarafından İngilizlerin de yardımıyla bastırıldı. Barzani evinde göz hapsine alındı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkede İngiliz karşıtlığının artması ve Başbakan Raşid Ali'nin Almanya ile bağlantı kurması üzerine İngiliz güçleri Mayıs 1941'de Irak'ı ikinci kez işgal ettiler. Aynı yıl, Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırınca İngiliz ve Sovyet güçleri güvenlik gerekçesiyle İran'ı da işgal ettiler. Bağdat ve Tahran'daki merkezî yönetimlerin etkilerini yitirmesinden yararlanan Kürtler, hem Irak'ta, hem de İran'da ayaklandılar. İran'daki Kürtler Mehabad Cumhuriyeti adıyla bir devlet kurduklarını ilân ettiler. Bu oluşumun arkasında Moskova yönetiminin bulunduğu anlaşıldı. İran Kürtleri ile iş birliği yapan Molla Mustafa Barzani, İran Kürdistan Demokratik Partisini kendisine örnek alarak, 1946'da Irak Kürdistan Demokratik Partisini (KDP) kurdu. İşgalin sona ermesinin ve Tahran'ın siyasî otoritesini yeniden sağlanmasının ardından, 1947'de düzenlenen bir askerî operasyonla Mehabad Cumhuriyetinin varlığına son verildi. İran'da bulunan Molla Mustafa Barzani, Sovyetler Birliğine kaçarak bu ülkeden sığınma hakkı istedi.

14 Kasım 1958'de General Abdülkerim Kasım liderliğindeki bir askerî darbeyle, Irak'ta monarşi yönetimi yıkıldı ve cumhuriyet ilan edildi. General Kasım'ın Moskova yönetimi ile yakın ilişkiler kurması, Sovyetler Birliğinde sürgün hayatı yaşamakta olan Mustafa Barzani'ye Irak'a geri dönme olanağını verdi. Barzani, geri döndükten kısa bir süre sonra, 1961'de yeni bir ayaklanma başlattı. İçte, siyasal çalkantılarla ve birbirini izleyen askerî darbelerle sarsılan Irak yönetimi, İran ve ABD'nin desteğini arkasına alan Barzani'nin ayaklanmasını bastırmayı başaramadı. 1968'de Baas Partisi'nin yönetime el koymasıyla ülkede siyasî istikrar sağlandı. Baas yönetimi, Kürtlere özerklik vererek, Barzani'yi devletle barıştırma yönünde bazı adımlar attı. Bu çerçevede, Erbil, Dohuk ve Süleymaniye illerini kapsayan ve zaten peşmergelerin denetiminde bulunan topraklar üzerinde Kürt Özerk Bölgesi kuruldu. Ama Barzani'nin çok fazla istekte bulunması; özellikle de Kerkük petroleri üzerinde hak iddia etmesi, Baas yönetiminin uzlaşma girişimlerini etkisiz bıraktı. Irak'ın petrollerini millileştirmesi ve 1972 yılında Sovyetler Birliği ile bir Dostluk ve İş Birliği Antlaşması imzalaması, İran ve ABD'nin Barzani'ye verdikleri desteği artırmaları sonucunu doğurdu. Ayaklanmayı bastıramayacağını anlayan Baas yönetimi İran'la anlaşmak zorunda kaldı. İki ülke arasında 1975'de Cezayir'de yapılan antlaşmayla Irak, İran'ın *Şattülrap* su yolu ile ilgili tüm isteklerini kabul ediyor; karşılığında İran da Barzani'ye verdiği desteği çekiyordu. Bundan sonra Irak Ordusu, dış desteğini yitiren Kürt ayaklanmasını sert bir biçimde bastırdı. Önce İran'a oradan da ABD'ye kaçıp sığınan Molla Mustafa Barzani 1979 yılında bu ülkede öldü.

Bu süreçte KDP içinde de ayrışma yaşandı. Partiden kopan bir grup 1969'da ayrı bir örgütlenmeye gitti. 1975'de Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) adını alan yeni partinin başına 1976'da Celal Talabani getirildi. KDP'nin Molla Mustafa Barzani'nin ölümüyle boşalan liderliğine de oğlu Mesut Barzani geçti.

1979'da Saddam Hüseyin'in Cumhurbaşkanı ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olarak Irak'ın yönetimini ele geçirmesinden ve aynı yıl İran'da Ayetullah Humeyni yönetimindeki İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra iki ülke arasında sekiz yıl sürecek yıkıcı bir savaş başladı. 1980–1988 yılları arasında süren savaş boyunca Irak'taki Kürtler, İran'ın desteğiyle yeniden ayaklanarak ülkenin kuzeyinde denetimi ele geçirdiler. Savaştan sonra İran desteğini çekince Saddam Hüseyin'in intikam operasyonu başladı. Mart 1988'de Halepçe kentinde kimyasal silâh kullanılması, beş bin sivilin ölmesine yol açtı. Ağustos 1988'de başlatılan ve *Enfal* adı verilen geniş çaplı cezalandırma operasyonu sırasında ise, iddialara göre, binlerce köy yerle bir edildi ve on binlerce insanın öldürüldü.

C. Batı Dünyası'nın “Kürt Sorunu”na Sahip Çıkması ve De Facto Kürdistan Devleti'nin Kurulması

1990'da bu kez Kuveyt'e saldırıp bu ülkeyi işgal ve ilhak eden Irak Ordusu, 1991'de ABD önderliğindeki çok uluslu gücün müdahalesiyle Kuveyt'ten çıkarıldı. Yenilgiye uğrayan Bağdat yönetiminin etkisinin zayıflamasını fırsat bilen ve Batılların kendisine yardım edeceklerini uman Barzani ve Talabani bir kez daha ayaklandılar. Ama umdukları yardım gelmeyince, bir kez daha, Saddam yönetiminin merhametiyle baş başa kaldılar. Yeni bir katliama uğramak korkusuyla, iki milyonu aşkın Kürt, Türkiye ve İran sınırına doğru kaçmaya başladı. Bu sırada ve bundan sonra yaşanan gelişmeler, Kürt sorunu açısından tarihsel bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Daha önceki olaylar —Halepçe katliamı, *Enfal* operasyonu— dünya kamuoyunu fazlaca meşgul etmemişti. Ama 1991 Nisan ayından başlayarak Kürt sorunu, bölge dışı büyük güçlerin Kürtleri kullanarak bölgeye doğrudan müdahale etmelerine olanak sağlayacak bir biçimde nitelik değiştirdi. Ve ne yazık ki, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına bütünüyle ters düşen bu nitelik değişiminde, Türkiye'nin yaptığı hatalar belirleyici oldu.

BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'la yapılacak ateşkes antlaşmasına temel oluşturmak üzere aldığı 3 Nisan 1991 tarih ve 687 sayılı kararı güneyde ve kuzeyde ayaklanan Şii'lerin ve Kürtlerin korunmasına ilişkin bir düzenleme içermiyordu. Ancak Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 5 Nisan 1991 günü Amerikan Başkanı George Bush nezdinde yoğun girişimlerde bulunarak, BM Güvenlik Konseyi'nin aynı gün 688 sayılı kararı almasını sağladı. Özal'ın bu girişiminin nedeni, Türkiye'nin, “insani gerekçelerle” sınırı açması üzerine 250 bini aşkın sığınmacının Türkiye'ye girmesiydi. 688 sayılı karar, Irak topraklarının Kürtlerin yaşadığı bölümünde, —36. paralelin kuzeyi— bir güvenli bölge (*safe haven*) oluşturulmasını; buradaki insanlara kurtarma, yardım ve evlerine dönüş olanağı sağlanmasını öngörüyordu. Türk ve Batılı diplomatlarca hazırlanan ve Fransa tarafından Güvenlik Konseyi'ne iletilen taslak, Küba, Yemen ve Zimbabve'nin olumsuz; Çin ve Hindistan'ın çekimser oylarına karşın 10 oyla kabul edildi. Hemen ardından karar uyarınca “Huzur Operasyonu” denilen kurtarma ve yardım çalışmaları başlatıldı.

Irak'a yönelik askerî operasyonda kendisini destekleyen Türkiye ve Suriye'nin tepkisini çekmek istemeyen Başkan Bush, Saddam yönetiminin ayaklanan Şii ve Kürt gruplarına karşı şiddet kullanması karşısında, Irak'ın iç işlerine karışmak niyetinde olmadıklarını açıklayarak ilk anda hareketsiz kalmıştı. Hatta, İngiltere Başbakanı John Major'un Kuzey Irak'ta bir güvenli bölge oluşturulması önerisini geri çevirmişti. Fakat, Turgut Özal'ın girişimiyle çıkarılan 688 sayılı karardan aldığı güçle, 16 Nisan 1991'de,

Amerikan, İngiliz ve Fransız askerlerinin, Kürtlere yardım etmek üzere, Türkiye sınırına yakın bir bölgede konuşlandırılacaklarını açıkladı.²⁸ İlk anda üç ülkenin 16 bin askeri bölgeye konuşlandı. Daha sonra, ülke sayısı 11'e, asker sayısı 20 bine çıktı. Artık Irak'ın iç işlerine uluslar arası bir müdahale söz konusuydu ve buna dayanak oluşturan hukuksal düzenleme Türkiye'nin eseri idi. Ancak, Türkiye'nin hataları bununla bitmedi.

Koalisyon üyeleri Temmuz 1991'de Irak'taki güçlerini geri çektiler. Bunun yerine Türkiye'ye daha küçük bir acil müdahale gücü konuşlandırmaya karar verdiler. Silopi'ye yerleşen bu gücün kara unsurları bir süre sonra geri çekildi ve hava unsurları da İncirlik'e kaydırıldı. 30 Eylül 1991'den başlayarak beş yıl boyunca görev süresi TBMM tarafından her üç ayda bir uzatılan bu güce "Çekiç Güç" (*Poised Hammer*) adı verildi. 1997'den itibaren gücün adı "Keşif Gücü" (*Operation Northern Watch*) olarak değiştirildi; görev süresi de altı ayda bir uzatılmaya başlandı. ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'ye ait *Awacs*, *A-10*, *F-4*, *F-16*, *F-111*, *F-15E*, *F-16CJ*, *Mirage* ve *Jaguar* tipi uçaklar değişik zamanlarda burada görev aldılar. Fransa, 1998'de, ABD'nin Irak'a yönelik "Çöl Tilkisi" operasyonuna tepki olarak güçten çekildi. Bundan sonra Keşif Gücü, Amerikan, İngiliz ve Türk uçaklarının katılımıyla, ABD'nin Irak'a müdahale ettiği 2003 yılına değin faaliyetlerini sürdürdü. Aslında gücü oluşturan hava unsurlarının %80'inden fazlası her zaman ABD'ye aitti. Türkiye'nin güce katılımı genelde sembolik düzeydeydi ve kendi toprakları kullanılarak yapılan bir operasyonun dışında olmadığını göstererek kamuoyundaki rahatsızlığı gidermek amacını güdüyordu. Güce bağlı Amerikan ve İngiliz uçakları sık sık Irak radarlarına kilitleniyor ve bunları imha ediyorlardı.

Çekiç Güç/Keşif Gücü gibi isimlerle yürütülen operasyon, Bağdat'ın otoritesini Kuzey Irak'tan dışlama amacını güdüyordu. Bunun sonucunda, bölgedeki otorite boşluğu yerel Kürt gruplarca doldurulacaktı. Böylece, gelecekte kurulması öngörülen Kürdistan Devleti'nin oluşumuna zemin hazırlanacaktı. Kuzey Irak'ta, "güvenli bölge"nin oluşturulmasından hemen sonra, ABD ve İngiltere'nin girişimiyle, Irak'taki tüm rejim muhaliflerini bir araya getiren Irak Ulusal Kongresi örgütlendi. Kongrenin, Aralık 1991'de Şam'da yaptığı ilk toplantının ardından da Kuzey Irak'ta seçim kampanyası başlatıldı. Kampanya boyunca, Kürt liderler, sürekli olarak Irak'ın toprak bütünlüğünden yana oldukları mesajını verdiler. Elbette bu bir yalandı. 17 Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta parlamento seçimleri yapıldı. Seçimlere aralarında KDP ve KYB'nin de bulunduğu yedi parti katıldı. %7'lik ülke barajının uygulandığı seçimlerde 105 milletvekili belirlendi. KDP ile KYB'nin ayrı ayrı %40'ın üzerinde oy aldıkları, diğer partilerin²⁹ ise ülke barajını aşamadıkları açıklandı. Buna karşılık, Batı'nın baskısıyla Hristiyan Süryani Partisine, 105 üyeli mecliste beş sandalye ayrıldı. Geri kalan sandalyeler, KDP ile KYB arasında eşit olarak —50–50— paylaştırıldı.³⁰ Parlatonun açılmasından sonra da, KDP ve KYB'nin altışar bakanla temsil edildikleri bir hükümet oluşturuldu. Böylece "Kürdistan Devleti" fiilen kurulmuş oldu.

Bu gelişmeler karşısında, Türk hükümetinin girişimiyle Ankara'da bir araya gelen Türkiye, İran ve Suriye hükümetlerinin temsilcileri, Kuzey Irak'ta kurulan

²⁸ *Congressional Quarterly Weekly Report*, Vol. 49, No. 15 (April 13, 1991), s. 933; No. 16 (April 20, 1991), s. 1009-1011'den aktaran Arı, *a.g.e.*, s. 447-448.

²⁹ Bunlar, Kürdistan Sosyalist Demokratik Partisi, Kürdistan Sosyalist Partisi, Kürdistan Demokratik Halk Partisi, Kürdistan Komünist Partisi, Irak Kürdistan İslâmî Hareketi ve Hristiyan Süryani Partisi idi. Türkmenler ve Araplar seçimlere katılmadılar.

³⁰ James A. Prince, "A Kurdish State in Iraq," *Current History*, Vol. 92, No. 570 (Ocak, 1993), s. 17-22.

hükümeti tanımadıklarını ve Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına izin vermeyeceklerini belirten ortak bir açıklama yaptılar. Ama her üç devletin de bu konudaki samimiyetlerinden kuşku duyulmasını gerektiren nedenler vardı. Bir kere İran ve Suriye, Kürtleri, komşularının iç istikrarını bozmak amacıyla bir araç olarak kullanmaktan hiçbir zaman geri durmamışlardı. Her iki ülke, PKK'nın kendi topraklarında üslenip, askerî eğitim kampları kurmasına göz yummuş, örgüt ele başlarına da barınma olanağı sağlamıştı. Hatta, Ankara'daki üçlü toplantı sırasında bile, PKK'ya verdikleri desteği fiilen sürdürüyorlardı. Kaldı ki, Irak'ın güneyinde, eninde sonunda kendi denetimine gireceğini umduğu bir Şii devletinin kurulması olasılığına hiç de soğuk bakmayan İran'ın, Irak'ın toprak bütünlüğünü gerçekten isteyip istemediği çok tartışmalıydı. Öte yandan, Kuzey Irak'taki otorite boşluğuna yol açan sürecin başlamasında etkin biçimde rol alan; şimdi de topraklarında konuşlanmasına izin verdiği "Çekiç Güç" aracılığıyla bu sürecin devamına hizmet eden Türkiye, ortaya çıkan otorite boşluğunun doğal sonucu olan *de facto* Kürt Devletinin varlığından yakınmakta haklı sayılabilir miydi? Nitekim, Ankara'daki ortak açıklama ancak suya yazılan yazı kadar etki yaptı.

Ankara'nın kendi ulusal çıkarlarıyla bağdaşmayan gelişmeler karşısında göstermelik tepkilerin ötesinde ciddi bir tavır sergilememesi, hatta sürece katkıda bulunmayı sürdürmesi, ABD ve Batılıları daha da cesaretlendirdi. "Huzur Operasyonu"nun başlangıcında, Türkiye'den çekindiği için Kürtlerle doğrudan ilişki kurmaktan kaçınan ve Kürtlerin bu yöndeki girişimlerini de sürekli olarak geri çeviren Washington yönetiminin tutumunda 1992'den başlayarak köklü bir değişiklik olduğunu görüyoruz. Bu değişiklikte, Ermeni ve Rum lobilerinin ABD'de Kürtler adına sürdürdükleri propaganda faaliyetleri etkili olmuştur. Fakat Amerikan yönetiminin Kuzey Irak'taki Kürt liderlerini doğrudan muhatap almak konusundaki çekingenliğini aşmasını sağlayan asıl etken, aynı şeyi Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yapmış olmasıdır. Özal, 1991 yılının Haziran ayında KYB lideri Celal Talabani ile görüşmüştür. Kendi Cumhurbaşkanı bile Kuzey Irak'taki Kürt liderlerini doğrudan muhatap aldıktan sonra Türkiye'nin aynı şeyi Amerikan yönetiminin yapmasına karşı çıkması elbette söz konusu olamazdı.

Kuzey Irak seçimlerinden bir ay sonra, Haziran 1992'de, Irak Ulusal Kongresi Viyana'da ikinci toplantısını yaptı ve aralarında Barzani ile Talabani'nin de bulunduğu sekiz kişilik bir heyeti Amerikan yönetimiyle görüşmelerde bulunmak üzere Washington'a gönderme kararı aldı. Heyet, 29 Temmuz 1992'de ABD Dış İşleri Bakanı James Baker tarafından kabul edildi. İzleyen yıllarda, Amerikan yönetimiyle Kürt liderler arasındaki görüşmeler sık sık yineleni. Üstelik bu süreçte Barzani, Talabani ve diğer Kürt temsilcileri ABD'ye Türkiye Cumhuriyeti'nin verdiği kırmızı pasaportlarla giriş yaptılar.

Kuzey Irak'ta Türkiye'nin desteğiyle kurulan *de facto* Kürdistan Devleti, yine Türkiye'nin yardım ve desteğiyle kurumsallaşma olanağı buldu. 10 yılı aşkın süreyle Türkiye toprakları, "insanî yardım" adı altında Kuzey Irak'a ulaştırılan ve nitelikleri çok tartışmalı olan yardım malzemelerinin geçirildiği ana güzergah olarak kullanıldı. BM Güvenlik Konseyinin 1995'de aldığı 986 sayılı karar çerçevesinde Irak'ın petrol satışından elde ettiği gelirden Kuzey Irak'taki Kürt gruplara ayrılması şart koşulan %15'lik bölüm ve Amerikan Kongresi'nin 1998'de kabul ettiği "Irak'ı Özgürleştirme Yasası" çerçevesinde ABD'nin Iraklı muhaliflere yaptığı 97 milyon dolarlık maddî yardım, Türkiye toprakları kullanılarak Kuzey Irak'taki Kürt gruplarına ulaştırıldı. Ayrıca bu gruplar, Türkiye ile yaptıkları sınır ticaretinden de önemli miktarda gelir elde ediyorlardı. "Çekiç Güç/Keşif Gücü" bünyesinde faaliyet gösteren Amerikan-İngiliz

uçaklarının bu Kürt gruplarına, görev tanımlarıyla bağdaşmayacak biçimde bazı yardımlarda bulduklarına ilişkin spekülasyonlar da hiç eksik olmadı.³¹

Diğer yandan, Kuzey Irak'ta yaratılan ortam, burada üslenen PKK'nın Türkiye'ye yönelik eylemlerini daha kolay örgütlemesine olanak sağladı. Türkiye, 1984'te Irak ile yaptığı anlaşmaya dayanarak, Kuzey Irak'a birkaç kez askerî operasyon düzenledi. Ama bir yandan PKK'nın üslenip örgütlenmesi için uygun ortamın hazırlanmasına katkıda bulunulurken, diğer yandan PKK'ya yönelik operasyonlar düzenlemenin inandırıcılığını elbette tarih sorgulayacaktır.

Türkiye'nin tüm "hata"larına karşın, Kürtlerdeki toplumsal örgütlenmenin yapısını ve niteliğini iyi bilenler, bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması, kurulsun da kendi gücüyle ayakta kalması olasılığının son derece zayıf olduğunun ayırımındadırlar. Kürtlerin, kendi aralarında birlik ve bütünlük oluşturmaları olanaksızdır. Aşiret temeline dayanan toplumsal ilişkiler, her zaman kaypak ve güvenilmezdir. Bu ilişkiler üzerine siyasî bir kurumsallaşma yapılandırılmaz. Tarihin hiçbir döneminde, başka hiçbir etnik gruba, kendi siyasî yapılarını oluşturabilmeleri için son 15 yılda Kürtlere verilen destek çapında bir destek verilmemiştir. Buna karşın Kürtler, aralarındaki anlaşmazlıkları aşarak kendi ayakları üzerinde durmayı başaramamışlardır. 1992'deki parlamento seçimlerinin üzerinden iki yıl bile geçmeden, KDP ile KYB yanlıları arasında çatışma çıkmıştır.

1994 Haziran'ında, Türkiye devreye girerek, tarafları Silopi'de bir araya getirdi ve —her nedense— uzlaşmalarını sağlamaya çalıştı. Ancak Silopi görüşmelerinden sonuç alınamadı. Ağustos ayında, İran'ın desteklediği Talabani'ye bağlı peşmergeler, KDP'nin yönetim merkezinin bulunduğu Erbil'i ele geçirdiler. Bundan sonra çatışmalar daha da şiddetlendi. Bu koşullarda parlamento ve hükümet faaliyetleri elbette sona erdi. ABD'nin devreye girmesiyle yeni bir görüşme trafiği başlatıldı. 1995 Temmuz'unda Lizbon'da, aynı yılın Eylülünde Dublin'de bir araya gelen taraflar anlaşmaya varamadılar. Ekim ayında bu kez İran'ın girişimiyle Tahran'da masaya oturan KDP ve KYB yine anlaşamadı.³²

1996 Temmuz ayında hiç beklenmedik bir olay yaşandı. Irak Cumhuriyet Muhafızları, düzenledikleri bir operasyonla Erbil'deki KYB denetimine son verdiler. Bölgede kuş uçurtmayan Çekiç Güç'e bağlı uçakların Cumhuriyet Muhafızlarının Erbil'e kadar gelip, KYB'yi kentten çıkardıktan sonra geri dönmelerine göz yummaları yeni soru işaretleri yarattı. Erbil'de yeniden denetim sağlayan KDP peşmergeleri, kısa bir süre sonra KYB'nin yönetim merkezi olan Süleymaniye'yi de ele geçirdiler. KYB yanlısı Kürtler kitle halinde İran sınırına doğru kaçmaya başlayınca, ABD bir kez daha devreye girdi ve 23 Ekim 1996'da taraflar arasında ateşkes antlaşması imzalanmasını sağladı. Antlaşma ile olayların başlangıcındaki duruma geri dönüldü. Böylece iki yıldan uzun süren ve binlerce insanın ölümüne yol açan çatışmalar son buldu.

Bu arada dünya bir başka olaya daha tanık oldu. Kuzey Irak'taki karşıt Kürt grupları arasındaki çatışmanın yarattığı kargaşa sırasında, çok sayıda özel eğitilmiş Kürtün ABD adına bölgede casusluk yaptıkları anlaşıldı. Amerikalılar, deşifre olan bu insanları, Türkiye üzerinden Pasifik Okyanusu'ndaki Guam Adası'na götürdüler. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin kurulması sürecinde kendilerinden yararlandığı anlaşılan bu

³¹ Yalçın Doğan, *Milliyet*, 3.2.1993.

³² Sa'di Berzenci, "Irak Kürdistanı'nda Mevcut Durum Hakkında Görüş," *Avrasya Dosyası*, Cilt. 3., Sayı. 1 (İlkbahar 1996), s. 193-216; Ümit Özdağ, "Kuzey Irak ve PKK," *Avrasya Dosyası*, C. 3., S. 1 (İlkbahar 1996), s. 81-104.

insanların daha sonra ABD tarafından hangi amaçlarla kullanıldıkları bilinmiyor. Ama, izleyen yıllardaki çeşitli Amerikan operasyonlarında ve 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesi sırasında bu casus Kürtlerin kullanıldığını tahmin etmek güç olmasa gerek.

Aralarındaki çatışmaya son veren Kürt gruplar, yine Türkiye'nin önyak olmasıyla, 1996 yılı Aralık ayında Ankara'da barış masasına oturdularsa da sonuç alamadılar. Bunun üzerine, yine ABD devreye girdi ve Barzani ile Talabani'yi 1998 Eylülünde Washington'da bir araya getirdi. Fakat antlaşma sağlanamadı. 2003 Mart ayında ABD müdahalesi gerçekleştiğinde, Kuzey Irak'ta iki siyasal ve yönetsel birim bulunuyordu. Erbil, KDP'nin; Süleymaniye ise, KYB'nin yönetim merkeziydi. Bu iki yapı bugün de varlıklarını korumaktadır.³³

D. Amerikan İşgali Sonrası “Kürt Sorunu” “Kürdistan”ın Resmen Tanınmasına Doğru

ABD'nin Kürt sorunuyla ilgili olarak Türkiye'nin ulusal duyarlılıklarını gözetmek gibi bir kaygı taşımadığı, 2003 yılının başlarında yaşanan tezkere bunalımı sırasında bir kez daha ortaya çıkmıştır. ABD, Türkiye'den kuzeyde ikinci bir cephe açmasına olanak tanınmasını ve Türkiye topraklarında kendisine kara ve hava üsleriyle çeşitli hava yolu, liman ve ulaşım kolaylıkları sağlanmasını istemiştir. Türkiye ise karşılığında şu taleplerde bulunmuştur: 1) Türk ordusu sınır güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Kuzey Irak'ta doğrudan ve bağımsız olarak operasyon yapabilmelidir; 2) Barzani ve Talabani'ye bağlı peşmergelere verilmesi öngörülen silâhların dağıtımını Türkiye'nin denetiminde yapılmalı ve operasyon bittikten sonra bu silâhlar yine Türkiye'nin denetiminde toplanmalıdır; 3) Kuzey Irak'taki Amerikan askerlerinin görevi bölgedeki Türk birlikleriyle 36. paralelin güneyindeki Amerikan birlikleri arasında bağlantıyı sağlamakla sınırlı olmalıdır; 4) Katar'daki komuta merkezinde Amerikalı komutanla birlikte bir Türk komutan da görev yapmalıdır; 5) Türkiye'de Katar'dakine eş ikinci bir hareket merkezi kurulmalı ve bunun da başına birer Amerikalı ve Türk komutan atanmalıdır. Türk isteklerinden özellikle ilk ikisi Amerikan tarafınca kabul edilmeyince anlaşma sağlanamamıştır. Ama gerek dünya medyası, gerekse bizim bilinen medyamız, sanki anlaşmazlık ekonomik konulardan çıkmış gibi bir izlenim yaratmaya çalışmışlardır.³⁴

İşgal operasyonu başladıktan sonra ABD, Türkiye'yi Kuzey Irak'a girmemesi konusunda uyarmıştır. Ama aynı ABD, Türkiye'den Amerikan füze ve uçaklarının geçmesi için hava sahasını açmasını istemekten de geri kalmamıştır. ABD'nin Irak'a müdahale etmesini önlemek için onunla siyasî çatışmayı göze alan kimi Avrupa devletleri ise, Türkiye'nin kendi ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılamak amacıyla sınırda bazı önlemler almak istemesi karşısında, ABD ile tam bir görüş birliği içinde hareket ederek Türkiye'yi engellemişlerdir. Hatta bu devletler Türkiye'nin savunması için gerekli olan bazı askerî malzemenin Türkiye'ye gönderilmesini NATO mekanizması içinde bloke etmeye çalışmışlardır. Türkiye'nin “müttefikleri” olan ABD ve Avrupa devletlerince dışlanmasıyla yüreklenen KDP sözcüsü Haydar Zebari de, eğer Türk askerî Kuzey Irak'a girerse, bu askerlerle yerli halk arasında şiddetli çatışmaların çıkacağı tehdidini savurmıştır.³⁵

³³ Arı, a.g.e., s. 445-468.

³⁴ Arı, a.g.e., s. 508-509.

³⁵ Arı, a.g.e., s. 510-511.

Bugün Kuzey Irak'ın siyasal ve yönetsel denetimi, KDP ve KYB'nin elindedir. Her iki grubun emrinde ABD tarafından silâhlendirilmiş on binlerce peşmerge bulunmaktadır. Ayrıca bu gruplar, Amerikan işgal ordusunun doğrudan desteğine de sahiptirler. Barzani ve Talabani, Batılı velinimetlerinin istek ve beklentileri doğrultusunda hareket ederek özerklik ve bağımsızlık yönünde ortak savaşım verdikleri görüntüsünü yaratmaya çalışsalar da, aralarında geçmişe dayanan derin bir düşmanlık bulunmaktadır. KDP'nin daha feodal ve gelenekçi, KYB'nin daha seküler bir anlayışa sahip olmasının yarattığı farklılık bir yana, ancak aşiret örgütlenmesinin yapısal zaaflarıyla açıklanabilecek aşılması olanaksız güvensizlik ve çekememezlikler, koşulların zorladığı ve Batılıların el birliğiyle teşvik ettiği aldatıcı iş birliği görüntüsünün altında gizlenmeye çalışılmaktadır. Her şeye karşın, yüzeysel de olsa, devlet olmanın gerektirdiği kurumsal alt yapı yine Batılıların yardım ve desteğiyle büyük ölçüde tamamlanmış durumdadır. "Kürdistan" Devletinin resmen tanınması artık yalnızca bir zaman sorunudur.

Bu adım atıldığında bölge, İsrail Devletinin kurulmasının yol açtığından çok daha büyük bir çatışma ve kaos ortamına sürüklenecektir. Çünkü İsrail Devleti'nin karşısında esas itibarıyla yalnızca Araplar vardı. "Kürdistan" Devletinin karşısında ise, tüm bölge güçleri yer alacaktır. Ortaya çıkacak çatışma ve kaostan tüm bölge halkları zarar görecektir. Fakat kuşkusuz en ağır bedeli yine Kürtler ödeyecektir. ABD'nin çekilmesi durumunda Kürtler, onları "hain" kimliğiyle damgalamış olan diğer bölgesel güçlerle ilişkilerinde çok zor bir durumda kalacaklardır.³⁶ Ama emperyalizme güvenilemeyeceği konusunda tarihten ders almayanların bu aymazlıklarının bedelini er geç ödemeleri kaçınılmazdır.

Sonuç

ABD ve İsrail'in, önümüzdeki yılları kapsayacak bir süreçte Orta Doğu'nun siyasî haritasını değiştirmek; bölge ülkelerini parçalayarak bu yolla İsrail'in geleceğini ve güvenliğini sağlama almak gibi bir tasarıları olduğu artık ortaya çıkmıştır. Bu tasarının Türkiye Cumhuriyetinin topraklarını kapsamadığını düşünmek saflık olur. Kuzey Irak'ta kurulacak bir devlet, hiç kuşku yok ki, daha uzun dönemli bir planın ilk halkasını oluşturacaktır. Gelecekte Orta Doğu için suyun petrolden çok daha büyük bir stratejik değer kazanacağı da, Orta Doğu'nun su kaynaklarının Doğu Anadolu'da bulunduğu da, gelecekte bu kaynakları denetleyebilen gücün, tüm Orta Doğu'yu denetleyeceği de birer sır değildir. Nasıl ki, İsrail'in, Kuzey Irak'taki Kürtlere özel eğitim vermesi, Kürtleri "Yahudilere en yakın ırk" olarak tanımlaması ve GAP bölgesinden bol miktarda toprak satın alması birer rastlantı değilse, İsrail'in Kürtlere ilgisi ne yenidir; ne de amaçsızdır.³⁷

Türkiye çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Ama bütün göstergeler Türkiye'nin yakın gelecekte kendisini bekleyen tehlikenin niteliğini ve boyutlarını algılayamadığını ortaya koymaktadır. Geçen 15 yılda Kuzey Irak'ta bir *de facto* devletin kuruluş örgütlenmesine akıl almaz bir aymazlık içerisinde yardımcı olan

³⁶ Nuri Talabani, Arapların artık Kürtleri de İsraililer gibi görmeye başladığını söylerken, aslında tüm bölge halklarının Kürtlere yönelik bakış açılarını yansıtır, Charles Glass, "Welcome to Kurdistan (While It Lasts)," *The Independent*, 23.11.2004, <http://news.independent.co.uk>.

³⁷ Michael Rubin, "The Other Iraq," *Jerusalem Report*, 31.12.2001, <http://www.barzan.com>; Kevin Alan Brook, "The Genetic Bonds Between Kurds and Jews," <http://www.washingtoninstitute.org/media>; Hakkı Öznur, "İsrail Kürt İlişkinin Tarihsel Arka planı," 2023, S. 39 (15 Temmuz 2004), s. 32-44.

Türkiye, aynı aymazlıkla, ana dilde eğitim, yerel yönetimler yasası gibi AB dayatması düzenlemeleri art arda yaparak, kurulan bu devletin, sınırlarını gelecekte Türkiye'nin belli bölgelerini içine alacak biçimde genişletmesinin de zeminini hazırlamaktadır. Lozan'da yalnızca gayrimüslim yurttaşlarımızla sınırlı olarak düzenlenen azınlık tanımının kapsamının, Müslüman yurttaşlarımızı da içine alacak biçimde genişletilmeye çalışılması ve sözde Ermeni soykırımının tanınmasına yönelik uluslararası çabalara Türkiye içinden bazı kesimlerce etkin destek verilmesi tam da bu döneme denk gelmektedir. Kuşkusuz bunlar da birer rastlantı olarak nitelendirilemez.

Son zamanlarda, Batı basınında yer alan hemen tüm yorumlar, AB'den üyelik beklentisi içindeki Türkiye'nin Kuzey Irak'taki gelişmeler üzerindeki etkisinin her zamankinden zayıf olduğu yolundadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ne Kerkük'teki gelişmelere, ne de Kuzey Irak'ta ortaya çıkan bağımsız Kürt yapılanmasının resmîyet kazanmasına tepki gösterebilecek durumda olmadığı değerlendirilmektedir.³⁸

Nitekim, 30 Ocak 2005 tarihinde, Irak'ta işgal güçlerinin namlularının gölgesinde yapılan ve Sünnî Arapların boykot ettikleri; Türkmenlerin ise Türkiye'nin isteği ile kısmen ve kerhen katıldıkları sözde seçimlerde, oyların %25'ini alarak 275 sandalyeli Geçici Ulusal Meclis'te 77 sandalye elde eden Kürtler, Şiî din adamı Sistani'nin desteklediği Birleşik Irak İttifakından sonra en kalabalık grubu oluşturmuşlardır. Kürtlerle Şiîler arasında aylarca süren koalisyon görüşmelerinde Kürtler, Şiîlerin siyasal deneyimsizliklerinden de yararlanarak, isteklerinin çoğunu elde etmişlerdir. Bunlar arasında Kerkük petrollerinden önemli pay almak ve "Kürdistan Savunma Gücü" adı altında 100 bin Peşmergeyi silâh altında tutmak da bulunmaktadır.³⁹ Kerkük ise, seçimlerden hemen önce gerçekleştirilen büyük çaplı bir göç operasyonu ile Kürt kentine dönüştürülmüştür. Oluşan Kerkük Yürütme Konseyinde Kürtler çoğunluğu sağlamışlar ve daha ilk günden konseyin Kürt üyeleriyle Türkmen ve Arap üyeleri karşı karşıya gelmişlerdir. Türkmen ve Arap üyelerin toplantıyı terketmesiyle sonuçlanan bu gelişme karşısında Türkiye, Batılı gözlemcilerin tahmin ve beklentilerini haklı çıkarır biçimde sessiz ve hareketsiz kalmıştır. Bu hareketsizliğin bir sonucu olarak bugün Irak'ta, devlet başkanlığını Celal Talabani'nin yaptığı, kağıt üzerinde birleşik, ama uygulamada ayrı ayrı kurumsallaşmış iki devlet vardır. Fiilî durumun resmîyet kazanması için uygun zaman beklenmektedir.

Yaşanan gelişmeler, Irak'ın kuzeyinde yaratılan bağımsız siyasal yapının "Kürdistan Devleti" olarak resmen tanınmasının yalnızca bir zaman sorunu olduğunu, Türkiye'nin ise ulusal çıkarları açısından son derecede sakıncalı olan bu süreci engellemek şöyle dursun, her aşamasında ona katkıda bulunduğunu ve bulunmaya devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye, son 60 yıldaki, özellikle de son 25 yıldaki stratejik tercihlerini köklü bir biçimde değiştirmede; AB üyeliği, Batı ile bütünleşme gibi gerçekçilikten uzak ve ulusal çıkarlarımıza aykırı tasarıları bir kenara bırakmadığı ve Atatürk'ün "tam bağımsızlık" ilkesine dayanan dış politika stratejisine geri dönmediği takdirde bundan 15 yıl sonra Mîsâk-ı Millî sınırlarımızdan ödün verme noktasına geldiğimizi hep birlikte göreceğiz. Bu öngörünün gerçekleşme olasılığı, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürdistan

³⁸ Glass, a.g.m., *The Independent*; Alison Caldwell, (Report by) "Kurds Welcome Call for Independent State," *ABC PM*, 22.11.2004, <http://www.abc.net.au/pm/>; Tracy Wilkinson, "Turkey Looks South and Worries," *Los Angeles Times*, 20.10.2004, <http://www.flash-bulletin.de/2004/>; Michael Knights, "Kurds Aim to Secure Continued Regional Control," *Focus*, <http://www.washingtoninstitute.org/media>.

³⁹ <http://www.127.persimony.net/forum67746/messages/5991,5999,6001,6002.htm>, 29.3.2005.

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

Devleti kurulacağına ilişkin 15 yıl önceki kaygıların, o tarihteki gerçekleşme olasılığından daha düşük değildir.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Belgeler

1) İngiliz Dış İşleri Bakanlığı Belgeleri, Public Record Office, Kew, Londra, Dosya No. FO 371/5048, 5162, 5228, 5229, 5230, 5231.

Kitaplar

1) Arı, Tayyar, *Irak, İran ve A.B.D., Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 1.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

2) Bulut, Faik, *İslamcı Örgütler*, İstanbul, Tümm zamanlar Yayıncılık, 1993.

3) <http://www.127.parsimony.net/forum67746/messages/5991>, 5999, 6001, 6002.html, 29.3.2005.

4) Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914; Demographic and Social Characteristics*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1985.

5) Kaymaz, İhsan Şerif, *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel – Siyasal Bir İnceleme*, 1.B., İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003.

6) Marr, Phebe, *The Modern History of Iraq*, Westview, Colorado, Westview Press, 1985.

7) Moss Helms, Christine, *Iraq: Eastern Flank of the Arab World*, Washington D.C., Brookings Institution, 1964.

8) Owen, Roger, Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, 1.B., Londra, Tauris, 1998.

9) Sluglett, Marion Farouk, Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, 1.B., New York, Tauris, 1987.

Makaleler (Kitap, Dergi, Gazete, İnternet)

1) Berzenci, Sa'di, "Irak Kürdistanında Mevcut Durum Hakkında Görüş," *Avrasya Dosyası*, C. 3., S. 1 (İlkbahar 1996), s. 193-216.

2) British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Ayatollah Sistani, İraqi İslamic Party, Mukteda Sadr, Muslim Schoolar's Association, SCIRI (Supreme Council for the İslamic Revolution in Iraq)," <http://news.bbc.co.uk>.

3) Brook, Kevin Alan, "The Genetic Bonds Between Kurds and Jews," <http://www.washingtoninstitute.org/media>.

4) Caldwell, Alison, (Report by) "Kurds Welcome Call for Independent State," *ABC PM*, 22.11.2004, <http://www.abc.net.au/pm>.

5) Canbolat, Recep, "Mukteda es-Sadr Irak Direnişinde Merkez Olmaya Başladı," <http://www.haberx.com>.

6) Central Intelligence Agency, "The World Factbook: Iraq," <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>.

7) Çelik, Halil, "Ayetullah Sistani Eliyle Mukteda el Sadr'a Tasfiye," *Zaman*, 17.8.2004, <http://www.zaman.com.tr>.

8) Doğan, Yalçın, *Milliyet*, 3.2.1993.

9) Federal Research Division, Library of Congress, "A Country Study: Iraq," <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html>.

10) Glass, Charles, "Welcome to Kurdistan (While It Lasts)," *The Independent*, 23.11.2004, <http://news.independent.co.uk>.

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

- 11) Knights, Michael, "Kurds Aim to Secure Continued Regional Control," *Focus*, <http://www.washingtoninstitute.org/media>.
- 12) Lawless, R. I., "Iraq: Changing Population Patterns," *Population in the Middle East and North Africa*, J.J. Clarke, W.B. Fisher, Londra, University of London Press, 1972, s. 97-129.
- 13) Marr, Phobe, "Republic of Iraq," *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, Ed. by David E. Long, Bernard Reich, Boulder, Westview Press, 1995.
- 14) Özcan, Mesut, "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü," *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Yayına Hazırlayan Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s. 157-180.
- 15) Özdağ, Ümit, "Kuzey Irak ve PKK," *Avrasya Dosyası*, C. 3, S. 1 (İlkbahar 1996), s. 81-104.
- 16) Öznur, Hakkı, "İsrail-Kürt İlişkilerinin Tarihsel Arkapları," 2023, S. 39 (15.7.2004), s. 32-44.
- 17) Prince, James A., "A Kurdish State in Iraq," *Current History*, Vol. 92, No. 570 (January 1993).
- 18) Rubin, Michael, "The Other Iraq," *Jarusalem Report*, 31.12.2001, <http://www.barzan.com>.
- 19) Sezal, S. Rana, "Irak'ta Devlet ve Şiîler," *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 3 (2000), s. 110-121.
- 20) Turan, Sefer, "Irak'ta Direniş: Şiîler ve Sünnîler-2," *Radikal*, 19.4.2004, <http://www.radikal.com.tr>.
- 21) Wilkinson, Tracy, "Turkey Looks South and Worries," *Los Angeles Times*, 20.10.2004, <http://www.flash-bulletin.de/2004>.

Yazan: Yrd. Doç. Dr. Siret Hürsoy*

AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Özet

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan terör saldırılarından sonra medeniyetler için terörizm, Soğuk Savaş döneminin ardından hâlen daha tam olarak bir düzenin sağlanamadığı “yeni” dünya sistemi içerisinde, önemli bir asimetrik tehdit olarak uluslar arası toplumun karşısında durmaktadır. New York, Washington, Bali, Madrid, İstanbul ve Beslan/Kuzey Osteya’daki terör eylemleri doğrudan Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) alınması tartışmalarıyla bağlantılı olmasa da, gecikmiş ama çok gerekli bu tartışmanın Avrupa’da yaygın bir şekilde başlatılmasına neden olmuştur. Eğer AB, 21’inci yüzyılda küresel bir güce sahip olmak istiyorsa, ekonomik gücünün yanında etkin bir Avrupa güvenlik ve savunma kanadını da oluşturmak zorundadır. Bunun için de Türkiye’nin sadece bölgesel ekonomik etkinliği değil, güvenlik ve savunma alanlarındaki avantajlarının da AGSP içerisinde etkin bir şekilde kullanılması durumunda, AB’nin küresel bir güç olma yolunda işi kolaylaşabilir.

Anahtar Kelimeler: AB, AGSP, NATO, Güvenlik, Savunma.

Abstract

After terrorist attacks to the World Trade Centre and the Pentagon in the USA on September 11, 2001, terrorism in the “new” world system, where an order still has not been attained in the post-Cold War era, stands as an important asymmetric threat in front of the international community. Even though terrorist actions in New York, Washington, Bali, Madrid, Istanbul, and Beslan/North Ossetia are not directly related with discussions about Turkey’s accession into the EU, it caused opening widely a much needed however long delayed debate in Europe. If the EU wants to be a global power in the 21st Century, an effective European security and defence arm must be formed alongside its economic power. Therefore, using not only the regional economic effectiveness of Turkey, but also its advantages effectively in the sphere of security and defence within the ESDP, might ease the task of the EU on the way of becoming a global power.

Key Words: EU, ESDP, NATO, Security, Defence.

* Yrd. Doç. Dr. Siret Hürsoy, Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi, Uluslar Arası İlişkiler Bölümü, 35040 Bornova, İzmir, e-mail: sireth@bornova.ege.edu.tr.

** Bu makale, yazarın T.C. Dışişleri Bakanlığının Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) yetkilileri ile birlikte, SAM ve Stockholm Uluslar Arası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)) davetlisi olarak 22 Eylül 2004 tarihinde İsveç’in başkenti Stockholm’da katıldığı, “One Day Analytical Seminar on Turkey and ESDP” başlıklı seminerde sunduğu sözlü ve yazılı tebliğden esinlenerek yazılmıştır. Bkz. <http://web.sipri.org/contents/director/TURKEYESDPSUMMARY.html> (02.02.2005).

Giriş: Bölgesel ve Uluslar Arası Tehdit Algılamaları

İki kutuplu dünya düzeninin başat güçleri olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, bölgeler arası "riskler" 1990'ın başından itibaren önemli küresel tehditler olarak yayılmaya başlamıştır.¹ Bu risklerin bir parçası olan terör tipi saldırılar sonucu, klâsik tehdit anlayışı, güvenlik ve istikrar algılamaları ciddi bir şekilde yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan terör saldırılarından sonra medeniyetler için terörizm, Soğuk Savaş döneminin ardından hâlen daha tam olarak bir düzenin sağlanamadığı "yeni" dünya sistemi içerisinde, önemli bir asimetrik tehdit olarak uluslar arası toplumun karşısında durmaktadır. 11 Eylül sonrası görülen terör saldırıları yeni olmamakla beraber, Soğuk Savaş dönemi ülkeler arası klâsik/simetrik tehdit algılamalarından çok farklıdır. Günümüzde terörist unsurlar sosyal, ekonomik ve politik öğeleri dinî etkenlerle sentezleştirmekte ve sonuçta dinsel inançları ideolojik bir kılıf içerisinde kurumsallaştırarak uluslar arası topluma sunmaya çalışmaktadırlar.²

New York, Washington, Bali, Madrid, İstanbul ve Beslan/Kuzey Osteya'daki terör eylemleri doğrudan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) alınması tartışmalarıyla bağlantılı olmasa da, gecikmiş ama çok gerekli bu tartışmanın Avrupa'da yaygın bir şekilde başlatılmasına neden olmuştur. Medeni dünyanın sahip olduğu demokratik değerlerin tüm dünyada daha çok kabul görebilmesi ve sistematik bir şekilde yayılarak küresel hâle gelen terörizmle etkili mücadele için, AB'nin Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç kadar Türkiye'nin de AB'ye ihtiyacı vardır. İstanbul'da 15 Kasım 2003'te Sinagog ve 20 Kasım 2003'te İngiltere Başkonsolosluğu ve HSBC Bankasına yapılan terör saldırıları ile Türkiye hedef seçilmişti. Bu saldırıların nedeni ise 1923'te kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'nın politik ve güvenlik sistemi içerisinde olma politikası gütmesi ve aynı zamanda da yüzünü Batı'ya dönmüş laik, çoğunluğu Müslüman, demokratik bir politik ve sosyal sisteme ve serbest pazar ekonomisine sahip olmasıdır.

Terörizm, kitle imha silâhlarının yayılması ve silâh, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi pek çok faaliyet uluslar arası toplumun güvenliğini doğrudan ilgilendirmektedir. Her ne kadar Avrupa'daki müttefikleri Türkiye'ye bu tip faaliyetlerin Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştığı eleştirilerini yapsalar da, çoğunlukla mafya ve terörist organizasyonlar tarafından desteklenen tüm yasa dışı hareketlere karşı Türkiye elinden gelen meşru mücadeleyi yapmaya çalışmaktadır. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, Avrupa'ya karşı muhtemel risklerin ortaya çıkabileceği bölgelere sınırı olması nedeniyle Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olarak AB içerisinde yer almasının önemi giderek artmaktadır.³ Türkiye tüm bu tehlikelere rağmen yine de riskler denizinin ortasında barış ve istikrar adası görünümünü içerisinde bulmaktadır.

¹ "Riskler" Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkmamış, 1990 öncesi de var olan bu riskler buldukları yeni stratejik ortamda hızla yayılma eğilimi göstermiştir. Terörizm, etnik çatışmalar, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi sınır ötesi riskler ve diğer tehdit algılamalarına ilişkin analiz için bkz. Ernst-Otto Czempel, "Is war making a comeback? Memory loss: a case study", *Goethe Merkur*, (Almanya: Goethe-Institut Inter Nations, Bonner Universitätsdruckerei, 2003), s.13-22.

² Siret Hürsoy, "How to Conduct Strategic War Against Global Terrorism?", *World Defence Systems*, (Sovereign Publications Ltd. (yayınlanacak)).

³ Bkz. "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *SAREM İkinci Uluslar Arası Sempozyum Bildirileri (İstanbul, 27-28 Mayıs 2004)*, (Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004).

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Türkiye'nin coğrafi konumu itibarı ile kendisine sıkça yapılan "Türkiye'nin bölgesel denge rolüne sahip olması" ve "Türkiye'nin jeopolitik önemi" gibi atıflardan Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada güvenliğin sağlanabilmesi için ne kadar önemli ve dengeleyici bir ülke olabileceği kanıtlanmaktadır.⁴ Demokratik kurumları, askerî kapasitesi ve jeostratejik konumu itibarı ile Türkiye, cömert bir şekilde Batılı müttefiklerinin kolektif savunmasına hem Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) hem de Batı Avrupa Birliği (BAB) örgütüne üye olarak katkıda bulunmuştur. Kore savaşından itibaren çok uluslu pek çok askerî ve sivil operasyona katılan Türkiye, 1952'de NATO üyesi olduktan sonra Batılı müttefikleri ile birlikte Kuzey Atlantik İttifakı Anlaşması'nın 5'inci Maddesi çerçevesinde dünya barışına katkıda bulunabilmek için hem doğrudan askerî katkılarda bulunmuş, hem de müttefik kuvvetlerini topraklarına kabul etmiştir.⁵ Soğuk Savaş döneminde NATO'nun bütün güney-doğu kanadının savunma yükünü üstlenen Türkiye, yaklaşık 24 Sovyet askerî tugayını kendisine angaje etmekle kalmamış, Doğu ile Batı blokları arasındaki ortak sınırın yüzde 37'sinin korumasını da sağlamıştır.⁶

Öte yandan Soğuk Savaş sonrası küresel siyasî ve askerî dengenin daha henüz sağlanamadığı uluslar arası ortama ilk dolaylı güvenlik tehdidi, Irak'ın Kuveyt'i 1991'de işgali ile gerçekleşmiş ve bu durum petrolün Batı'ya rahatça ulaşımı üzerinde ciddi sonuçlar doğurmuştur. Türkiye bu ikinci Körfez Savaşı esnasında ciddi ekonomik kayıplara uğramasına rağmen kritik roller üstlenmekten çekinmemiş ve Batılı güçlerin önemli bir stratejik müttefiki olarak kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası bir diğer güvenlik tehdidi ise Yugoslavya'nın parçalanması esnasında ortaya çıkan etnik çatışmalardır. Yugoslavya'daki iç çatışmalarla birlikte Türkiye'nin Balkanlar'daki etnik gruplar ile olan tarihî ve kültürel bağlarının önemi keşfedilmiş ve etnik gruplar üzerindeki etkinliğinden dolayı Türkiye'ye Balkanlar'da barışın tekrar tesis edilebilmesi için bölgesel stratejik bir rol biçilmiştir. Türk Silâhlı Kuvvetleri Somali, Bosna, Kosova, Makedonya ve Afganistan gibi güvenlik sorunlarının olduğu bölgelerde, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde almış olduğu barış operasyonu görevlerinin bir kısmını başarılı bir şekilde yerine getirmiş, operasyonların bir kısmı ise hâlen devam etmektedir. Türkiye'nin BM, NATO, Avrupa Güvenliği ve İş Birliği Teşkilâtı (AGİT) ve AB'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) operasyonlarına katılımı ile uluslar arası barış ve güvenliği sağlamadaki net katkıları ise ABD'deki 11 Eylül terörist saldırılardan sonra kayda değer bir şekilde artış göstermiştir.

---

⁴ William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, (Londra: Frank Cass Publications Ltd., 2000), s.7; Ian O. Lesser, "Bridge Or Barrier? Turkey and The West After The Cold War", Graham E. Fuller, Ian O. Lesser (eds.), *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, (Boulder: Westview Press, Rand Study, 1993), s.101-102.

⁵ Kuzey Atlantik İttifakı Anlaşması'nın 5. Maddesine göre: "Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silâhlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak, ve diğerleri ile birlikte, silâhlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmaya varmışlardır. [...]" Bkz. *Kuzey Atlantik Anlaşması*, Washington DC, 4 Nisan 1949.

⁶ Zalmay Khalilzad, "A Strategic Plan For Western-Turkish Relations", Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F. Stephen Larrabee, (eds.), *The Future Of Turkish Western Relations/Towards A Strategic Plan*, <www.Rand.org/publications/MR/MR1241/MR1241/chapter5.pdf> (01.02.2004); İdris Bal, *Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: the rise and fall of the 'Turkish Model'*, (Aldershot: Ashgate, 2000), s.108.

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Soğuk Savaş döneminde ileri cephe ülkesi olarak üstlendiği kapitalist Batı Avrupa ülkelerinin komünist Varşova Paktı güçlerine karşı hayatî bir şekilde savunulması rolü, Soğuk Savaş sonrası dönemde bir ileri cephe ülkesi⁷ olarak Türkiye'nin şimdiki rolü Avrupa'nın çıkar ve değerlerinin "demokratik olmayan" Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya ülkelerinde savunulmasına benzer olarak görülebilir. Bu bağlamda oluşmakta olan "yeni" dünya düzeni konjonktüründe Avrupa'nın Gulliver'i artık Almanya değil, sınır ve bölgeler ötesi riskler üzerinde güçlü bir ele sahip olan Türkiye'dir.

AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikasını Oluşturması ve Türkiye'nin Tutumu

Tarihî olarak Türkiye, Balkanlar'dan Çin'e ve Fas'tan İran'a kadar geniş bir coğrafyada politik, ekonomik ve sosyal bir güç olarak bölgesinin de ötesinde dengeleyici bir "menteşe" rolü üstlenmektedir. Türkiye ayrıca Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar, Orta Asya ve Akdeniz ülkeleri ile ikili ve çok taraflı ilişkiler kurarak Avrasya ve ötesinde sürdürülebilir bir barışı, dengeyi ve refahı sağlamada etkin konumda bulunmaktadır. Bu yüzden Türkiye'de meydana gelebilecek herhangi ciddi bir istikrarsızlık yukarıda bahsi geçen tüm bölgelerde inşası düşünülen barış ve güvenlik çemberinin alt üst olması anlamına gelebileceği gibi, bunun tüm Avrupa kıtasını da ciddi bir şekilde etkileyeceği aşikârdır. Benzer şekilde bu bölgeler içerisinde gerçekleştirecek olası herhangi bir istikrarsızlık, ancak Türkiye'nin katkısı ve Batılı müttefikleri ile beraber hareket etmesi koşuluyla önce kontrol ve sonra da güvenliğin inşasıyla bertaraf edilebilir. AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) Yüksek Komiseri Javier Solana tarafından açıklanan Avrupa Güvenlik Stratejisi (European Security Strategy) de zaten AB'nin Avrupa kıtası dışında kendisine yakın petrol ve doğal gaz bakımından zengin olan Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde daha aktif rol alma yönündeki istekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.⁸ Herhangi bir çelişkiye sebebiyet vermeyecek şekilde, "stratejik ortaklık" kavramının "tam üyelik" kavramına alternatif olmadığı günümüzde, Türkiye'yi tam üye olarak içerisine almış güçlü bir AB ileride tüm dünya için bir istikrar faktörü olabilir. İşte bu sebepten dolayı Türkiye'nin AB üyeliği AB'nin savunma kapasitesini artırmakla kalmayacak, ayrıca Türkiye'nin Batı'ya sağlayacağı güvenliğin yanında, Doğu'dan Batı'ya doğru enerji transferinin de daha sağlıklı yapılabilmesi için AB'ye önemli bir stratejik imkân sağlayacaktır.

21'inci yüzyılın başında AB entegrasyon süreci çok önemli bir aşamaya ulaşmıştır. AB, Ekonomik ve Parasal Birliği'ni Avro ile bütünüyle gerçekleştirmiş olsa da, bu ekonomik bütünlük AB'nin savunma ve güvenlik alanında hem kendi içerisinde hem de kendine komşu bölgelerde barış ve özgürlüğün sağlanmasında yetersiz kalıyorsa, AB'nin ekonomik ve politik açıdan kırılabilir bir yapıya sahip olduğu gerçeğini de yadsınamayacak bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yüzden Fransa ve İngiltere arasında 1998 yılında imzalanan Saint Mâlo Deklarasyonu, AB'de Avrupa Politik Birliği yönünde ortak bir politik iradenin ortaya çıkmasından önce, güçlü ortak bir Avrupa savunma politikasının ortaya

⁷ Önceki NATO Genel-Sekreteri George Robertson Türkiye'nin yeni tehditlere karşı NATO müttefikleriyle birlikte bir ileri cephe ülkesi haline geldiğini öne sürmüştür. Lord George Robertson, "NATO and the New Threats", *Turkish Policy Quarterly*, (Cilt.1, No.4, Kış 2002), ss.5-11.

⁸ "A Secure Europe in a Better World", *European Security Strategy*, (Brüksel, 12 Aralık 2003), ss.4, 7-8.

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

çıkartılabilmesi çalışmalarının başlangıcı için bir mihenk taşı olmuştur.⁹ Türkiye bu bağlamda AGSP'nin Saint Mâlo Deklarasyonu çalışmaları esnasında AB'nin güvenlik ve savunma politikasını NATO içerisinde etkin bir mekanizma hâline dönüştürülmesi kaydı ile desteklemiştir. Ancak AB ülkelerinin ortak savunma politikasını da içeren bir Politik Birliğin nasıl şekillendirileceği konusunda aralarında bir uzlaşmaya varamamaları, güvenlik ve savunma alanlarında ilerleme kaydetmelerini ciddi bir şekilde engellemektedir. Bu noktada var olan esas endişe, AB'nin ciddi bir dağılma süreci içerisine girebileceği değil, AB ülkeleri arasında derinleşen ortak çıkarların ve ekonomik, politik, sosyal ve güvenlik alanlarında birbirlerine olan bağımlılıklarını hangi yapı içerisinde ileriye taşıyabilecekleri ve bunun yanında AB-Türkiye ilişkilerinin yeniden nasıl şekillendirileceği konusunda ortak bir paydaya varıp varılamayacağıdır.

AB üyelerinin ortak arzusu olan güvenlik ve savunma alanlarındaki kapasitelerini geliştirmenin önünde duran pek çok engelden bir tanesi ise, NATO içerisinde Avrupa'nın önemli bir müttefiki olan ve AB ile tam üyelik için müzakerelere başlamayı plânlayan Türkiye'nin sırf henüz AB üyesi olmadığından dolayı AGSP'den dışlanması riskidir.¹⁰ NATO'nun tam üyesi olarak Türkiye, BAB'ta "ortak üyeliği" (associate membership) 20 Kasım 1992'de yeniden yapılandırılması kapsamında Roma Anlaşması ile kabul etmesi, Türkiye'nin BAB'taki karar alma mekanizmalarında veto hakkının olmadığı anlamına gelse de, bu durum doğrudan bu mekanizmalara katılımına engel teşkil etmiyordu.¹¹ BAB'ın Petersberg Görevleri 1997 yılında Amsterdam Anlaşması çerçevesinde AB'ye entegre edilirken, Türkiye sürekli olarak BAB içerisindeki "ortak üye" statüsünün AGSP içerisinde de aynen tanınmasını talep etmişti.¹² Türkiye ayrıca basiretli bir şekilde tüm AB yetkililerine muhtemel bir askerî veya sivil müdahaleyi gerektirecek herhangi bir güvenlik sorununun Türkiye'nin yakın çevresinde gerçekleştirilme ihtimalinin yüksek olduğunu ve böyle bir durumun Türkiye'nin hayatî çıkarlarına etki edebileceğini makul bir dille açıklamıştır. Kurumsal ve pratik nedenlerden dolayı, AB'nin NATO'nun AB üyesi olmayan ülkelerle etkin bir koordinasyona ihtiyaç duyduğu da açıkça ortadadır. Bu yüzden NATO-AB kurumsal koordinasyon ve iş birliği için AB'nin NATO'nun en güçlü üyelerinden biri olan Türkiye ile iş birliği yapması kendi çıkarları açısından önem arz etmektedir. 23-24 Nisan 1999'da gerçekleştirilen NATO'nun Washington Zirvesi, NATO üyesi olup da AB üyesi olmayan ülkelerin statülerine saygı duyulması ve AB'nin AGSP'yi bir araç olarak kullanarak NATO'nun plânlama ve harekât kapasitelerine ulaşımında Kuzey Atlantik

⁹ *St. Mâlo Declaration*, (Fransa: Anglo-French Summit, 4 Aralık 1998) için bkz. Missiroli, A., 'CFSP, Defence and Flexibility', *Chaillot Paper* 38, (Paris: Institute for Security Studies, WEU, Şubat 2000), Annex C.

¹⁰ AGSP önündeki üyelik asimetrisi sorunu yanında diğer ciddi sorunlardan bazıları ise finansman meselesi ve kurumsal yapılanma alanındaki eksikliklerdir. Antonio Missiroli, "Financing ESDP", *Real Instituto Elcano*, 21 Nisan 2003 <<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy053.html>>; Antonio Missiroli, "After the Brussels fiasco – an ESDP without a Constitution, a CFSP without a Foreign Minister?" 15 Ocak 2004 <<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy073.html>> (12.07.2004).

¹¹ "Eğer tam üyeler ortak üyelerin BAB'ın askerî operasyonlarına katılması kararı almışlarsa, bu operasyonların yerine getirilmesi için düzenlemeler duruma göre ayrı ayrı katılımcı ülkeler tarafından belirlenecektir" (yazarın kendi tercümesi). BAB Bakanlar Konseyi, Ortak Üyelik Belgesiyle ilgili Toplantı Tutanaqları, (Roma, 20 Kasım 1992).

¹² Petersberg Görevleri insanî ve kurtarma görevleri, barışı koruma faaliyetleri, kriz yönetimi ve barış inşası görevlerinde çarpışacak olan güçleri içermektedir. Bkz. "II. On Strengthening WEU's Operational Role", Petersberg Deklarasyonu, BAB Bakanlar Konseyi, (Bonn: 19 Haziran 1992), parag.4.

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Paktı üyelerinden onay alması gerektiği konusuna atıfta bulunmuşsa da,¹³ NATO'nun AB üyesi olmayan ülkelerine AGSP içerisinde AB sadece sıradan bir danışma mekanizması önermiştir.¹⁴

Bu pek de adil görülmeyen durum karşısında Türkiye istemeyerek de olsa, AB'nin AGSP çerçevesinde muhtemel operasyonları gerçekleştirmek için NATO'nun plânlama ve harekât kabiliyetlerinden yararlanabilme imkânını engellemek zorunda kalabileceğini açıkladı.¹⁵ Uyuşmazlığı ortadan kaldırabilmek için Türkiye, İngiltere ve ABD arasında gerçekleştirilen üçlü müzakereler sonucu, ortaya Aralık 2001 tarihinde "Ankara Dokümanı" adı altında bir metin çıktı. Bu metin AB'ye sunulduktan sonra üzerinde bazı küçük değişiklikler yapılarak 24-25 Ekim 2002 tarihinde "Brüksel Dokümanı" veya "Nice Uygulama Dokümanı" (Nice Implementation Document) olarak isimlendirildi.¹⁶ Doküman sadece NATO-AB iş birliğinin çerçevesini oluşturmakla kalmıyor, ayrıca Türkiye-AB arasındaki iş birliğini de şekillendiriyordu. Nice Uygulama Dokümanı'na göre, eğer AB önderliğinde herhangi bir askerî operasyon NATO'nun imkân ve kabiliyetleri kullanılarak gerçekleştirilecekse, Türkiye doğrudan AB askerî operasyonlarına katılma hakkını elde ederken; NATO'nun imkân ve kabiliyetleri AB önderliğindeki herhangi bir askerî operasyonda kullanılmayacaksa, Türkiye ancak Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi tarafında davet edildiği takdirde söz konusu AB askerî operasyonlarına katılma hakkı elde edebilecek. NATO'nun 1996 yılında Berlin'de gerçekleştirilen Kuzey Atlantik Konseyi toplantısı sonuç bildirgesine göre AB operasyonlarında AGSP'nin, NATO imkân ve kabiliyetlerine ulaşabilmesinde Türkiye'ye ihtiyacı olduğu için veya doğrudan Türkiye'nin kendi öz imkân ve katkılarına gerek duyulduğundan, AB askerî operasyonlarına Türkiye'nin öyle veya böyle katılımının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Bunun en büyük nedenlerinden biri ise muhtemel AB askerî operasyonlarının gerçekleştirileceği bölgelerin Avrupa içerisinden çok Avrupa'nın stratejik çevresinde bulunmasındandır. Öyle görülüyor ki, Orta Doğu, Kafkaslar, Orta Asya, Orta ve Kuzey Afrika bölgeleri AB'nin askerî müdahalelerini gerçekleştirme ihtimalinin yüksek olduğu coğrafi bölgelerdir. İşte bu

---

¹³ Berlin'de 1996 yılında gerçekleştirilen Kuzey Atlantik Konseyi bakanlar toplantısı sonuç bildirgesine göre, NATO'nun plânlama ve harekât kapasitelerinin AGSP tarafından Birleşik Müşterek Görev Gücü Kavramı (Combined Joint Task Force) çerçevesinde kullanılabilmesi kararı, NATO'nun Kuzey Atlantik Konseyi ve Askerî Komitesi tarafından onaylanmasını gerektirmektedir. Bkz. Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı, Berlin, (3 Haziran 1996); Lt. General Mario de Silva, "Implementing the Combined Joint Task Force Concept", *NATO Review*, (No.4, Kış 1998), ss.16-19; NATO'nun Washington Zirvesi'ne Madde 18,30, 34, 50, 53(c)'ye göre: (1) NATO ve BAB arasında kurulan mekanizma çerçevesinde AB ve Kuzey Atlantik Paktı arasında etkin ortak danışma, işbirliği ve saydamlık yöntemi geliştirilmesi; (2) AB'nin üyesi olmayan NATO üyelerinin istedikleri zaman AGSP çerçevesinde gerçekleştirilecek operasyonlara tam anlamıyla katılımlarına önem verilmesi; (3) AB'nin NATO imkân ve kabiliyetlerine ulaşabilmesine pratik çözümlerle yaklaşılması. "The Alliance's Strategic Concept", *NATO Washington Summit Communiqué* (23-24 Nisan, 1999); Javier Solana, "The Washington Summit: NATO steps boldly into the 21st century", *NATO Review*, (No.1, İlkbahar 1999), ss.3-6.

¹⁴ Türkiye'nin AB AGSP'nin karar alma mekanizmasına doğrudan katılım talebi ayrıca Yunanistan tarafından veto edilmişti. Ramazan Gözen, "Turkey's Delicate Position Between NATO and the ESDP", *SAM Papers No. 1/2003*, (Ankara: Mart 2003), s.104.

¹⁵ Lale Sariibrahimoğlu, "Crucial ESDP talks to start in Ankara today", *Turkish Daily News*, (25 Ekim 2001).

¹⁶ "Annex II – ESDP: Implementation of the Nice Provisions on the Involvement of the Non-EU European Allies", Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Başkanlık Kararları, Brüksel, Avrupa Konseyi, (24-25 Ekim 2002).

¹⁷ Bu toplantı sonucuna göre NATO birçok askerî ve sivil faaliyette bulunabilecek "tek bir sistem" olarak kaldığı için, AB/BAB güdümlü operasyonların ayrı komuta düzenlemesine gitmelerine fırsat vermemekteydi. Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı, Berlin, (3 Haziran 1996).

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

nedenlerden dolayı, Avrupa'nın güvenliği için Türkiye vazgeçilmezdir ve tabiatıyla da uzunca bir süre böyle kalacak gibi gözükmetedir.

Türkiye'nin AGSP'ye Yapabileceği Katkılar

Günümüzde değişmekte olan bölgesel ve uluslar arası güvenlik sistemini AB-Türkiye bağlamında analiz ettikten sonra, Türkiye'nin kendi öz imkân ve kabiliyetlerinin AGSP'yi nasıl daha etkin hâle getirebileceği üzerinde durulmalıdır. Türk Silâhlı Kuvvetleri (TSK) iyi eğitilmiş, profesyonel, sürekli olarak modernize edilen, etkili, geniş askerî ve sivil stratejik imkân ve kabiliyete sahip ve belki hepsinden de önemlisi, bölgedeki varlığı ile tüm ülkeler tarafından ciddi bir caydırıcı güç olarak görülmektedir. TSK ayrıca kararlı bir şekilde Soğuk Savaş sonrası yeni tip tehlikelere karşı ortaya çıkan askerî ve sivil yöntem değişiklikleri göz önünde bulundurularak yapılandırılmakta, daha esnek ve hareketli hâle getirilerek, ileri teknoloji ürünü silâhlarla donatılmakta, strateji belirleme ve istihbarat alım teknikleri güçlendirilmektedir. Askerî personel alanındaki büyüklüğü ve yıllık savunma harcamalarındaki yüksek yüzdellik oranı ile TSK, çoğu AB ülkesinin askerî kuvvetlerinin önünde yer almaktadır.¹⁸ Bu çapta imkân ve kapasiteye sahip bir ülkeyi AGSP'nin dışında bırakmak hâliyle pek anlaşılır olmayacaktır. Türk özel birlikleri uluslar arası barış ve istikrarın inşası için oldukça büyük bir askerî personel katılımı ile bugün Somali, Bosna, Kosova, Makedonya ve Afganistan gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde dünya barış ve güvenliğine katkıda bulunabilmek için hizmet vermektedir.

Türkiye ileri gelen güvenlik örgütlerinin üyesi olarak (BM, NATO, AGİT vs.) veya üyesi olmadığı yapılanmaların (AGSP) yanında yer alarak, hem sivil hem de askerî alanda uluslar arası barış ve güvenliği sağlayabilmek için diğer ülkelerle iş birliği yapmayı hedeflemektedir. Kurumsal bir yapı çerçevesinde gelişmekte olan AGSP, "yumuşak" askerî görevler (yarı-askerî sivil odaklı misyonlar) için siyasî bir mekanizma olarak AB'nin etkin ekonomik ve diplomatik araçlarıyla desteklenmektedir.¹⁹ Bu sebepten dolayı, AB'nin AGSP'sinin kriz önlemede, yönetiminde ve sivil-asker ilişkilerinde NATO'dan daha avantajlı bir konumda bulunduğu ileri sürülebilir.²⁰ Türkiye ise BM, NATO, AGİT ve AB çerçevesinde gerçekleştirilecek olan tüm uluslar arası kriz engelleme girişimlerine, demokrasinin imarı ve ekonomik, sosyal ve politik rehabilitasyon gibi faaliyetlere, uluslar arası barış ve istikrara hizmet etmesi durumunda aktif bir şekilde katılmayı arzulamaktadır.

AGSP'nin ortaya çıkışından itibaren Türkiye, NATO'nun Avrupa üyelerinin güvenlik ve savunma alanlarında daha fazla sorumluluk üstlenmeleri gerektiği

¹⁸ 2001 istatistiği verilerine göre Türkiye 795,000 askerî personeli ile toplamda 2,904,000 NATO Avrupa üyelerinin asker sayısının yaklaşık 1/3'ünden biraz azını oluşturmaktadır. En yakın takipçileri İtalya'nın 374,000 Fransa'nın 367,000 ve Almanya'nın 307,000 askerî bulunmaktadır. Sabit olmayan yıllık savunma harcamalarında ise kişi başına düşen millî gelir itibarıyla Türkiye 4.9% ile Yunanistan (4.7%), Fransa (2.5%), İngiltere (2.3%) ve Almanya'yı (1.5%) geride bırakmaktadır. NATO web sayfası: <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue2/english/statistics.html> (05.04.2005).

¹⁹ Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Siret Hürsoy, "New Transatlantic Security Relationship and the Position of Turkey in European Security", Siret Hürsoy ve Nesrin Ada (ed.), *NATO's Transformation and the Position of Turkey*, (İzmir: Ege University Press, 2004), ss.49-55.

²⁰ 1992 yılında NATO Kuzey Atlantik Konseyi Oslo toplantısı ve 1996 yılında NATO Kuzey Atlantik Konseyi Berlin toplantısı sonuç bildirgelerine göre, *Oslo Communiqué* ve Birleşik Müşterek Görev Gücü Kavramı (CJTF) gelişmeleri doğrultusunda NATO, sivil-asker ilişkileri ve "yumuşak" askerî görevler alanına da faaliyet göstermeye başlamıştır. Bkz. *NAC Oslo Communiqué* (Oslo: 4-5 Haziran 1992) ve Berlin Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı, (Berlin: 3 Haziran 1996).

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

üzerinde durmakta ve bu yönde atılacak adımları desteklemektedir. Türkiye ayrıca “Başlık Hedef Görev Gücü Projesi”ne (Headline Goal Task Force Project) ilk destek veren ülkeler arasında yer almakla birlikte, bir tugay askerini hava ve deniz destek gücü ile birlikte bu projenin hizmetine sunmuştur. Türkiye bu proje bağlamında seçilmiş askerî birliklerini kendisinin de yer aldığı Avrupa’nın güvenliği ve savunması için görevlendirmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Eğer AB 21. yüzyılda küresel bir güce sahip olmak istiyorsa, ekonomik gücünün yanında etkin bir Avrupa güvenlik ve savunma kanadını da oluşturmak zorundadır. Bunun için de Türkiye’nin sadece bölgesel ekonomik etkinliği değil, güvenlik ve savunma alanlarındaki avantajlarının da AGSP içerisinde etkin bir şekilde kullanılması durumunda AB’nin küresel bir güç olma yolunda işi kolaylaştırabilir.

Öncelikle herhangi bir uyuşmazlığın üstesinden askerî olmayan yöntemlerle gelinmeye çalışılmalı ve askerî güç kullanımı son çare olarak düşünülmelidir. Bu yüzden karargâhı Ankara’da bulunan NATO’nun “Barış için Ortaklık” eğitim merkezi,²¹ AB’nin AGSP’si ile iş birliği yapılarak daha büyük bir kurum hâline getirilebilir ve demokratikleşme, terörizm ve sınır ötesi tehlikelere karşı iş birliği, güven artırıcı önlemler, çatışmaların engellenmesi, polis ve sivil yöneticilerin eğitim merkezi olma gibi önemli konular üzerinde uzmanlaşması sağlanabilir. Asker politika için bir araç olsa bile, politikanın askerleştirilmesinin engellenmesi esas hedef olmalı ve askerî politikanın diğer araçları arasında kullanımı sadece son çare olarak düşünülmelidir.

Türkiye’nin geniş bir coğrafyada güvenlik ve istikrara katkısı ve AGSP’nin daha etkin hâle getirilmesi çerçevesinde oynayabileceği diğer önemli roller aşağıdaki yetenek ve deneyimleri bağlamında analiz edilebilir:

Balkanlarda istikrar sağlama girişimleri sonucu Arnavutluk, Bulgaristan ve Makedonya ile Türkiye ikili *Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler* (Confidence and Security Building Measures) antlaşmaları imzalamıştır.

Balkanlardaki ülkeleri uzlaşma masasına getirebilme girişimlerinden dolayı ve ortak güven ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirme çabası çerçevesinde Türkiye, Güney Doğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü oluşturulması için önyak olduğu gibi, daha sonra da Güney Doğu Avrupa Tugayı’nın oluşturulmasını sağlamıştır.

Ortak çıkarlar vesilesi ile Karadeniz ülkelerinin bir araya getirilmesi çabaları sonucu Türkiye, Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİ) oluşumunun gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Karadeniz’e kıyısı ve donanma gücü olan ülkeler kendi aralarında Karadeniz Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler belgesini de onaylamışlardır. Türk Donanma Komutanının başlattığı Karadeniz çokuluslu görev gücü –diğer adıyla Karadeniz Gücü (BLACKSEAFOR)– tarihte ilk kez sahil ülkeleri donanmalarının insanî kurtarma operasyonlarından ortak bir diğer –önceden antlaşmaya varmak kaydıyla– herhangi görev adı altında bir araya gelebilmelerini sağlamaktadır.

Güney Kafkaslar için İstikrar Paketi (Stability Pact for South Caucasus) Türkiye’nin diğer önemli bölgesel güven ve güvenlik artırıcı önlemler girişimlerinin temel taşlarını oluşturabilecek bir teşebbüstür. Türk diplomatları bu paktın oluşturulması fikrini ortaya atarken diyalog ve güven inşasının güvenliğin başlıca yapı taşları olduğu tezini ve bunun da iş birliğinin ve uzun vadeli projelerin geliştirilebilmesi esnasında ortak çıkarlar zemini üzerine dayandırılması ile mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

---

²¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. <http://www.bioem.tsk.mil.tr>.

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Türkiye ekonomik çıkarlarının daha uyumlu hâle getirilebilmesi için İran, Irak, Pakistan ve Orta Asya cumhuriyetlerini de içine alan Ekonomik İş Birliği Örgütü'nü kurmuş ve ilgili devletlere önemli bir ekonomik ve politik platform oluşturacağı düşüncesi ile kuruluşundan itibaren bu oluşumun içinde etkin bir rol üstlenmiştir.

Afganistan'daki Uluslar Arası Güvenlik ve Yardım Gücü (International Security and Assistance Force (ISAF)) komutasını Türkiye birkaç kez üstlendiği gibi,²² Ebedî Özgürlük (Enduring Freedom) operasyonunun da önemli destekleyicilerindendir.

Orta Asya cumhuriyetlerinin demokratik bir devlet yapısına sahip olabilmeleri ve diğer taraftan da NATO ve AGİT gibi güvenlik ve iş birliği kurumlarına katılabilmeleri için Türkiye bölge ülkelerine sürekli destek vermektedir.²³

Terörizmle mücadele çabaları çerçevesinde Türkiye uluslar arası platformda en ön sıralarda yer almakla kalmamakta, NATO'nun Akdeniz'de gerçekleştirdiği *Aktif Çaba Operasyonu* (Operation Active Endeavour) çerçevesinde de etkin görevler üstlenmektedir.²⁴

Türk askerî kuvvetleri Balkanlar, Somali, Afganistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda (BDT) barışın korunması ve inşası operasyonlarına katılmakla büyük deneyimler kazandığı gibi BM, NATO ve AGİT nezdinde de saygın ülkeler arasındadır. Barışı koruma ve inşası operasyonlarında başarılı olmuş ve sivil-asker iş birliği faaliyetleri üzerinde uzmanlaşmış diğer ülkeler ise İngiltere, Fransa, Almanya ve İskandinav ülkeleridir. Eğer Türkiye'nin muhtemel çatışmaların ortaya çıkabileceği kriz bölgeleri arasındaki stratejik konumu göz önüne alınacak olunursa, bu ülkelerle birlikte Türkiye, barışı koruma ve inşası operasyonlarında, sivil-asker iş birliğinde, doğal felâketlerle mücadelede, insanî yardım alanlarında, yasa dışı göçün önlenmesinde ve sonuçta Avrupa'nın güvenlik ve savunmasının daha da etkin kılınmasında diğer devletlerle birlikte daha aktif roller üstlenebilir. Doğu ve Batı karakteristiklerini özünde barındıran Türkiye'nin, AB içerisinde ve stratejik çevresinde istikrara, kültürler arası diyalog ve iş birliğine yapacağı net katkıların, AGSP'yi gerçek anlamda güçlü ve çok-kültürlü askerî bir güç konumuna getirebileceği gerçeği gözden kaçırılmaması gereken bir diğer analizdir.

Türkiye'nin askerî ve sivil kapasitesi Balkanlar'daki operasyonlara aktif katılımıyla açıkça ortaya konmaktadır. Türkiye bu bağlamda Kosova Barış Gücü'ne (KFOR) 392 asker, İstikrar Gücü'ne (SFOR) 374 asker, AB'nin Makedonya'da "Proxima" Operasyonu'nu çerçevesinde konuşlandırılan polis gücüne 6 polis ve 2 jandarma, BM Kosova Polis Gücü'ne (UNMIK) 165 personel ve AB'nin Bosna-Hersek'teki Polis Misyonu'na 14 polis ile katkıda bulunmuştur.²⁵ İşte bu yüzden

²² ISAF-II'nin yönetimini Haziran 2002-Şubat 2003 tarihleri arasında 1,300 askerî personelin katılımıyla üstlenen Türkiye, ikinci kez ISAF-VII yönetimini Şubat 2005-Ağustos 2005 tarihleri arasında yürütmek üzere üstlenmiştir. Ocak 2004 tarihinden itibaren ise NATO'nun Afganistan'daki Sivil Temsilcisi olarak Türkiye'nin eski Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin görev yapmaktadır.

²³ Kırgızistan ile AGİT arasındaki işbirliği çerçevesinde yüksek lisans eğitimine yönelik olarak Bişkek'te kurulan "AGİT Akademisi" 17 Aralık 2004 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir. Bu çerçevede Türkiye tarafından da desteklenen Akademi'ye kuruluş aşamasında maddî katkıda bulunulmuş ve bu makalenin yazarı ders vermek üzere Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) tarafından görevlendirilen ilk akademisyenler grubu arasında yer almıştır. Bkz. "TİKA'ya Yeni Roller", *Avrasya Bülteni*, (Sayı 31, Şubat 2005), s.11 <www.tika.gov.tr/pdf/avdos/av31.pdf> (01.04.2005).

²⁴ Türkiye NATO'nun *Aktif Çaba Operasyonu*'na 299 personel, devriye gemileri ve bir firkateynle katılmaktadır.

²⁵ Mart 2004 itibarı ile verilmiş olan bu bilgiler, Dış İşleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Türkiye Avrupa'nın yakın çevresinde ve ötesinde AB'ye çok değerli katkıları olan bir müttefik ülke olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin neden ve nasıl AGSP'ye askerî ve sivil alanlarda katkı sağlayabileceği şu üç başlık altında özetlenebilir: (a) Avrupa'nın Kimliği; (b) Bölgesel İstikrar; (c) Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP).

(a) Avrupa'nın Kimliği:

Türkiye'nin AB'ye muhtemel katılımı sadece AB'nin din ve devlet ayrımı, laik kimliği ve çok-kültürlü Avrupalı kimliği için bir turnusol testi olmakla kalmayacak,²⁶ ayrıca Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya ile ilişkileri dolayısıyla Türkiye, Avrupa'nın ileri mevkii demokratik ve laik bir ülkesi olarak bu bölgelerde Avrupa'nın kimliğinin tanıtımı açısından önemli bir köprü görevi görebilecektir.²⁷ Bazı Avrupa ülkelerinin – özellikle Fransa ve Almanya– artık Türkiye'nin Amerikan yanlısı tavrı veya demokratik karar alımında yaşadığı sıkıntılar gibi öne sürdükleri argümanların çok da geçerli olmadığı, çünkü Batı Avrupa ve Arap dünyasının gözünde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ABD'nin ağır baskısına rağmen Irak'a gerçekleştirilecek askerî bir operasyona, Türk ordusunun katılımı hakkında almış olduğu "hayır" kararı, bağımsızlık ve demokrasi zaferi olarak tasvir edilmiştir. AB ülkeleri ve ABD dışında hiçbir ülke Türk ulusunun Avrupalı kimliğini oluşturan demokrasi ve İslâm değerlerinin birbirlerine zıt olmadıklarını tüm dünyaya gösterebilmeleri açısından Türkiye'ye bu ciddiyette ihtiyaç duymamaktadır. Türkiye'nin çok-kültürlü geleneksel yapısı ve bu yapının AB'ye katılımı yolu ile AGSP'ye yansıtılması Orta Doğu, Kafkaslar, Orta Asya veya Afrika'daki Müslüman bir ülkede gerçekleştirilecek olası bir AGSP kriz önleme operasyonunu daha kolay bir ihtimal hâline getirmekle kalmaz, operasyonun başarısı ve istikrarın bekası için de vazgeçilemez bir stratejik üretici olabilir.

(b) Bölgesel İstikrar:

Ne Balkanlardaki istikrarsızlık meselesi, Türk-Yunan uyuşmazlığı ve Kıbrıs sorunu, ne de Filistin-İsrail antlaşmazlığı, Irak, Suriye ve İran'daki rejim sorunları ve Kafkasya'daki Rus-Çeçen ve Azeri-Ermeni problemleri Türkiye'nin katkısı olmadan çözülebilir.²⁸ İşte bu sebeplerden dolayı bölgesel istikrara katkı sağlayabilmek için Yunanistan dış politikasında ciddi manevralar yaparak, Türkiye'ye düşman görünümünden uzaklaşıp Türkiye'nin AB üyeliğini destekler konuma gelmiştir. Her iki ülke de aralarındaki ortak çıkarların farklılıklardan daha fazla olduğunu keşfetmişler ve aralarındaki sorunları tehdit yoluyla değil de diplomatik yöntemlerle çözmeye daha avantajlı olacağını farkına varmışlardır. Türkiye kalıcı istikrar ve barışın ülkelerin sorunlarının çözümünü yönünde politik iradelerini etkin ve kalıcı bir şekilde kullanabilmelerine ve farklılıklarını ortaya çıkartarak uzlaşmanın ancak ortak çıkarlar temeline dayandırılması yöntemine bağlı olduğu felsefesini savunmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı AB'nin, Türkiye'yi dışarıda bırakarak ve sadece kendi çevresinde ortaya çıkması muhtemel çatışmalara AGSP'yi kullanarak gerçekleştireceği bir operasyonun başarısızlıkla sonuçlanması olasıdır. yüksektir.

(c) ODGP:

Eğer AB; Akdeniz, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde güçlü bir dış güvenlik politikasına sahip olmak istiyorsa, Türkiye bu noktada yine vazgeçilemez

²⁶ Ertuğrul Kayserilioğlu, "Çok Kültürlü Bir Avrupa", *Forum Diplomatik*, (Sayı 1, 31 Ocak 2005).

²⁷ Antonio Missiroli, "Crossing the Bosphorus", *The Wall Street Journal Europe*, (1 Ekim 2004).

²⁸ Walter Posch, "Talking Turkey", *ISSEU Newsletter No.12*, (Ekim 2004) < <http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy096.html> > (12.07.2004).

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

bir ülke olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye hem Arap dünyası hem de İsrail ile iyi ilişkilere sahip yegane ülkelerden biridir. Hem İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ) üyesi hem de İsrail ile pek çok ekonomik ve güvenlik alanında ikili antlaşmalar imzalamış olan Türkiye, Orta Doğu'da Filistin-İsrail barış sürecine katkıda bulunabilecek Avrupa'nın ideal bir uzlaştırıcısı görünümündedir.²⁹ Diğer taraftan Türkiye'nin AB üyeliği, ABD'nin tek yanlı olarak Orta Doğu'da politikalar üretmesi sonucu gerginleşen transatlantik ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunabileceği gibi, acilen gerekli olan yeni bir AB-ABD çok taraflı stratejisinin daha demokratik ve refah içerisinde bir Arap dünyasının yaratılmasına da katkıda bulunarak, AB'nin etkili ve aktif stratejiler üretmesini sağlayacaktır. ODGP'nin askerî caydırıcılık temelleri üzerine inşa edilmiş bir güvenlik boyutuyla güçlendirilmediği takdirde inandırıcı olması beklenemez. Eğer AB etkili bir ODGP hedefine ulaşmak istiyor ve bunu da AGSP ile bütünleştirerek gerçekleştirmeye çalışıyorsa, Türkiye'nin bu oluşumların dışında tutulması, AB'nin dış ve güvenlik politikalarını hayata geçirme olasılığını ciddi şekilde tehlikeye sokabileceği de ortadadır.

Sonuç

Fransa ve Almanya ikili olarak yarım yüzyıla yakın zamandır ilk önce Avrupa Topluluğu (AT) ve daha sonra ise AB'ye güvenlik ve savunma rolü yükleyebilmek için büyük çaba göstermişlerdir.³⁰ Bu çaba yeni bir dönüm noktasına, 21'inci yüzyılın başlarında ortak güvenlik tanımının çok çetrefilli olduğu ve Atlantik İttifakı içerisindeki dayanışmanın da problemli olduğu bir zamana denk gelmiştir. İşte bu noktada, AB'nin Acil Müdahale Gücünü oluşturması ve Türkiye'nin muhtemel AB üyeliği gibi gelişmeler, Türkiye ve AB arasında güvenlik ve savunma alanlarında çok daha iyi bir anlayışa varılmasını zorunlu kılmaktadır. Fransa, Almanya, İngiltere ve AB'nin diğer önde gelen ülkeleri Türkiye'nin etkin bir desteği olmadan sağlıklı bir Avrupa güvenlik mimarisini gerçekleştirmenin zor olduğunu açıkça farkındadırlar.³¹

Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'nde Avrupa savunma "sütunu"nun önde gelen savunucu ülkelerinden olan Fransa ve Almanya, AB ve NATO arasındaki asimetrik üyelikten dolayı ortaya çıkabilecek önemli iş birliği engellerinin var olduğunu görebilmektedirler. Bu yüzden ortada olan bir durum var ki o da, Türkiye AB'nin tam üyesi olana dek AGSP'nin yapılandırılması tamamlanamayacak ve ODGP'nin uygulamaya konulduğu esnada AB ve NATO arasındaki üyelik asimetrisi nedeniyle de ciddi engellerle karşılaşılacaktır.

---

²⁹ Siret Hürsoy, "EU's Long-Term Stability Strategy for the Middle East", *Turkish Policy Quarterly*, (Cilt.3, No.2, Yaz 2004), ss.185-194; Steven Everts, "An asset but not a model: Turkey, the EU and the wider Middle East", *Centre for European Reform*, (Ekim 2004) <www.cer.org.uk> (16 Aralık 2004).

³⁰ Siret Hürsoy, *The New Security Concept and German-French Approaches to the European 'Pillar of Defence', 1990-2000*, (Almanya: Tectum Verlag, 2002); '3. Deutsch-Französischen Dialog – Mit Sicherheit in die europäische Zukunft: Deutsch-französische Perspektiven einer gemeinsamen Sicherheits – und Verteidigungspolitik', *Diskussionsbericht*, (Saarbrücken: 31 Mayıs-01 Haziran, 2001).

³¹ 3'üncü Alman-Fransız Diyalogu katılımcılarından Lothar Rühl konuşmasında önemli bir konuya dikkat çekmektedir: AB'nin tanımladığı en az 16 büyük senaryonun 13'ünün Avrupa'nın güney ve güney çevresinde bulunmaktadır. Ancak, AB'nin Türkiye ile olan ilişkisini bir düzene koymadığı taktirde bu senaryoların tümünün "resimli bilmece" olmaktan başka bir şey olmayacağını iddia etmiştir. '3. Deutsch-Französischer Dialog in Saarbrücken: Europäische Sicherheitspolitik als eigenständigen Pfeiler innerhalb der Nato etablieren', *Luxemburger Wort*, (2 Haziran 2001); Chris Donnelly, "The Occupant of a Pivotal Role in the Defence of the EU", *Financial Times*, (28 Haziran 2004).

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

Türkiye'nin AB güvenlik ve savunma politikası çerçevesinde savunduğu esas nokta NATO'nun görev, araç ve gereçlerinin "kopyalanarak" AGSP'yi tamamen bağımsız hâle getirmek değil, AB ve NATO arasında oluşturulacak "bütünleyici" bir bağın Avrupa ülkelerinin çıkarlarına olduğu ve bu bağın transatlantik ilişkilerin daha da güçlendirilmesine katkıda bulunacağıdır. NATO'nun tam üyesi olarak ve AB'yle de 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerine başlayacak olan Türkiye, sorunların her an çatışmaya dönüşebileceği bir bölgede önemli görevler üstlenmektedir. Türkiye sadece transatlantik AB-NATO iş birliğine Türk ordusunun profesyonelliği ile katkıda bulunmamakta, ayrıca demokratik kurumları ile Türk toplumu bölge istikrarı ve barışı üzerinde de önemli etkiler bırakmaktadır. Türkiye'nin AB dışında bırakılması durumunda Avrupa (AB) ve Amerika (ABD) görüşleri arasında bir seçim yapmaktan pek de memnun olacağı söylenemez. ABD'nin tarafını tutup AB'ye şantaj yapmak veya bu yaklaşımın tam tersini benimsemenin en iyi tercih olmayacağına da farkındadır. Ancak AB'nin dışında kalması hâlinde, Türkiye için her iki tercih de çoğu durumda ve zamanda Türk dış politikasının şekillendirilmesinde potansiyel seçenekler olarak kalacaklardır.

21'inci yüzyılda AB çok önemli bir kararın eşiğinde durmaktadır. AB Türkiye'yi dışlayarak kendisini Batı ve İslâm dünyası arasında çok geniş bir alanda medeniyetler mücadelesi içerisinde bulacak –ki terörist unsurlar böyle olmasını çok arzulamaktadır– veya Türkiye'yi içerisine alarak bu mücadelenin uzlaşma yoluyla, sorunları belirli konulara bölerek belirli nedenlere özgün çözümler üretilmesiyle Batı ve İslam dünyası arasındaki sıkıntıların aşılmasına çalışılacaktır. AB üyesi olmuş bir Türkiye'nin yardımı ile Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'daki istikrarsızlıkların, demokrasi ve pazar ekonomisini diplomatik yöntemler çerçevesinde kullanarak, başarılı bir şekilde ortadan kaldırılmasından dolayı AB'ye doğacak olan maliyet, gerçek bir medeniyetler çatışmasından dolayı ortaya çıkacak olan maliyetten kesinlikle daha hesaplı olacaktır. Sonuç olarak, eğer AB, güvenlik ve istikrara yakın çevresinde diplomatik, ekonomik, sivil ve en son çare olarak da askerî yöntemlerle ulaşmak istiyorsa, bunun için Türkiye'ye ihtiyaç duyacaktır. Türkiye ise AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesi hâlinde Avrupa'nın yakın çevresindeki güvenlik ve istikrarın sağlanmasında AB'nin etkin bir rol üstlenmesine katkıda bulunabilecektir. Eğer bu fırsat elden kaçarsa, AB için ciddi bir güvenlik boşluğu sorunu ortaya çıkmakla kalmayacak, ayrıca tafisi zor bir durumla da karşı karşıya kalınacaktır. Hâl böyle iken, Türkiye de farklı güvenlik sistemleri arayışına girerek buralara katılmak zorunda kalabilir.

KAYNAKÇA

- 1) "A Secure Europe in a Better World", *European Security Strategy*, Brüksel, 12 Aralık 2003.
- 2) "Annex II – ESDP: Implementation of the Nice Provisions on the Involvement of the Non-EU European Allies", Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Başkanlık Kararları, 24-25 Ekim 2002.
- 3) Antonio Missiroli, "Crossing the Bosphorus", *The Wall Street Journal Europe*, 1 Ekim 2004.
- 4) Antonio Missiroli, "CFSP, Defence and Flexibility", *Chaillot Paper 38*, Paris: Institute for Security Studies, WEU, Şubat 2000.
- 5) Antonio Missiroli, "Financing ESDP", *Real Instituto Elcano*, 21 Nisan 2003.
- 6) <<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy053.html>> (12.07.2004).
- 7) Antonio Missiroli, "After the Brussels fiasco – an ESDP without a Constitution, a CFSP without a Foreign Minister?" 15 Ocak 2004
- 8) <<http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy073.html>> (12.07.2004).
- 9) Chris Donnelly, "The Occupant of a Pivotal Role in the Defence of the EU", *Financial Times*, 28 Haziran, 2004.
- 10) Ernst-Otto Czempel, "Is war making a comeback? Memory loss: a case study", *Goethe Merkur*, Almanya: Goethe-Institut Inter Nations, Bonner Universitätsdruckerei, 2003.
- 11) Ertuğrul Kayserilioğlu, "Çok Kültürlü Bir Avrupa", *Forum Diplomatik*, Sayı 1, 31 Ocak 2005.
- 12) Graham E. Fuller, Ian O. Lesser (eds.) , *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, Boulder: Westview Press, Rand Study, 1993.
- 13) İdris Bal, *Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: the rise and fall of the 'Turkish Model'*, Aldershot: Ashgate, 2000.
- 14) Javier Solana, "The Washinton Summit: NATO steps boldly into the 21st century", *NATO Review*, No.1, İlkbahar 1999.
- 15) *Kuzey Atlantik Anlaşması*, Washington DC, 4 Nisan 1949.
- 16) Lale Sariibrahimoğlu, "Crucial ESDP talks to start in Ankara today", *Turkish Daily News*, 25 Ekim 2001.
- 17) Lord George Robertson, "NATO and the New Threats", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt.1, No.4, Kış 2002.
- 18) Lt. General Mario de Silva, "Implementing the Combined Joint Task Force Concept", *NATO Review*, No.4, Kış 1998.
- 19) Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı, Berlin: 3 Haziran 1996.
- 20) NATO'nun "Barış için Ortaklık" eğitim merkezi: <http://www.bioem.tsk.mil.tr>.
- 21) NATO web sayfası: <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue2/english/statistics.html> (05.04.2005).
- 22) Kuzey Atlantik Konseyi, *Oslo Communiqué*, Oslo: 4-5 Haziran 1992.
- 23) Ramazan Gözen, "Turkey's Delicate Position Between NATO and the ESDP", *SAM Papers No.1/2003*, Ankara: Mart 2003.

**AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI KISKACINDA
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**

- 24) Siret Hürsoy, "How to Conduct Strategic War Against Global Terrorism?", *World Defence Systems*, Sovereign Publications Ltd. (yayınlanacak).
- 25) Siret Hürsoy, "One Day Analytical Seminar on Turkey and ESDP", İsveç: Stockholm'da sunulan sözlü ve yazılı tebliğ, 22 Eylül 2004.
- 26) <http://web.sipri.org/contents/director/TURKEYESDPSUMMARY.html> (02.02.2005).
- 27) Siret Hürsoy, "EU's Long-Term Stability Strategy for the Middle East", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt.3, No.2, Yaz 2004.
- 28) Siret Hürsoy ve Nesrin Ada (ed.), *NATO's Transformation and the Position of Turkey*, İzmir: Ege University Press, 2004.
- 29) Siret Hürsoy, *The New Security Concept and German-French Approaches to the European 'Pillar of Defence', 1990-2000*, Germany: Tectum Verlag, 2002.
- 30) Steven Everts, "An asset but not a model: Turkey, the EU and the wider Middle East", *Centre for European Reform*, (Ekim 2004) <www.cer.org.uk> (16 Aralık 2004).
- 31) "The Alliance's Strategic Concept", *NATO Washington Summit Communiqué*, 23-24 Nisan, 1999.
- 32) "TİKA'ya Yeni Roller", *Avrasya Bülteni*, Sayı 31, Şubat 2005 <www.tika.gov.tr/pdf/avdos/av31.pdf> (01.04.2005).
- 33) "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *SAREM İkinci Uluslar Arası Sempozyum Bildirileri (İstanbul, 27-28 Mayıs 2004)*, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004.
- 34) Walter Posch, "Talking Turkey", *ISSEU Newsletter No.12*, (Ekim 2004)
- 35) < <http://www.iss-eu.org/new/analysis/analy096.html>> (12.07.2004).
- 36) BAB Bakanlar Konseyi, Petersberg Deklarasyonu, Bonn: 19 Haziran 1992.
- 37) BAB Bakanlar Konseyi, Ortak Üyelik Belgesiyle Bağlantılı Toplantı Tutanakları, Roma: 20 Kasım 1992.
- 38) William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Londra: Frank Cass Publications Ltd., 2000.
- 39) Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F. Stephen Larrabee, (ed.), *The Future Of Turkish Western Relations/Towards A Strategic Plan*.
- 40) <www.Rand.org/publications/MR/MR1241/MR1241/chapter5.pdf> (01.02.2004).
- 41) '3. Deutsch-Französischen Dialog – Mit Sicherheit in die europäische Zukunft: Deutsch-französische Perspektiven einer gemeinsamen Sicherheits – und Verteidigungspolitik', *Diskussionsbericht*, Saarbrücken: 31 Mayıs-01 Haziran, 2001.
- 42) '3. Deutsch-Französischer Dialog in Saarbrücken: Europäische Sicherheitspolitik als eigenständigen Pfeiler innerhalb der Nato etablieren', *Luxemburger Wort*, 2 Haziran, 2001.

Yazan: (E) Dz.Kur.Kd.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ*

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA
TÜRK İNKILABININ HAREKET NOKTASI VE HEDEFİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ekonomi, kendi içine kapalı bir akademik disiplinden çok, bir devlet adamlığı branşıdır.

(John Maynard Keynes)**

Özet:

İnsanlığın gelişimi bir anlamda bireyin gelişimi olarak da tanımlanabilir. Toplumsal yaşama geçişten önceki ilkel insan da birey ya da çekirdek toplum olarak yaşamıştı. Sonraki yıllarda insanlar kaderlerini teslim ettikleri kavramların veya büyük bireylerin altında cemaat olarak yaşamayı sürdürdüler. Antik çağdaki bazı sınırlı örnekler dışında bu yaşam tarzı sanayi devrimine kadar sürdü. Sanayi devrimi, kitlesel üretim ve tüketim ile ekonominin bir bilim olarak ortaya çıkışı, bir daha geri dönmek üzere bireyi ön plana çıkardı. Bilim ve teknolojinin yaygınlaşması ile sanayi toplumunun ortaya çıkışı, kitlelerin yapısını değiştirerek rasyonel düşünen ekonomik insan tipolojisini yapılandırdı. Bu yapılanma giderek "gelişmiş bireyler" in oluşturduğu "modern toplum" u tarih sahnesine çıkardı. Bu dönüşümü gerçekleştiremeyen topluluklar ise "Metafizik Cemaat" özelliklerini sürdürdüler.

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde birdenbire hızlanan Türk modernizasyonu insanlık tarihinin sayılabilecek adetteki sürprizlerinden birini oluşturmuştur. Bu modernizasyon projesinin hareket noktası ve dayandığı ilkeler konusunda pek çok görüş ifade edilmiştir. Bu tür tarihî gelişmelerin tek bir nedene dayanması elbette mümkün değildir. Ancak bu nedenlerden birkaçı (ya da sadece biri) oluşumun dayandığı ana ilkeyi teşkil etmiştir. Türk modernizasyonunda temel ilkelerden birinin, son yüzyıllarında "cemaat" bilinciyle yaşaya gelen bir ulustan, rasyonel düşünebilen "ekonomik insan" yaratmayı hedef alan bir toplum mühendisliği olduğu tezi de üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Makalede, bu tezi doğruladığı düşünülen veriler tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Reform, Atatürk, Metafizik, İktisat

Abstract

The development of humanity is also described as the development of individual. Primitive human before the transition to the social life had lived as

* (E) Dz.Kur.Kd.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde Öğretim Elemanı.

** *Three Great Economists (Üç Büyük Ekonomist) Smith, Malthus, Keynes*, Oxford University Press, 1999, s.vii, Robert Skidelsky.

individual or core society. In later years, human continued to live as communities under the concepts or bigger individuals to whom they surrendered their destinies. Except from some limited examples in the ancient times, this life style lasted till the industrial revolution. The industrial revolution, mass production and mass consumption and the emergence of economy as a science put the individual into the first place, forever. Wide spreading science and technology and emergence of industrial society built the typology of economic human thinking rational by changing the structure of masses. This structuring, in time, put forth the "modern society" consisting of "developed individuals" in the scene of history. The groups, which couldn't realize this transformation, continued to be "metaphysical community".

Turkish modernization, which accelerated suddenly in the first quarter of 20th century, has been one of the countable surprises in the history of humanity. Many opinions were uttered about the departure point and the principles of this modernization project. Of course, it is impossible for this kind of developments to base on one reason. But some (or one) of these reasons formed the main principle of the formation. It is also worth to evaluate the thesis that one of the main principles of Turkish modernization is a society engineering aiming to create "economic human" thinking rational out of a nation living in the consciousness of "community" in the last centuries. In this article, the data, which are considered to verify this thesis, has been argued.

Key Words: Revolution, Reform, Atatürk, Metaphysics, Economics

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen Anadolu Hareketi, pek çok yönü ile, yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreklerinde, özellikle dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu hareket elbette 'tarihsel gelişmelerin olgunlaşması' ve on yıllarla ölçülen 'sosyal hareketlilik' sonucu ortaya çıkmıştır. Bir kısmı ile tarih içinde benzerlerine rastlanabilen bu olay, diğer bir özelliği açısından tarihteki ilk örneği oluşturmaktadır. Bu özellik, günümüzde de üzerinde fikirler geliştirilmekte olan "kültürel ve zihinsel dönüşüm"dür. Anadolu Hareketini 'ilk' ve 'kalıcı' örnek yapan da bu özelliğidir. Türkiye'nin 'kültürel ve zihinsel dönüşümü'nde de hiç kuşkusuz tarihsel gelişimin etkisi vardır. Ancak, bu tarihsel gelişim olgunlaşma aşamasından henüz çok uzaktayken, hatta gelişimin düşünsel ve kurumsal karşıt güçleri, gelişimin kendisinden kat kat üstün bir durumdayken, söz konusu 'kültürel ve zihinsel dönüşüm' başlatılabilmiş ve önemli bir mesafe alınabilmıştır. Bu oluşumda akla ilk gelen ve üzerinde en çok durulan konu, 'olağanüstü liderlik faktörü', olmuştur. Bu özellik hiç kuşkusuz bir ulusun şansını da oluşturmaktadır.¹ Takip eden paragraflarda, 'olağanüstü liderlik faktörü'nün önemi yadsınmadan, hatta bu faktörün

¹ Ekonomik kalkınmada 'şans unsuru'nun da bir faktör olduğu çeşitli ekonomistlerce ileri sürülen bir husustur. Bu kapsamda, günümüz ekonomistlerinden Seul Üniversitesinden Dong-Sung Cho, 1994 yılında yayımlamış olduğu "Dokuz Faktör Modeli" (The Nine-Factor Model) isimli makalesinde, özellikle az gelişmiş ülkeler için bu faktörün önemli olduğunu belirtmektedir. Ancak Cho, bu faktörü daha çok harici bir etken olarak düşünmektedir. Kanımca, bir ulus için 'şans faktörü' harici ve dahili etkenlerden oluşabilir ve olağanüstü liderliğin, özellikle bir ulusun tarihi dönüm noktalarında ortaya çıkışı 'dahili' karakterli bir şans faktörü olarak değerlendirilmelidir. (N.Ç.)

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

etkisi de, yeri geldiğinde özellikle vurgulanarak, yeni bir yaklaşımla 'yöntem ve öncelik' konusu incelenecek ve bu kapsamda, 'zihinsel dönüşüm yöntemi ile pozitif düşünce yapısına sahip ekonomik insana (Homos Economicus) ulaşma' konusunda düşünceler ifade edilecektir.

Anadolu İnkılabı'nın mimarı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Atatürk, Türk ulusunun kaderi üzerindeki olağanüstü rolü ve 'mazlum milletler' olarak tanımlanan, zamanın "az gelişmiş" ülkeleri üzerindeki etkisi itibarıyla hakkında en çok konuşulan ve yazılan dünya liderlerinden biridir. Ancak, konuşulan ve yazılanlar büyük ölçüde "Komutan Atatürk" ve "Devlet Adamı Atatürk" konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. "Devrimci (İnkılapçı) Atatürk" konusu da oldukça geniş şekilde işlenmiştir. Ancak, üzerinde durulan başlıca devrimler genellikle devlet yönetimi ve toplumsal yaşam konularındaki tarihsel dönüşümlerle ilgili olanlardır. Her biri inanılması güç yeniden yapılanmaları içeren bu devrimlerin önemini yadsımak elbette mümkün değildir. Diğer taraftan, bu devrimlerin de temel felsefesini oluşturan "zihinsel dönüşüm" ile "ekonomi" kavramlarının doğrudan ilişkisi ve ekonomi biliminin tarihî gelişiminin bununla olan bağlantısı, üzerinde durulmasını gerekli konular olarak tespit edilmiştir.

Bu aşamada, bu makalenin hedefleri içinde olmamasına rağmen, ekonomi biliminin tarihî gelişimine, çok da gerilere gitmeden çok kısa bir göz atmanın yararlı olacağı düşünülmüştür.

16'ncı yüzyıl boyunca Hristiyan Avrupa'nın gündemini yoğun bir şekilde işgal eden büyük "coğrafi" ve "bilimsel" keşif ve icatlar, Avrupa insanını Ortaçağın skolastik-irrasyonel düşünce yapısından sarsıcı ve sancılı bir şekilde koparmaya başlamıştı. Bu kopuş, ilk meyvelerini sanatta ve taassup karşıtı yaşam tarzında vermeye başlamış ve "Rönesans-Reform" hareketi olarak adlandırılmıştı. Bu oluşum, 17'nci ve 18'inci yüzyıllar boyunca da gelişimini sürdürdü. Bu süreç içinde yeni kıtaların keşifleri, insanların düşünce ve hayal güçlerinin menzillerini ufkun çok ötelere taşıırken, buhar makinelerinin icadı ve seri üretimi ile başlayan 'sanayi toplumu yaşam tarzı', insanların muhakeme yeteneklerini "ruh"tan "madde"ye doğru sürüklüyordu. 18'inci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Avrupa insanının zihnindeki 'dünya' artık, binlerce yıldır var olan "düz" olma özelliğini çoktan yitirmişti ve üstelik büyük bir hızla dönüyordu. Böyle bir ortamda, kuşkusuz kendisinden önceki düşünürlerin fikirlerinden de yararlanarak, Adam Smith "Milletlerin Zenginliği" kitabını yayımladı. Kitabın yayınlandığı 1776 tarihi iktisatçılar tarafından "ekonomi biliminin miladı" olarak kabul edildi ve bu tarih binlerce yıllık irrasyonellikten, ekonomi bilimi açısından, bilimsel-rasyonel düşünce çağına geçişin dönüm noktası oldu. Bu dönüşüm hiç şüphesiz politik düşünceleri de şekillendirdi ve **ekonomik gerçekçiliği olmayan politik uygulamalar tarihe karışma sürecine girdi.**

Daha sonraki düşünürler, kendi dönemlerinin konjonktürel fenomenlerini karşılamaya yönelik fikirler geliştirirken, Adam Smith'in açmış olduğu yolda tartışarak ilerlemelerini sürdürdüler. Thomas R.Malthus, kaynakların aritmetik diziyle artmasına karşılık, nüfusun geometrik diziyle artmasının sakıncalarını işledi. David Ricardo, ekonomi politikalarının sosyal veçhesi üzerinde çalışmalar yaptı. Karl Marx ise, "istismar" faktörünün tarihsel gelişiminin, dünyanın ekonomik-politik sisteminin geleceğini de şekillendireceğini ileri sürerek, istismarın olmayacağı bir refah sistemini hayal etti. B. Hildebrand (1812-1878) ve Karl Knies (1821-1894) ile başlayan ve Gustav Schmoller (1838-1917) ile gelişimini sürdüren Alman Tarihçi Okulu, (The

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

German Historical School of Economic Thought) siyasal alandaki gelişmeleri karşılamaya yönelik ulusalcı ve korumacı ekonomik çözümler üretmeyi denedi. Sonuçta, politika ile ekonominin iç içe yaşayarak birbirlerini etkilediği ve geliştirdiği büyük bir devinimle 20'nci yüzyıla ulaşıldı.

Anadolu'daki Durum ve Türk İnkılabının Başlangıcı

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına yaklaşıldığında, Anadolu'da ülkeyi işgal eden istilacılara karşı kazanılmış mucizevi bir kurtuluş savaşı vardı. Bu parlak zaferin coşkusunun dışında ise bunaltıcı ve umut kırıcı "yoklar" vardı. Bu durumu en iyi tanımlayan anekdot, Falih Rıfkı Atay'ın "Batış Yılları"nda yer almaktadır:

"...Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile zaferin ilk günlerinde İzmir'de Mustafa Kemal'i görmeye gitmiştik. Herkes 'biten bir şey', bir savaştan kurtulma hafifliği içindeydi. Yalnız O: 'Asıl işe şimdi başlayacağız. Asıl düşman orada, diye İzmir'in arka mahallesinden Sovyetler Birliği sınırına kadar uzanan bütün Anadolu'yu kaplayan geriliği ve gericiliği gösteriyordu..."

Bu gerilikle nasıl baş edilecekti? Sanayi yoktu. Teknoloji yoktu. Sermaye birikimi yoktu. Tam tersine Osmanlı'dan kalan maddî miras olarak, 'eksi sermaye birikimi'ni ifade eden, Avrupa'ya olan dış borçlar vardı.² Bütün bunlardan daha önemli olarak, savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiş olan Anadolu insanının, Batıda yüz yılı aşkın sancılı bir şekilde gelişmekte olan "sanayi toplumu"ndan ve iktisat yaşamından haberi yoktu. Haberdar edilebilse dahi, Anadolu halkında sanayi devrimini gerçekleştirecek ve iktisat insanı olabilecek zihinsel donanım yoktu. İktisadi zihniyet dünyaları ise 'anti-madde' idi. Dolayısıyla, 'ekonomik insan' olmaya karşı en büyük direnişi oluşturan "tevekkül" zihniyeti, "bir lokma-bir hırka" deyimi ile vücut bulmuş ve Anadolu insanını son birkaç yüzyıldır kalın bir "atalet" yorganı olarak sarmalamıştı. Bu atalet nasıl kırılacak, "rasyonel insan" nasıl yaratılacaktı?

Daha sonra net bir şekilde ifade edilecek olan, 'çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak' hiç kuşkusuz kapsamlı ve çok boyutlu bir proje idi. Bu büyük projeye nereden ve hangi boyuttan başlanacaktı? Atatürk'ün bu başlangıç noktasını nasıl tespit ettiğini, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden hatta Lozan'da yeni devletin tescili dahi yapılmadan önce, 17 Şubat 1923 günü İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında bulmak mümkündür.

"...Öyle bir iktisat devri (ekonomik çağ) lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamının neye mütevaflık (bağlı) olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin (o yollara başvursun) ... Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım. "El kanaatü kenzi layufna" (kanaat etmeyi -yetinmeyi- tükenmez bir hazine saymak), fakirliği fazilet bilmek felsefesine de bu iktisat devri son versin."³

İlk bakışta, bu sözlerin bir "manifesto"nun başlangıç ifadeleri niteliği taşıdığı görülmektedir. **Bu manifesto**, iktisadi düşünce tarihindeki örneklerine benzerlik

² A.G.Sayar, *Osmanlı'dan 21'inci Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001, s.210.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Yayınları, 1952, Cilt.2, s.107, 108.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

göstermekle birlikte, -ekonomik bir sınıfa karşı değil- **geriliği, bilim dışılığı ve irrasyonelliği içeren bir 'felsefeye' karşı ilan edilmiştir.**

Atatürk'ün yaşamı boyunca gerçekleştirilen devrimlerin, bir kısmı ilk bakışta "şekle yönelik" görünse bile, aslında bir 'kültür ve zihinsel model' değişimini hedef aldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu kapsamda, kıyafet devriminden klasik batı müziğine kadar geniş yelpaze içindeki devrimlerin özümsemesi, bir 'kültür ve zihinsel model' değişimi yaratacak ve bu değişim, 'müspet ilmi' şiar edinmiş 'ekonomik insan' tipolojisini ortaya çıkaracaktır.

Kültür ve zihinsel modelin, ekonomik kalkınmada temel unsurlardan biri olduğu çeşitli düşünürler tarafından ifade edile gelmiştir. Bir örnek olarak, günümüz yazarlarından Stace Lindsay, 2000 yılında yayımlanmış olduğu "Kültür, Zihinsel Model ve Ulusal Refah" (Culture, Mental Model and National Prosperity) isimli makalesinde, Lawrence E. Harrison ve Samuel P. Huntington'un "Kültür Sorunları: Değerler İnsan Gelişimini Nasıl Şekillendirir" (Culture Matters: How Values Shape Human Progress) isimli ortak çalışmasına istinat ederek, **'kültür ve zihinsel modellerin, ulusal refahı sağlayan ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda başlıca rolü oynadığı'** tezini, orta Afrika ülkelerinden örnekler vererek işlemektedir. Lindsay'in 2000 yılındaki bu çalışması ile Atatürk'ün 1930 yılında kurmuş olduğu 'kültür'-ekonomik hayat' ilişkisi arasındaki benzerlik oldukça şaşırtıcıdır. Kendi sözlerinden izleyelim:

"Bence medeniyeti harstan (kültürden) ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur...Hars, bir insan cemiyetinin devlet hayatında, fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta yapabildiği şeylerin muhassasıdır"⁴

İçinde bulunduğumuz zamandan geriye doğru bakıldığında, Atatürk'ün gerçekleştirdiği tüm reformların bu amaca hizmet ettiği görülmektedir. İlginç olan nokta, günümüzden bakıldığında o kadar net görülemez de, Atatürk'ün bu değişimi öncelikle "ekonomi mantığına" dayandırmış olmasıdır. Bu hareketin iki yönlü bir yol olduğu, her aşamada, yapılan devrimlerin ve reformların birbirini desteklediği ve aslında tümünün, bir büyük uygarlık projesinin ayrılmaz parçaları olduğu gerçeğini de göz ardı etmeksizin, sadece kronolojik gelişme değil, mantalite açısından da, şaşırtıcı bir şekilde ilk sırayı 'ekonomi'nin aldığı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 17 şubat 1923 tarihinden sonra yapılan tüm devrim ve reformların, o gün ortaya konulan hedeflere yönelik olduğu görülmektedir. Bu tezin kanıtları söz konusu konuşmanın diğer bölümlerinde şu şekilde yer almaktadır:

"...Ve filhakika bu dediğimiz felsefenin sahipleri (kanaat etmeyi, tevekkülü önerenler) bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır... İşte bu memleketi böyle mamure hâline (bayındır duruma), cennet hâline getirecek olan, esbab ve avamili iktisadiye (ekonomik nedenler ve etkenler) ve faaliyeti iktisadiyedir (ekonomik faaliyetlerdir)."

Bu sözler, henüz varlığı tescil edilmemiş bir devletin, henüz Cumhurbaşkanı olmamış olan önderi tarafından, henüz Cumhuriyet ilan edilmemişken, Hilafet hala mevcutken, henüz tekke ve zaviyeler kapatılmamışken, Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulü ile eğitim reformu henüz yapılmamışken, kıyafet devrimi, harf devrimi; özetle, inkılapların hiçbirini gerçekleştirilmemişken, hatta hangilerinin gerçekleştirilebileceği dahi

⁴ Ayşe Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1968, s.278.

bilinemezken söylenmiş olması, Atatürk'ün, **Türk Ulusu'nun tarihsel dönüşümüne ekonomi-politik mantığı ile başlama yolunu seçtiğini** göstermektedir.

Osmanlı'da ekonomik insanın yaratılmamasının nedenleri kuşkusuz sadece asırlarca süren taassup-tevekkül sarmalından ibaret değildi. Mülkün, yani toprağın ve diğer üretim araçlarının –bazı durumlarda itibari olsa dahi, inaniş olarak– padişaha ait olması da “birey gelişimi”nin önünde engeldi. Ayrıca, çıkarılmış olan kanunla teknolojik gelişmenin de önü tıkanmış, diğer bir deyişle, ‘nev-ıcat’ yasaklanmıştı.⁵ Zihinsel dönüşüm projesinin anlayışı ise bunun tam karşıtıydı. “Büyük proje”nin başındaki “mühendis” bu konudaki düşüncesini şu sözlerle ifade ediyordu: *“İnsanların hayatına, faaliyetlerine egemen olan kuvvet, ibda (yaratma) ve icat kabiliyetidir.”*⁶

Dönüşümün hedefi berrak ve açıktır: *“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir.”*⁷ Zihinsel dönüşümün önemi ve bu dönüşümün dinamik bir karakter taşıması gerektiği de her vesile ile vurgulanmaktadır. Bu noktada, T.B.M.M.'nin 5'inci dönem 3'üncü toplanma yılı (1 Kasım 1937) açış konuşmasında yer alan üç cümle, “zihinsel dönüşüm” konusundaki düşünceleri berraklaştırmaya yetecektir:

*“Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı ancak, türeli (yasal) bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir.”*⁸

Bu sözler, hedefe ulaşmanın yolunun mutlaka, irrasyonellik batağından, rasyonellik yörüngesine geçmekle bulunabileceğini işaret etmektedir. O zaman için pek bilinmeyen “rasyonel” sözcüğünün terminolojik olarak bizzat ifade edilmiş olması da kuşkusuz bir rastlantı değildir.

İrrasyonel atalet döneminden rasyonel yaşama geçiş sürecinde önceliğin ‘ekonomi’ye verildiği, yine 17 Şubat 1923’de şu sözlerle ilan edilmişti: *“Yeni Türkiye Devleti, bir devleti iktisadiye (ekonomi devleti) olacaktır”*⁹...*Yeni Türkiye Devleti*

⁵ Zikreden, A.G.Sayar, a.g.e., s.209.

⁶ A.Afet İnan, a.g.e., s.272.

⁷ a.g.e., s.267.

⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, Cilt.1, s.386.

⁹ Bu cümle şu sözlerle devam etmektedir: “...Bu devleti en kuvvetli temeller üzerinde çok az zamanda kurmak hususunda Japon'lardan az müstait (istidatlı, kabiliyetli) olmadığını bilfiil ispat edecektir.” (İzmit'te, İstanbul gazeteleri temsilcilerine yapmış olduğu konuşma, 16.1.1923, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952, Cilt.II, s.56.) Türk Ulusu'nun da Japon Ulusu gibi çalışkan ve disiplinli bir millet olduğuna inanan Atatürk'ün 15 yıllık görev süresi içinde inanılması güç bir transformasyonun gerçekleştirildiği herkes tarafından kabul edilmektedir. Atatürk sonrası dönemde de ekonomik alanda önemli mesafeler kaydedilmiş olmasına rağmen, Japonya ile olan mesafe sürekli açılmıştır. 2'nci Dünya Savaşı yıllarının özel durumunu kabul etmek gerekir. Ancak bu durumda, Harvard Üniversitesi'nden Prof.Dany Rodrik'in, “Küreselleşme, Sosyal Çatışma ve Ekonomik Büyüme” (Globalisation, Social Conflict and Economic Growth, Blackwell Publishers, 1998.) adlı makalesinde, gelişmekte olan ülkeler için, “büyümenin savaş sonrası altın dönemi” olarak nitelediği 1960-1975 yılları arasındaki dönemi ekonomik açıdan yeterince değerlendiremediğimiz düşünülebilir. Japonya bir yana, daha geriden başlayan bazı ülkeler de bu dönemdeki atılımları ile mesafeyi açmışlardır. Birkaç örnek vermek gerekirse; (Gayrisafi Yurt İçi Hâsılının büyüme oranı 1960-75, (%): Singapur: 7.40, Japonya: 7.05, Kore: 6.47, Yunanistan: 6.15, Tayvan: 5.86, İspanya: 5.66, Malezya: 4.26, Türkiye: 3.85) Bunun nedenleri kuşkusuz ayrı bir çalışma konusudur. Üzerinde düşünülmesi gereken bu konunun değerlendirmesini, bu aşamada okuyuculara bırakmanın uygun olacağı kanaatindeyim. (N.Ç.)

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır...Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır.” Ekonominin ve ekonomi devletinin önemi ise şu sözlerle vurgulanmıştır: “İktisadiyat (ekonomi) demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyeti insaniye için ne lazımsa onların kaffesi (toplamı) demektir...Zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir¹⁰...Ekonomik kalkınma; Türkiye'nin, hür, müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin bel kemiğidir.”¹¹

Ekonomide, bilimde, sanatta ve günlük yaşamda **anti-madde zihniyetinden pozitif düşünce yapısına geçmiş bireyler yetiştirmeyi** ve bu bireylerden oluşan toplumun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını **hedef alan Türk İnkılaplarının, 'ekonomi-politik' mantığı ile başladığı** ve bir bütün olarak hayatın her alanındaki devrimlerle desteklenerek geliştirilmesinin amaçlandığı, daha fazla yorumlamaya ihtiyaç duyulmayacak şekilde bu sözlerde de görülmektedir.

Bu sözlerle, makalenin başında öne sürülen teze yönelik olarak söylenebilecek sözlerin sınırına ulaşıldığı düşünülmektedir. Ancak, “Çağdaş Uygarlık Düzeyine Ulaşmak” gibi çok büyük bir proje söz konusu olduğu göz önüne alındığında, projenin ilerleyişi hakkında bir şeyler eklemeyen yazının bitirilmesi de bir eksiklik duygusuna yol açmaktadır. Bu nedenle, yukarıda belirtilen yaklaşım doğrultusunda ekonomik açıdan uygulanması gereken modele kısaca değinilerek, “Proje”nin günümüzdeki hâline yönelik görüşlerle makalenin sonlandırılması tercih edilmiştir.

Uygulanacak Ekonomik Modelin Belirlenmesi

Yöntem bu şekilde belirlendikten sonra, ‘başlangıç noktasından itibaren nasıl bir ekonomik model uygulanmalıdır ki, az zamanda çok ve büyük işler başarılabilir ve büyük projeyi riske atmadan, bu yolda emin adımlarla ilerlenebilir?’ sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabını da yine O’nun sözlerini takip ederek bulmaya çalışmak uygun olacaktır.

“Her hâld;, devletin, siyasî ve fikrî hususlarda olduğu gibi, ekonomik işlerde de düzenleyici rolünü prensip olarak kabul etmek uygun görülmelidir. Bu takdirde, karşı karşıya kalınacak zorluk şudur: Devlet ile kişinin karşılıklı faaliyet sahalarını ayırmak....

...Devletin bu husustaki faaliyet sınırını çizmek ve bu hususta dayanacağı kuralları tespit etmek; diğer taraflar, vatandaşın özel teşebbüs ve faaliyet hürriyetini kısıtlamamış olmak, devleti idareye yetkili kılınanların düşünüp çözümü gereken meselelerdir...

...Prensip olarak, devlet kişinin yerine geçmemelidir. Fakat, kişinin gelişimi için genel şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Bir de kişinin kişisel faaliyeti, ekonomik kalkınmanın esas kaynağı olarak kalmalıdır...

¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952, Cilt.II, s.56, 111, 110, 100.

¹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, Cilt.I, s.383.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

...O hâlde diyebiliriz ki, kişilerin gelişmesinin engel karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin sınırını oluşturur....”¹²

Bu sözlerden anlaşıldığı üzere, öngörülen model o sıralarda dünyanın gündeminde olan kollektivist ya da sosyalist bir ekonomi modeli değildir. Ancak “Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” (Laissez- faire, Laissez-passer) özdeyişi ile tanımlanan pür liberalist bir model de değildir. Gerekli alanlarda ve zamanlarda devletin müdahalesini öngörmektedir. Uygulanacak modelde devletin rolünün tanımı için yine O'nun sözlerini takip edelim.

“Bizim izlediğimiz devletçilik, özel çalışma ve teşebbüsü esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi bayındırlığa ulaştırmak için milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomik alanda devletin doğrudan doğruya ilgilenmesidir.”

Atatürk ilkeleri arasında yer alan ve üzerinde çok tartışılan “devletçilik” ilkesi bu sözlerle netleşmektedir. Devam edecek olursak;

“Ekonomi işlerinde devletin ilgisi, doğrudan yapıcılık olduğu kadar, özel teşebbüsü teşvik ve yapıları düzenleme ve kontrol de etmektir. Devletin hangi ekonomik işleri doğrudan yapacağına takdiri milletin genel ve yüksek çıkarlarının gereklerine bağlıdır.”¹³

Burada bir hususa değinmek gerekir. Son cümleden çıkan sonuç, Atatürk zamanında kurulan ekonomik işletmeler de dâhil olmak üzere, devletin ekonomik hayata müdahalesinin “statik” bir karakter değil, tam tersine, çağın gereklerine ve ulusun çıkarlarına bağlı olarak değişebilen “dinamik” bir karakter taşıdığı olgusudur.

İzlenen Ekonomi Politikasının Diğer Yönleri:

Atatürk hiç kuşkusuz akademik anlamda bir ekonomist değildir. Ancak önermiş olduğu ekonomik modelin, zamanın dünya çapındaki ekonomik sorunlarının aşılabilmesi için, ünlü ekonomist Keynes tarafından önerilen ekonomik model ile büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu irtibatın nasıl olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, ancak ‘olağanüstü liderlik’ kavramıyla açıklanabilen uygulamaların, bir şekilde bilimsel bir temele de dayandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün çok etkili bir okuyucu olduğu bilinmektedir. Keyneziyen teorilerin 1929 büyük krizinden sonra uygulama alanı bulması, Atatürk'ün ise benzer görüşleri 1923'ten itibaren ortaya koymaya başlaması bu açıdan önemli bir çelişki olarak görülmemelidir.

Bu aşamada, ekonomide belirleyici ve yönlendirici bir rol üstlenen devletin takip ettiği ekonomik politikanın diğer esaslarına da değinmek uygun olacaktır.

Bir taraftan anti-madde zihniyetinden “ekonomik insan”a geçiş projesi sürdürülürken, bununla paralel götürülmesi gereken ekonomik kalkınma için “sermaye

¹² A.Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 1988, Alıntı, Gnkur. Basım Evi, 1983, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, 2'nci Baskı, s.429-445.

¹³ *Ulus Gazetesi*, 7.5.1935, Alıntı, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, Gnkur. Basım Evi 1989.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

birikimi”ne ihtiyaç vardı. Anadolu halkının içinde bulunduğu yoksulluk zaten ortadaydı. Kurtuluş savaşı büyük maddî sıkıntılar içinde tamamlanmıştı. Bunun için mümkün olan iki yol vardı; dış borçlanmaya gitmek veya emisyon yapmak, yani para basmak.

Dış borçlanma yolu iki engelle kapatılmıştı. Birincisi, Osmanlı’dan devralınan borçların taksitleri idi. Daha önemli olan ikincisi ise, Lord Curzon’un Lozan’da İsmet İnönü’ye söylediği “...Para için bize geleceksiniz. O zaman da şimdi aldıklarınızı cebimden çıkarıp teker teker masanın üzerine koyacağım.” sözleriydi. Böyle bir ortamda dış borç için el kapısını çalmak, millî mücadele ile başlayan ve müteakip devrimler için çok gerekli olan “Büyük Proje” heyecanının yitirilmesi riskini taşıyordu.

Emisyona gitmeyi ise Atatürk kesinlikle istemiyordu. Fiyat istikrarı O’nun için devletin prestiji ile eş değerdî ve “para her türlü vasıtanın üstünde bir var oluş silâhî”¹⁴ idi. Para istikrarına verilen önemin teknik bir yönü de vardı. Atatürk, sermaye birikimini yavaş, ancak emin bir yol olan “millî çalışma ve tasarruf”la sağlamak istiyordu (Yukarıda değinilen ve Japonya’yı örnek gösteren sözleri de bu savı güçlendirmektedir.) Kişi, aile ve devlet hayatında tasarruf müessesini kökleştirmek ve yaygınlaştırmak devletin görevi idi. Bunun için de paraya güvenilmeliydi, bunun için “para istikrarı” zorunluydu.

Atatürk’ün para istikrarına verdiği önemin değerini daha iyi anlamak için şu iki örneği zikretmekte yarar vardır: Birincisi İsmet İnönü’den nakledilmiştir. “Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile evet dedirtemedim.”¹⁵ İkinci olarak ise, Atatürk’ün 15 yıllık Cumhurbaşkanlığı süresinin 14’üncü yılı sonunda, 1 Kasım 1937’de Meclis açış konuşmasında söylenen sözlerdir: “Maliyemiz millî paranın istikrarını muhafaza prensiplerini tam bir sadakat ve muvaffakiyetle takip ve tatbik etmektedir.”

Dış borca karşı duyulan millî alerjiye karşılık Atatürk “doğrudan yabancı yatırım”a karşı değildir. Bu görüşünü İzmir İktisat Kongresinin açış konuşmasında şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Çok sây (iş sahası) ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh, kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sâyımıza (iş sahamıza) ve serveti sabitemize inzımmam etsin (eklensin). Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin.”*¹⁶

Ancak Atatürk’ün bu dileği, dünyada büyük ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönemde –bir iki istisna dışında– gerçekleşmemiştir.

Sonuç olarak, Atatürk’ün takip ettiği ekonomik politika; “fiyat istikrarı”, “denk bütçe” ve “dış ödemeler dengesi” prensipleri ile sürdürülmüştür.

¹⁴ Prof.Dr.Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, TTK Basım Evi, Z.Baskı, 1988, s.437.

¹⁵ M.A.Aysan, *Atatürk’ün Ekonomik Görüşü*, Ankara 1988, Sayfa 100 (Alıntı, A.G.Sayar Osmanlı’dan 21’inci yy., 2001, s.211).

¹⁶ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952, Cilt.2, s.109.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

Ancak, istihdam'da önemli bir gelişme sağlanamamış, bireysel ve kamusal tasarrufla sağlanan sınırlı bir sermaye birikimiyle kalkınma sürdürülmüştür.

Buna karşılık, pozitif düşünce yapısına sahip uygar ve rasyonel insan yetiştirmeye yönelik diğer inkılaplar büyük bir cesaret ve hız ile sürdürülmüştür.

Bu politikanın günün şartları gereği son derece gerçekçi ve akılcı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Eğer tersi yapılırdı, yani içeride para musluklarının açılması ve ayrıca dış borç alma yollarına gidilseydi, belki daha fazla yol, baraj, liman gibi alt yapı ile kamu iktisadi teşekkülleri yatırımları yapılabilecek ve işsizlik oranı aşağıya çekilebilecekti.

Ancak büyük bir olasılıkla; maddî-ekonomik dengeler ve fiyat istikrarı bozulacak, üretim ihraç etmekten çok ithalat artacak, dış ödemeler dengesi negatife geçecek, dünyada büyük krizlerin yaşandığı bir dönemde tüketim toplumuna doğru kayış başlayacak ve ödenemeyen dış borçlar nedeniyle Düyun-u umumiye günlerine kısa sürede dönme tehlikesi ortaya çıkacaktı. Bu ise, Lord CURZON'un kehanetinin gerçekleşmesi sonucunu doğurabilecekti.

Diğer taraftan, en az bunun kadar önemli olan Cumhuriyete kanat geren, inanmış, kendisine ve ulusuna güvenen idealist Atatürkçü kuşağın gelişmesi riske atılmış olacaktı.

Sonuç:

Yazının başında ileri sürülen teze dönersek, **hedef, metafizik cemaatten ekonomik insana, "anti-madde"den rasyonalizme dönüşümdür. Bu dönüşüm ekonomi-politik bir değerlendirme ile başlamış, belirlenen ekonomi politikası, zorluklara rağmen ısrarla sürdürülmüş, diğer alanlarda yapılan büyük devrimlerin de desteği ile kültürel ve zihinsel dönüşüm yoluna girilebilmiştir.**

Atatürk'ün 15 yıllık görev süresi bu projenin tamamlanması için elbette yeterli değildi. Ancak "yöntem" doğru, başlangıç noktası bilimsel ve uygulama süreci kararlı idi. Böylelikle ilk 15 yılda kat edilen yol o kadar önemli olmuştur ki, sonraki yıllarda karşılaşılan büyük engellere, zaman zaman vuku bulan ve günümüze kadar uzanan umut kırıcı tökezlemelere rağmen projenin geri dönüşü mümkün olmamıştır. Bugün için dahi projenin tamamlandığını söylemek mümkün olmadığı gibi, önümüzde hâlâ kat edilmesi gereken önemli bir mesafenin bulunduğu da bir gerçektir.

Ancak, Atatürkçü kuşaklara, yani "zihinsel dönüşümü başarmış pozitif insan" tipolojisine önemli ölçüde ulaşılmış olmasının, söz konusu 'uygarlık projesi'nin geleceği için ihtiyaç duyulan güvenceyi oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- 1) *Three Great Economists (Üç Büyük Ekonomist) Smith, Malthus, Keynes*, Oxford University Press, 1999.
- 2) A.G.Sayar, *Osmanlı'dan 21'inci Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.
- 3) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Yayınları, 1952, Cilt.2.
- 4) Ayşe Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1968.
- 5) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, Cilt.1.
- 6) A.Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 1988, Alıntı, Gnkur. Basım Evi, 1983, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, 2'nci Baskı.
- 7) *Ulus Gazetesi*, 7.5.1935, Alıntı, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, Gnkur. Basım Evi 1989.
- 8) Prof.Dr.Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Basım Evi, Z.Baskı, 1988, s.437.
- 9) M.A.Aysan, *Atatürk'ün Ekonomik Görüşü*, Ankara 1988, (Alıntı, A.G.Sayar Osmanlı'dan 21'inci yy., 2001).

PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Özet

ABD, 11 Eylül terör saldırılarından sonra, ulusal güvenlik kurumlarının transformasyonunu ve yeniden yapılandırılmasını gerçekleştirme ve ulusal güvenlik politikalarını yeniden şekillendirme çabalarına hız vermiştir. Bu kapsamda terörizm ve kitle imha silâhlarının gelişimini engellemek ve kontrol altına almak için Başkan BUSH tarafından gündeme getirilip uygulama sahasına konulan ve “BUSH DOKTRİNİ” olarak adlandırılan yeni bir güvenlik modeli oluşturulmuştur. “Önceden hareket etme/ön alma” felsefesini esas alan bu doktrinin, Türkiye'nin güvenlik politikalarına etkileri gündeme gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin güvenliğinin hassas noktaları olan PKK/KONGRA-GEL terör örgütü, Boğazların güvenliği, Ege'deki hak ve menfaatlerimizin korunması ve Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin izleyeceği politikalarda değişme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Özellikle “BUSH DOKTRİNİ”nden etkilenip güvenlik politikalarını yeniden şekillendiren ABD'nin, önümüzdeki 15-20 yıl süresince izleyebileceği güvenlik politikalarının iyice analiz edilerek, kendi politikalarımız için bir vizyon belirleme ihtiyacı doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Güvenlik, Yol Haritası, Bush Doktrini, Önleyici Müdahale, Ulusal Çıkar

Abstract:

After 9/11, USA expedited the transformation and reorganization of its national security institutions and policies. In this context, a new concept was formed and applied by president Bush to prevent terrorism and to take control of weapons of mass destruction. This new model of security is called “BUSH DOCTRINE”. This new model is based on acting pre-emptively and it also affects Turkey's national security. In the light of this doctrine, the need to revise Turkey's policies on some sensitive security issues like Cyprus debate, terrorist activities of PKK/KONGRAGEL, security of Straits, protection of rights and interests in The Aegean Sea has emerged. Turkey needs to form a new vision for its future security policies by analysing the Bush Doctrine and its impact on USA policies.

Key Words: National Security, Road Map, Bush Doctrine, Preemptive Intervention, National Intervention

1. Giriş

---

* Hv.Plt.Yzb.Nihat BİLİCAN, Hava Harp Akademisi 2'nci sınıf öğrencisi.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

Güvenlik kavramı, tehdit ve risk algılamaları ile sürekli değişikliğe uğrayan bir kavramdır. Terörizm ve kitle imha silâhları geliştirilip yaygınlaştıkça, tehdit ve risk algılamaları da değişmektedir. Bu çerçevede, "düşük yoğunluklu savaş" ve "asimetrik tehdit" gibi kavramlar yeni güvenlik anlayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu kavramların ortaya çıkışı ile birlikte ABD savunma politikasında köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. Bunun nedeni, küresel terörizm ve kitle imha silâhlarının yaygınlaşmasıyla oluşan iki yeni güvenlik tehdididir.

11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine neden olmuştur. ABD'yi savunmaktan sorumlu kurumlar bu saldırıyı, uluslar arası güvenliği tehdit eden unsurlarla baş edebilmek için gerekli stratejiler üretmek maksadıyla bir dönüm noktası olarak algılamışlardır.

11 Eylül saldırıları, küresel terör tehdidinin görülebilmesi açısından katalizör görevini görmüştür. Bu gelişmelere bağlı olarak, ABD, yeni "Önleyici Güvenlik" algılamasına odaklanmıştır.

ABD Savunma Bakanlığı, bu gelişmelerin ışığında, savunma kurumlarının transformasyonunu amaçlayan altı aşamalı bir stratejiyi uygulama kararı almıştır.¹ Bunlar;

a. ABD'nin ve Sorumluluk Sahasındaki Bölgelerin Korunması :

ABD'de 2002 yılında ABD Kuzey Komutanlığı (NORTHCOM) kurulmuştur. Bu Komutanlığın amacı, belirlenmiş sorumluluk sahası dâhilinde ABD'nin topraklarını ve çıkarlarını hedefleyen tehdit ve saldırıları caydırmak, önlemek ve ortadan kaldırmaktır. Komutanlığın sorumluluk sahası ise; Amerika kıtasındaki ABD toprakları, Alaska, Kanada, Meksika etrafındaki ve bu bölgeleri içine alan hava sahasını ve denizleri ile bunları çevreleyen yaklaşık 500 deniz millik bölgeyi kapsamaktadır.

b. Uzak Tehditler İçin Kuvvet Tahsisi ve Bunları Desteklemek :

Uzaktaki tehditler kapsamında İran Körfezi ve Kuzeydoğu Asya gibi bölgelere geçmiş yıllarda ağırlık verilmiştir. Bu iki bölge, plânlamacıların en fazla ilgilendiği bölgeler olarak önemini sürdürürken, uzaktaki muharebe sahaları için kuvvetlerin tasarlanması ve uzak mesafelerdeki kuvvetlerin kapasiteleri konularına da önem vermeye başlanmıştır. Ayrıca, yurt dışındaki kuvvetlerin takviyesi de plânlanmıştır. Bu durum, ABD'nin deniz aşırı bölgelerdeki üslerine kuvvetlerin önceden konuşlandırılmasına daha fazla önem verilmesine ve deniz kuvvetlerine ait gemilerin asil limanlarından başka yerlerde kalış sürelerinin uzamasına neden olmuştur.

c. Düşmanların Beslendiği Kaynakları Belirlemek :

11 Eylül öncesinde ABD, teröristlere ev sahipliği yapan hükümetlere ve rejimlere karşı nispeten hoşgörülü davranmıştır. Dışişleri Bakanlığı her yıl terörist faaliyetlerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı bulunan ülkelerin listesini yayımlamaktadır. Ancak teröristlere ev sahipliği yapan ülkelerin ve rejimlerin görüşlerinin aslında teröristlerle aynı olduğunu açıkça ortaya koyacak, ABD'ye ait belirli bir politika söz konusu değildi. ABD, son dönemdeki olaylardan sonra bu politikasından vazgeçmiştir. Afganistan'daki faaliyetler ABD'nin bu konudaki ciddiyetinin en somut göstergesidir.

---

¹ Prof. Dr. Jack KANGAS, "Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları" sempozyumu, 13 Mart 2003, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

ç. Bilgi Sistemlerinin Korunması :

Bilgi çağında, savunma plânlamacılarının iletişim şebekelerinin bütünlüğünün korunmasına her geçen gün daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Analistlerin ifade ettiği gibi bu ağın genişlemesi, gücün terörist örgütler gibi devlet dışı unsurlara da ulaşması demektir. Terörün şebeke hâline gelmesi, siber savaşlar ve network savaşları; teröristlerin ve asimetrik bir savaşta yer almak zorunda olanların ulaşabileceği araçların etkili bir özelliği olabilmektedir. Siber terörizm, Amerikalı savunma plânlamacıları için gittikçe büyüyen bir tehdittir ve savunma alt yapısının çeşitli vasıtalarla sağlamlştırılması da dâhil bu tehditlerle başa çıkabilmek için gerekli girişimlerde bulunmaktadır.

d. Etkin Müşterek Operasyonlar İçin Bilgi Teknolojisinin Kullanılması :

Bu alandaki en son yenilik, ağ (network) merkezli harp (network-centric warfare (NCW)) konseptinin geliştirilmesidir. Bu konsept kısaca, dağınık kuvvetleri birbirleriyle iletişim hâlinde tutabilmek için ABD askerî komutanlıklarının bilgi teknolojilerinin avantajlarını kullanmaları gerektiği esasına dayanmaktadır. Günümüzde güç kaynağı bilgi, iletişim ve sür'attir. Ağ merkezli harpte hedef, muharebe sahasının ortak bir resmini alabilmek için bilgiyi koordine etmektir. Alıcılar, bilgisayar kabloları ve farklı iletişim sistemleri arasındaki bilgi akışı, ağ merkezli harp modelinin kullanılmasıyla koordine edilir. Pek çok analist, ABD'nin Afganistan'daki askerî harekâtının özellikle nokta hedeflerin vurulması ve sür'at konusunda başarısının, ağ merkezli harbin yararlarını kanıtladığı inancındadır. Ağ merkezli harp, ortaya çıkan tehditlerle mücadelede komuta merkezlerine çok daha büyük bir sür'at sağlamaktadır. Bunu korumak oldukça pahalı ve zor bir olgudur.

e. Uzaya Engelsiz Çıkışın Sağlanması ve Uzayla İlgili İmkân ve Kabiliyetlerin Korunması :

Transformasyon süreci, ABD'ye ait balistik füze savunma imkân ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve sonrasında intikaliyle ilgili önemli bir hedeftir. ABD, füze savunma plânlamasının koruma ve gözetleme için kullanıldığı günlerinden bu yana çok yol kat etmiştir. Ucuz bir balistik füze savunması imkân ve kabiliyetinin sahip olduğu pek çok teknik kısıtlama ortadan kaldırılmaktadır. İlk intikallerin önümüzdeki birkaç yıl içerisinde gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Aynı zamanda Başkan Bush, 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Anlaşmasından ayrılmaya karar vermiştir. Böylece bu tür imkân ve kabiliyetlerin intikali konusundaki yasal engeller de ortadan kalkmıştır.

Yukarıda belirlenen stratejilere ilâve olarak dile getirilen ikinci nokta, Savunma Bakanlığının kuvvet kullanımının zamanlamasına ilişkin görüşleridir. ABD Savunma Bakanlığı "ABD'yi savunmak, önlemeyi ve bazen de herkesten önce hareket etmeyi gerektirir. Terörizmden ve ortaya çıkmakta olan diğer tehditlerden korunmak, düşmanla savaşmamızı gerektirir. En iyi ve bazı durumlarda da tek savunma yöntemi iyi bir taarruzdur." Görüşünü benimsemiştir. ABD'nin hedef belirleme felsefesi radikal, yeni bir eğilim olarak yorumlanmaktadır. Bu yorumun anlamı; ABD'nin, teröristlerle ilgili herhangi bir "serseri ülkeyi" önceden davranarak vurmayı amaçlayan bir politikayı izlemeye başlayacak olmasıdır. Önceden hareket etmek konusunda genel olarak üzerinde durulan nokta, tahrip edici başka bir saldırı ihtimaliyle karşı karşıya kalındığında, ABD'nin hareketsiz bir şekilde oturmayacağını vurgulamaktır. Önceden hareket etmeye verilen önem, aynı zamanda caydırıcılık politikasının her durumda işe yaramasının beklenmemesi gerektiğini de dikkate alır. Yapılan açıklamalar ve oluşturulan stratejiler analiz edildiğinde uygulamaya geçirilmesi plânlanan politikanın temelinde "Bush Doktrini" yatmaktadır.

2. “Bush Doktrini” Nedir?

“Bush Doktrini” olarak anılan yeni güvenlik anlayışının temellerini, ikiz kulelerin vurulması ertesinde 14 Eylül 2001’de Başkan Bush’un The National Cathedral’da yaptığı konuşmada² bulmak mümkündür. Anılan konuşmada “ABD, küresel uzantıları olan teröristlere karşı savaş yaptığı” ve bu savaşta “düşmanın, masum kişilere karşı yürütülen önceden tasarlanmış siyasî amaçlı şiddet anlamında, terörizm” olduğu belirtildikten sonra, teröristler ve bilerek bunları barındıranlar veya yardım edenler arasında bir ayırım yapılmayacağı ve bunlar arasından da özellikle kitle imha silâhlarını edinmeye veya kullanmaya çalışanların hedef alınacağı; ABD vatandaşlarının çıkarlarını, nerede olursa olsun korumak için “tehdidin ABD sınırlarına ulaşmadan teşhis ve imha” yoluna gidileceği ve bu konuda “gerekli olduğunda tek başına hareket etmekte” tereddüt etmeksizin “kendini koruma hakkını kullanarak, teröristlere karşı önceden davranıp (by acting preemptively)” ülke ve halka zarar vermelerinin önleneyeceği açıklanmıştır.

Bush Yönetimi sırasında gündeme gelen bu konsept, o dönem ABD’nin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler sebebiyle büyük strateji olarak ortaya çıkamamıştır. 1994 Temmuz’unda, Clinton Yönetimi göreve geldikten yaklaşık bir buçuk yıl sonra, yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi yayımlandı. Clinton Yönetimi’nin geliştirdiği strateji de bir önceki gibi askerî yönden güçlenmeyi, “barış kuşağı” olarak anılan serbest pazar demokrasileri ile ittifaklar kurup geliştirmeyi hedeflemektedir. Clinton Yönetimi’nin hazırlanmış olduğu yeni strateji, dünyanın kritik bölgelerindeki bölgesel tehditleri vurgulamaktadır. Fakat ortaya çıkan bu yeni durum bu stratejinin uygulanmasına fırsat vermemiştir. Bu yeni durum yeni duruşlar yaratmıştır. ABD yeni duruma adapte olmakta gecikmemiştir. 11 Eylül saldırılarının hemen ardından, 30 Eylül 2001’de yayımlanan üç aylık Savunma Gözden Geçirme Raporuna (Quadrennial Defense Review Report-QDR 2001) göre ABD menfaatlerinin korunması dört kritik hedefin elde edilmesine bağlanmaktadır. Yeni stratejinin 11 Eylül’den sonraki on dokuz gün içinde oluşturulduğunu düşünmek elbette yanıltıcı olur, fakat bu süre içinde eklenen hususlar olduğu muhakkaktır. Yeni stratejinin dört hedefi kısaca şöyledir:

- a. Dost ve müttefikleri, ABD’nin kararlılığı ve güvenlik kontratlarını yerine getirme kapasitesi konusunda inandırmak,
- b. Düşmanları, ABD ya da dost ve müttefiklerinin çıkarlarına tehdit teşkil edebilecek programlar takip etmekten ve hareketlerde bulunmaktan caydırmak,
- c. Saldırgan tutum sergilemesi hâlinde, düşmanın askerî kapasitesi ve bunu destekleyen alt yapısı üzerinde, yıkıcı cezalandırmalar uygulamak ve ABD’nin düşman saldırılarına şiddetle karşılık verme kapasitesini öne çıkararak, düşmanı saldırgan ve zorlayıcı tutumundan caydırmak,
- ç. Caydırıcılığın etkili olmadığı durumda, herhangi bir düşmanı kararlılıkla yenilgiye uğratmak.

Bu yeni stratejinin esas hedefi; savunma plânlamasının temelini, Soğuk Savaş dönemindeki gibi “tehdit temelli” bir modelden farklı olarak, “imkân ve kabiliyetler” ya da “askerî yetenekler” esaslı bir temele oturtmaktır. İmkân ve kabiliyetler esaslı bu model, özel olarak, düşmanın kim olacağı ya da bir çatışmanın nerede

---

² The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, s. 5.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

olabileceğinden çok, düşmanın nasıl savaşılabileceği (hangi imkân ve kabiliyetlerle karşımıza çıkabileceği) ile ilgilidir.

Bu yeni model, uzak savaş alanlarında, büyük çaplı konvansiyonel çatışmalar için plânlama yapmanın artık yeterli olmadığından hareketle, amaçlarına ulaşmak üzere sürpriz, aldatma ve asimetrik savaş teknikleri kullanan düşmanları caydırmak ve yenilgiye uğratmak için ihtiyaç duyulan imkân ve kabiliyetlerin tanımlanmasına dayanır. Bu imkân ve kabiliyetleri plânlama sürecine uyarlamak, ana sahalardaki askerî avantajları devam ettirirken, düşmana asimetrik etki yapabilecek yeni askerî avantaj ve imkân ve kabiliyetler geliştirmeyi ve ayrıca, sahip olunan eski askerî kabiliyetlerin de yeni şartlara uyarlanmasını gerektirir. Özetle, yeni yaklaşım, ABD'nin asimetrik avantajlarını geleceğe taşımak için Amerikan kuvvetlerinin imkânlarının, kabiliyetlerinin ve kurumlarının dönüşümünü gerektirir. Tüm bunlar etkili diplomasi, güçlü ekonomi, dikkatli ve hazır bir silâhlı kuvvet (savunma) gerektirmektedir.

3. Türkiye'nin Güvenlik Politikaları

Türkiye'nin güvenlik algılaması iki boyutta değerlendirilebilir. Bunlar, iç güvenlik ve uluslar arası güveniktir. İç güvenlik ve uluslar arası güvenlik, gerek savaş bölgelerinde gerekse düşük yoğunluklu çatışma alanlarında yıllardır alışlagelmiş bir sorun olan iç güvenlik kaygılarının, bugün artık ABD ve Avrupa'nın gündemine de ciddî anlamda oturacağı değerlendirilmektedir. Son olayların iç güvenlik ve terörizmle ilgili ortaya koyduğu diğer bir boyut da kitle imha silâhları ile ilgili değerlendirmelerin yeniden gündeme gelmesidir.

Güvenlik algılamasının uluslar arası boyutu dış politikada ikincil plâna atılan bir faktörün yeniden ön plâna çıkması anlamına gelmektedir. Bazı yaklaşımlara göre soğuk savaş döneminde güvenlik yoktu, ama istikrar vardı. 1990'larda ise güvenlik vardı, fakat bu sefer de istikrar yoktu. Bu denklem 11 Eylül 2001'den sonra "güvenlik yok, istikrar da yok" durumuna geldi. Özellikle, yeni dönemin güvensizlik ortamını yaratan faktörlerin istikrarsızlık bölgelerinden türediği ve daha önce istikrarsız bölgeler ile sınırlı kalan güvensizlik sorununun artık terörizm yoluyla tüm dünyaya yayıldığı olgusu, bu konudaki algılamaları değiştirmek için önemli bir alt yapı hazırlamıştır.

Günümüzde Avrupa Güvenlik Politikası, "sınırların korunmasına dayalı savunma" anlayışını terk ederek "sınırların ötesindeki menfaatlerin korunması, olumsuz gelişmelere imkân vermeden yerinde çözümleme" ilkesine dayalı "stratejik güvenlik" kavramına yönelmiştir. Bu kavram ABD'nin yapmak isteyip de yapamadığı bazı uygulamalar için son derece uygun bir ortam yaratmıştır.³ ABD'nin "önleyici müdahale" doktrinini uygulayabileceği ve bu konuda geleceğe yönelik plânlara ürettiği bölgelerin önemli bir kısmı, Türkiye'nin yakın çevresi ve çıkar çevresi ile ilgili olduğundan ABD'nin kendi menfaatleri paralelinde atacağı adımlar, Türkiye'yi siyasi ve ekonomik açıdan etkileyecektir. Bu nedenle, süreç, radikal akımlar ve etnik bölücülüğe bağlı olarak, Türkiye'nin güvenliğini ve güvenlik anlayışını derinden etkileyecek bir potansiyel taşımaktadır.

Türkiye'nin millî güvenlik politikasının temel esasları; her türlü uluslar arası gerginliğin azaltılmasına ve adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasına azami katkıda bulunmak, krizleri / çatışmaları önleyici ve gerginlikleri azaltıcı gerekli tüm tedbirleri

³ Serhat Erkmen, "11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı", *Stratejik Analiz*, ASAM Yay., Ankara, Ekim 2001, cilt 2, sayı 8, s.13-16.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

almak, kolektif savunma sistemlerinde aktif olarak yer almak ve kendisine verilecek sorumlulukları yerine getirmek, Avrupa güvenlik yapılanmasının içinde yer almak ve Avrupa'da güvenlik ve istikrara katkıda bulunmaktır. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla şekillendirilen Türkiye'nin millî güvenlik politikasını yönlendiren temel ilke, Atatürk'ün "yurtta barış dünyada barış" ilkesidir.

4. Bush Doktrininin Türkiye'ye Etkileri

Bush Doktrini'nin gelecekteki ortak güvenlik sisteminin biçimlendirilmesindeki etkisi ne olursa olsun, bu sistemin işlememesi üzerine kuvvet kullanma yasağı ve istisnaları üzerinde doktrinde açılmış bulunan tartışmalara ivme kazandıracığı açıktır. Bu doktrin, özellikle meşru müdafaa hakkının kapsamıyla ilgili üç temel noktada da, göz ardı edilemeyecek bir milletler arası uygulama değerini taşır. Bu temel noktalar şunlardır : "*Silâhli saldırı*" nedir?, "*Vukuu bulması*" gerekli midir? "*Hangi hak ve çıkarları hedef alan saldırı*" bu hakkı kazandırır?

Meşru müdafaa hakkının bu noktalarda geniş yorumu, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu bazı sorunlara –PKK/KONGRA-GEL terörü, Boğazlarda terör, Ege'de hak ve çıkarlarımızın korunması, Kıbrıs'la ilgili garanti ilişkisinin meşruiyeti gibi– hukuk içinde çözüm aranırken, lehimize olan sonuçlara götürebileceği değerlendirilmiştir.⁴ Bu değerlendirme, Bush Doktrini ışığında aşağıda belirtilen başlıklar altında incelenmiştir.

a. PKK / KONGRA-GEL Terörü :

Sözde su sorununda koz olarak kullanmak amacıyla, 1979'dan itibaren kontrolü altındaki Bekaa vadisinde PKK terör örgütünün yerleşmesine, eğitim görmesine, teşkilatlanmasına izin veren; para, silâh ve idarî yardımlar yapan Suriye'nin eylemlerinin, BM Şartı'nın 2'nci maddesi 4'üncü fıkrasında yasaklanan "*dolaylı kuvvet kullanma*" kalıbına uyan bir hukuka aykırılık olduğu yönünde iddialar mevcuttur. *Bush Doktrini* altında, teröristlerin kitle imha silâhlarını ele geçirdikleri veya geçirecekleri varsayımı ile bunları barındıran devlet ülkesinde meşru müdafaa esasına dayalı bir askerî harekât haklı görülebilecektir. Ancak, bu tür bir yorumu resmen benimsemeden önce, aleyhimize kullanılıp kullanılmayacağı da hesaplânmalıdır. Bu noktada Rusya Federasyonu'nun Çeçen dernekleriyle ilgili yakıştırmaları dikkatle izlenmelidir. Tek başına dernek kurma, ülke bütünlüğünü hedef alan kuvvet kullanma eylemlerine hazırlık ve bunların teşkilatlanmasını gerçekleştiriyorsa, yasağın kapsamına girmez. Başkan Bush, doktrininin kötüye kullanmalara yol açabileceğinden kaygı duymuştur. 01 Haziran 2002'de West-Point'te yaptığı konuşmada, şu noktanın altını çizme gereğini duymuştur. "*ABD, bütün durumlarda ortaya çıkmakta olan tehditleri önlemek için kuvvet kullanmayacaktır, milletler de önlemeyi saldırı için bir bahane olarak kullanmamalıdır.*"⁵

Irak'ın kuzeyinden kaynaklanan terör eylemlerine karşı Irak ülkesinde yürütülen askerî harekâtlarda Türkiye, meşru müdafaa esasına dayanması gerekmektedir. Hukukta meşru müdafaa, devletler arasındaki ilişkilerde söz konusu olabilecek bir hak olduğu için, PKK terör örgütü ile mücadeleyi meşru müdafaa kalıbına sokmak, PKK terör örgütüne milletler arası hukuk kişiliği tanıma anlamına

⁴ Prof. Dr. Sevin TOLUNER, "Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları" sempozyumu, 13 Mart 2003, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.

⁵ The National Strategy of the United States of America, September 2002.S.15

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

gelebilecektir. Saddam hükümetine karşı bir meşru müdafaa durumunun varlığı söz konusu edilemezdi. Çünkü ülkesel egemenliğin bir işlevi olarak doğan, ülkedeki faaliyetlerin bir başka devlet veya o devlet ülkesindeki kişilere zarar vermemesi için gerekeni yapma yükümlülüğü, hukuki dayanaktan yoksun kalmıştı. Türkiye'nin, Irak'ın kuzeyindeki "otorite boşluğu" nedeniyle oluşan ülke güvenliği ve bütünlüğüne karşı faaliyetleri durdurma amacıyla askerî harekât düzenlenmesi gereği yolundaki tezi, şu anda yerleşik yetki kurallarına uygundur. Ülkede başka devletlere zarar veren faaliyetlerden sorumlu tutulabilecek bir otorite yoksa, tıpkı hiçbir devletin egemenliğine tâbi olmayan yerlerde kişisel egemenlik ilkesinin geçerli olması gibi⁶ zarar verici faaliyetleri, zarar gören devlet kendi çabasıyla durdurabilir.

b. Türk Boğazlarında Terör :

Tehlikeli madde taşıyan gemilerin Türk Boğazlarından geçişinin kıyı güvenliğimiz açısından yarattığı riskler ortadadır. Bu özel yük taşıyan gemilerin yanında bir de yolcu gemilerinin terörist amaçlarda kullanılması ihtimali, hukuki açıdan da çözüm önerilerini güçleştirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak 1936 tarihli *Montreux Sözleşmesi* uyarınca boğazlardan geçen gemiler üzerinde zabıta ve yargı yetkisini kullanma hakkı vardır. 1994 ve bugün 1998 tarihli *Türk Boğazları Deniz Trafik Tüzüğü*'nün hukuki esası, bu yetkidir. Tehlikeli olduğu gerekçesiyle bu tür gemilerin geçişinin yasaklanması yoluna gidilmesi, geçişin "zararsız" olmasını şart koşan ve fakat bunu geçen geminin *kara sularından geçerken* kıyı devletinin "barışına, düzenine, güvenliğine halel getirecek" bir eylemin yapılması olarak tanımlayan günümüz hukukunda, bu tür tehlikeli madde taşıyan gemilerin, yasaklanmış bir eylem yapmaksızın sadece geçişinin zararlı olduğu ve bu nedenle yasaklanabileceğini ileri sürmek bu antlaşmalar çerçevesinde güçtür. Boğazlardan geçen gemiler üzerindeki yetkilerin kullanılması sürecinde "iyi niyet" ve "makuliyet" sınırının aşılmasına ve Montreux Sözleşmesi hükümlerinin doğru ve eksiksiz okunmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca "Kılavuzluk ve romorkaj ihtiyari kalır" yolundaki 2'nci madde hükmünün, 11 Eylül ertesinde "savaş" kavramına verilen anlamdan yola çıkarak, Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidine maruz saydığı durum düzenleyen 6'ncı maddeyi devreye sokup, Boğazlardan geçişin Türk makamları tarafından gösterilen yoldan yapılması, gemilerin Boğazlara gündüz girmeleri gibi ücrete tâbi olmamak koşuluyla kılavuz almayı zorunlu kılabilceği ileri sürülebilecektir.

c. Ege Denzinde Haklarımızın Korunmasında Önleyici Meşru Müdafaa :

Devletin ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığına ve bunun simgesi durumundaki askerî gemi ve uçaklarına yapılan saldırı veya tehdidinin meşru müdafaa hakkının doğumuna yol açacağı kabul edilmektedir. Ülke dışındaki vatandaşlarının canına karşı veya bir hakkın (balıkçılık hakları, geçiş hakkı gibi) ülke dışında kullanımının kuvvet kullanılarak engellenmesi durumunda da bu hakkın doğacağı doktrin ve içtihatta kabul edilmiştir.

Bu konunun Ege'de haklarımızın korunması açısından önemi şuradadır: Ege sorunları arasında en hayati olanın kara sularının genişletilmesi olduğu ve bunun niçin hayati olduğunu, burada yeniden açıklamaya gerek yoktur. Türkiye, azami 12 mil genişlikte kara suları saptama hakkını her devlete tanıyan 1982 tarihli Konvansiyonun 3'üncü maddesine itiraz etmiş ve antlaşmayı imzalamamıştır. Yunanistan, bu kuralın örf ve adet kuralı niteliğini kazandığını ileri sürerek, Ege'de uygulanmasını sağlayacak

⁶ Sevin TOLUNER, *Milletler arası Hukuk Dersleri*, 1989, S.1-5, 8-10.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

millî düzenlemeleri yapmış ve fakat henüz uygulamaya geçmemiştir. Türkiye, kuralın oluşumu aşamasından itibaren açıkça ve tutarlı biçimde itiraz eden devlet konumunda olması nedeniyle, bu genişliğin Ege'de kendisine karşı ileri sürülemeyeceğini iddia etmektedir. Yunanistan kuvvet kullanarak veya tehdidini sergileyerek Türk gemilerine karşı mevzuatını uygulama yoluna giderse, geniş yorum altında, açık denizde (6 milin ötesi bizim için açık deniz statüsünü korumuş olacaktır) ulaştırma ve uçma haklarının kullanılmasını sağlama amacıyla ve bu ölçüde meşru müdafaa esası altında kuvvet kullanabilecektir.⁷

ç. Türkiye'nin, Kıbrıs'ın Hukuki Statüsüne Saygı Gösterilmesini İsteme Hakkı :

Kıbrıs sorunu, özü itibariyle, Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da kurulan siyasi-askeri dengenin korunması sorunudur. Bu terazinin bir kefesinde, Kıbrıs'ta Türk-Yunan dengesinin korunmasını amaçlayan bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürmesi vardır. Bu yükümlülüğün içeriği *"ne olursa olsun herhangi bir devlet ile, tamamen veya kısmen, herhangi bir siyasi veya ekonomik birliğe katılmama"* ifadesi yer almaktadır. İkinci kefesinde ise, Türk toplumuna devlet idaresinde eşit ortaklık statüsü sağlayan, kaynağını *Zürich-Londra Anlaşmalarından* alan ve 1960 *Garanti Antlaşması* vardır. Bunlara ilâve olarak *Anayasanın Temel Maddeleri* vardır ki, bu temel maddeler arasında Başkan ve Türk toplumunun temsilcisi konumundaki Başkan Yardımcısına tanınan, dışişleri, savunma ve güvenlik konuları yer alır. Dışişleri konuları arasında sadece *"Yunanistan ve Türkiye'nin birlikte katıldıkları milletler arası teşkilâtlara ve ittifak paktlarına Kıbrıs Cumhuriyeti'nin katılması"* vetoya tâbi işlerin dışına çıkarılmıştır. Ayrıca, yine Türkiye veya Yunanistan'ın Kıbrıs'ta birbiri karşısında daha elverişli bir durum kazanmaması için, *"niteliği ne olursa olsun bütün anlaşmalar bakımından"* üç garanti eden devlete ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bir yükümlülük olarak yüklenmiştir.

Türkiye'nin, Kıbrıs'ta belirli bir statünün varlığını sürdürmesini talep etme hakkına dayanılarak, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtındaki gibi bu statünün kuvvet kullanılarak değiştirilmesi girişimleri karşısında BM'nin 51'inci maddede saklı tutulan meşru müdafaa hakkını ileri sürerek kuvvete başvurabileceği ve bunun *BM Şartında* yasaklanmamış olduğudur. Yalnız 1963'ten sonra Rum toplumunca Kıbrıs'ta sergilenmiş olan *"hakların kuvvet kullanılarak gasp edilmesi durumu"*nda değil, adı konmamış *"çıkarların"* zarar görmesi *"ihtimali"*ne karşı *"süresiz"* bir meşru müdafaa durumunun varlığını savunmakta olan *Bush doktrini* ile karşılaştırıldığında, bu tez, kuşkusuz var olan hukuk çerçevesinde bile doğrulanabilecek bir yorum olma özelliğini kazanmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, sürekli barıştan yana ve genişlemeci olmayan bir politika uygulamasına rağmen güvenlikle ilgili sorunlar ile karşılaşmaktadır. Çünkü küresel güç konumundaki ABD'nin güvenlik politikalarındaki meydana gelen değişiklikler, diğer ülkelerin güvenlik politikalarının değişmesinde ve etkilenmesinde en önemli faktördür.

Görülen odur ki; ABD, çıkarlarını korumak için, Türkiye'nin gerek çevresel gerekse bölgesel girişimlerini kuvvetle desteklemesini gerekliliğinin farkındadır. ABD ve Türkiye'nin Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar, Akdeniz, Asya içlerinde ve Avrupa'da

⁷ Sevin TOLUNER, "AET'nin Gümrük Sınırları ve Ege Sorunu", *Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, 2000, S.1, 25-26. Milletler arası Hukuk Dersleri 1989, S.98-109.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

birbirini tamamlayan çıkarları vardır. Türkiye'nin AB ve diğer Avrupa organizasyonlarına üyeliği, ABD'ye dolaylı olarak Avrupa'nın bu önemli organizasyonlarını etkileme olanağını verecektir. Türkiye'nin yakın bir müttefik olarak Avrupa masasında oturması, ABD'ye tek başına elde edemeyeceği bir etkinlik ve AB işlerine karışma olanağı verebilecektir. Buna ek olarak, ABD ve Türkiye'nin Kafkaslar'da, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da da ortak çıkarları vardır. Türkiye, Avrupa'ya yönelik hedeflerinin desteklenmesine karşılık ABD ile bu bölgelerde stratejik iş birliğinde bulunabilme ve etkinlik gösterebilme özelliğine sahiptir. Uyanan ve Batıya entegre olmak isteyen bu zengin coğrafyaya, Batının ilgisiz ve tepkisiz kalması beklenmeyeceğinden ABD'nin Türkiye'deki askerî varlığını sürdürmek isteyeceği de beklenmektedir. Türkiye'nin bu konuda ön alma veya öngörüle bulunma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Uluslar arası terörle mücadele, bölgesel krizlere müdahale ve bölgemizdeki istikrarın kuvvetlendirilmesi kapsamında iki devlet arasında istihbarat başta olmak üzere geniş iş birliği olanakları bulunmaktadır. Önümüzdeki yıllarda da ortak hedefler belirlenmesi gerekmektedir. Bu hedefler belirlenirken reaktif tutum yerine proaktif bir tutum sergilemek şüphesiz ülke menfaatlerine fayda sağlayacaktır.

ABD; Türkiye'de askerî varlığını sürdürmeye devam ederken, iki ülke askerî ilişkileri de şüphesiz gelişmektedir. Soğuk Savaş koşulları altında ilişkilerimizin savunma yönünün daha fazla geliştiği görülmektedir. Bu bakımdan güvenlikle ilgili ilişkiler önemini korumaya devam ederken, diğer alanlarda da (özellikle siyasî ve ekonomik/teknolojik) ilişkilerin geliştirilmesi için yeni adımların atma çabaları devam etmektedir. Bu yeni ilişkiler düzenine, derinleştirilmiş ortaklık (enhanced partnership) adı verilmiştir.

Belirtilen hususlar göz önüne alındığında merkezî coğrafi konumu ve geniş potansiyeli nedeniyle Türkiye'nin, ABD'nin stratejik ortağı olmaya önümüzdeki dönemde de devam edeceği ve Amerika'nın stratejik çıkarlarını doğrudan etkileyeceği değerlendirilmektedir.

Stratejik boyutlarıyla incelenen iki ülke ilişkilerinin, güvenlikle ilgili düşünceler esas olmak üzere gelişmeye aday olduğu açıktır. Karşılıklı çıkar üzerine kurulmakta olan bu ikili ilişkilerin uzun vadede gelişerek devam edeceği; ancak ABD'nin kendi çıkarları ile Türkiye'nin çıkarlarının çatışması söz konusu olduğunda, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını çok fazla gözetmeden hareket edeceği değerlendirilmektedir. Ancak çıkarların çatışması durumunda olayların gelişim seyrini proaktif(öngörülü) yaklaşımların belirleyeceği ve hazırlıklı olanın büyük fayda sağlayacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

**PENTAGON'UN YENİ YOL HARİTASI VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİLERİ**

KAYNAKÇA

- 1) Barnet Thomas P.M., *Pentagon'un Yeni Haritası*, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.
- 2) National Intelligence Council, *Mapping The Global Future*, Government Printing Office, Washington, 2004.
- 3) Davutoğlu Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınevi, İstanbul, 2001.
- 4) Toluner Sevin, *Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- 5) Erkmen Serhat, "11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı", *Stratejik Analiz*, Asam Yay., Ankara, Ekim 2001.
- 6) "Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları" sempozyumu, 13 Mart 2003, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.
- 7) The National Security Strategy of the United States Of America, September 2002, s. 5.

Yazan: Prof.Dr.Ömer Şakir BABAOĞLU*

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’ NİN AB’ YE TAM ÜYELİĞİ

Özet

Türkiye’nin AB ile çıktığı yolculuk 1959 yılına dayansa da gerçekte Türkiye’nin tam üyelik başvurusu 1987 yılında yapıldı ve 1999 Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin aday ülke olduğu teyit edildi. Aralık 2002 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi’nde “Türkiye, sunulan siyasî kriterleri yerine getirirse AB müzakerelere zaman kaybetmeksizin başlayacaktır” sonucuna ulaşıldı. Nitekim Avrupa Birliği Komisyonunun hazırladığı, Türkiye’nin tam üyelik yolunda ilerlemesini değerlendiren 2004 raporu, Avrupa Konseyine müzakerelere başlanmasını önermiştir. Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecindeki ısrar nedeni gerçekte istikrar ve değişim arayışının bir sonucudur. Türkiye’nin ekonomik kalkınması için AB katılım sürecinin sağladığı istikrar ortamına ihtiyacı vardır.

Anahtar Kelimeler: AB, Türkiye, Tam Üyelik, Özel Statü, Azınlık

Abstract

Although relations of Turkey with EU date back to 1959, actual application for full membership was made in 1987 and the statement that Turkey is a candidate was confirmed at the 1999 Helsinki Summit. The condition that “if Turkey implements the subject political criteria negotiations would start immediately” was concluded on the Copenhageb Summit in December 2002. In fact, the 2004 report by the EU commission examining Turkey’s progress in the full membership harmonization period suggested EU Council to start negotiations. The fact of insistence through the membership period of Turkey is actually a result of a need for stability and change.

Key Words: EU, Turkey, Full Membership, Special Status, Minority

Tam Üyelik Başvurusu ve Adaylık

Türkiye’nin AB ile çıktığı yolculuk 1959 yılına kadar geri götürülse de gerçekte Türkiye 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1959 yılı ortaklık anlaşması yapmak üzere görüşmelerin başladığı yıldır. Ortaklık ilişkisi de ne yazık ki istikrarlı ve gelişen bir ilişki olma özelliğini 1987’ye kadar hiç taşımamıştır. 1963 Ankara Anlaşması’na göre öncelikle ortaklık ilişkileri geliştirilip gümrük birliği yaşama geçirildikten sonra tam üyelik Türkiye – AT/AB ilişkilerinde gündeme gelecekti. Ancak Türkiye’nin yükümlülüklerinin başladığı 1973 yılından itibaren Türkiye, gereken sorumluluğu üstlenmemiş ve 1978’de de ortaklık anlaşmasından doğan yükümlülükler,

---

* Prof.Dr.Şakir BABAOĞLU, Emekli.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

“korunma hükümleri” kullanılarak askıya alınmıştır. AB tarafından da bu istikrarsız gelişimden yararlanarak işçilerin serbest dolaşımı, tekstil ürünleri ticareti ve tarımsal ürünler ticareti gibi konuları düzenleme dışı bıraktığını gözlemlemek mümkündür. Bu konulardan sadece tekstil ürünleri ile ilgili kısıtlamalar aşılabılmıştır.

Ortaklık ilişkilerinin ve bu bağlamda Türkiye/AT ilişkilerinin 1983'lere kadar sağlıklı gelişmediğini tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye, ortaklığı tam üyelik için zemin olarak gerektiği gibi kullanamamıştır. Bu nedenle de 1987 tam üyelik başvurusu Ankara Anlaşması'nın öngördüğü çerçevenin dışında gerçekleştirilmiştir. O günün koşullarında AT, Türkiye'nin bu başvurusunu kabul edip, Komisyona gönderme hususunda bile tereddüte düşmüştür. 1989 Komisyon “Görüş”ü (*Avis*), Türkiye için bu nedenle bir başarı gibi gösterilmiş ve Türkiye'nin ehil adaylığının teyit edildiği (eligibility) vurgusu öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

1999 Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, Türkiye'nin aday ülke olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. Bu onay, 1987 Lüksemburg Zirvesi sonrasında alınan kararlarla Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden farklı bir işleme tabi tutulduğu endişesini gidermesi açısından önemlidir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye için bir “katılım öncesi stratejisi” (pre-accession strategy) belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Helsinki kararları bu bağlamda, Türkiye'ye adaylık sürecinde uygulanacak kriterlerin, diğer aday ülkelere de uygulanan kriterlerle aynı esaslara dayanacağını altını çizmiştir.¹ Nisan 1987'de tam üyelik için başvuran Türkiye'ye gerçek cevap dolayısıyla Helsinki'de 1999 Aralık ayında verilmiştir. Nisan 1987'den Aralık 1999'a kadar geçen dönemde Türkiye'nin başvurusuna karşılık olarak hazırlanan tüm belgeler, Komisyon'un 18 Aralık 1989 tarihli Görüşü de (*Avis*) dâhil olmak üzere, sadece konuyu ertelemeye yönelik bir içerik taşımıştır.

Katılım öncesi strateji içinde Türkiye'de beklenen genel kriterler Kopenhag kriterleridir. Kopenhag kriterlerini, “ siyasî, ekonomik ve mevzuat uyumu” kriterleri olarak basitleştirebiliriz. 1997 tarihli Lüksemburg Zirve kararlarına göre, bu üç kriterden siyasî kriterlere uygun duruma gelmeden, bir aday ülke ile katılım anlaşmasını hazırlamak üzere müzakerelere başlamak mümkün değildir. Diğer iki kriterle ilgili düzenlemelerin müzakereler devam ederken yerine getirilmesi mümkündür. Helsinki'den bugüne kadar geçen zaman, Türkiye'nin “Katılım Ortaklığı Belgesi” nde sıralanan konulardan Kopenhag siyasî kriterleri kapsamına girenlerine uyum sağlama çabalarıyla geçmiştir.

AKP'yi iktidara getiren seçimlerin hemen sonrasına denk gelen Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi, Türkiye hakkında “Türkiye Kopenhag siyasî kriterlerini yerine getirirse, AB, zaman kaybetmeksizin müzakereleri başlatacaktır” sonucuna ulaşmıştır. Avrupa Konseyi Türkiye'nin Kopenhag siyasî kriterlerine uyum gösterip göstermediğini değerlendirirken, Komisyon'un 2004 sonunda hazırlayacağı Türkiye raporu ve bu raporda yer alan Komisyon önerisini de dikkate alacaktır². Bu nedenle Komisyon'un 1998'den itibaren her aday ülke için ve dolayısıyla Türkiye için de her yıl hazırladığı raporlar arasında özellikle “Türkiye 2004 Düzenli Raporu” ayrı bir önem kazanmıştır. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi kararlarından kaynaklanan bu önem, Raporun

¹ “Turkey is a candidate State destined to join the Union on the basis of the same criteria as applied to the other States”, Helsinki Zirvesi Avrupa Konseyi Başkanlık Kararları, 10-11 Aralık 1999, para. 12.

² “If the European Council in December 2004, on the basis of a report and a recommendation from the Commission, decides that Turkey fulfils the Copenhagen political criteria, the EU will open accession negotiations with Turkey without delay”. Kopenhag Zirvesi Avrupa Konseyi Başkanlık Kararları, 12-13 Aralık 2002, para. 19.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

hazırlanması sorumluluğunu da oldukça artırmıştır. Bu nedenle olsa gerek raporun ikili bir doğası söz konusudur.

Komisyon 2004 Düzenli Raporunun İkili Doğası ve Arkasında Yatan Gerekçe

Avrupa Birliği Komisyonu’nun hazırladığı, Türkiye’nin tam üyelik yolundaki ilerlemesini değerlendiren 2004 raporu ikili bir nitelik taşımaktadır. Zamanın komisyon başkanı Romano Prodi, raporun açıklanmasından sonra düzenlenen basın toplantısında bu olguyu “nitelikli evet (qualified yes)” tanımlaması ile ifade etmiştir³. Prodi’ye göre Komisyon, Avrupa Konseyi’ne müzakerelere başlamasını önermiştir. Ancak bu öneri, bazı özel nitelikler taşıyan, diğer adaylar için yapılan olumlu önerilerden farklı bir evet raporudur. Rapor bir yandan Türkiye’de son yıllarda kaydedilen gelişmeleri anlatıp bu gelişmeleri överken, diğer yandan devam eden önemli sorunların altını çizmektedir. Raporun ikili bir nitelik taşımasının en önemli nedeni, raporda “devam eden sorunlar” olarak belirtilen konuların, kaydedilen gelişmeler kadar önemli ve gelecekte sorun yaratabilecek nitelikte olmasıdır.

Rapordan ayrı olarak hazırlanan Komisyon tavsiye kararı, sonuç olarak Türkiye’nin katılım müzakerelerine başlamasını önermektedir. Söz konusu Komisyon önerisi, müzakerelere başlama konusunda siyasî kararı vermek üzere 17 Aralık’ta toplanacak olan Avrupa Konseyi üzerinde oldukça etkili olacaktır. Bu konuyu bir başka açıdan da görmek mümkündür. Eğer komisyon raporu Türkiye’nin müzakerelere başlamasını önermemiş olsaydı, Avrupa Konseyi’nin olumlu bir karar vermesi hiçbir şekilde mümkün olmayacaktı. Bu anlamda ilk aşama geçilmiştir.

Ancak Raporun ikili nitelik taşımasının arkasında yatan nedenler gerçekte raporda yazılı olmayan nedenlerdir. Raporun hazırlanması ve Komisyon’da onaylanması sürecinde AB üyesi ülkelerin bazılarında ve bazı Avrupa Birliği üyesi ülkelerin kamuoylarında Türkiye ile ilgili sert tartışmalar olmuştur. Bunlardan en çok dikkat çeken Fransa ve Fransız halkının konuya yaklaşımıdır. Avrupa Anayasası’nı halk oyuna sunma kararı vermiş olan Fransa, bu kritik dönemde Türkiye tartışması ile Avrupa Anayasası’nın onay süreci arasında bir bağlantı kurmuştur. Hatta bu konuda Komisyon’da yer alan Fransız üye Pascal Lamy, Türkiye ile ilgili kararın Anayasa onay süreci sonrasında verilmesini bile önermiştir. Fransa’da siyasî çevrelerde yer alan temel korku; bazı çevrelerin, Fransız halkının Türkiye hakkındaki önyargılarını tahrik ederek, Avrupa Anayasası’nın onaylanmasını engelleme çabaları olmuştur. Bu çevreler sıkça Türkiye’nin nüfusunu bahane ederek, Anayasa onaylanırsa bir Müslüman ülkenin Avrupa halklarının geleceğinde söz sahibi olacağını dile getirmiştir. Anayasanın kurduğu karar verme sisteminde nüfus öne çıkmaktadır ve Türkiye bu anlamda daha etkili bir pozisyona sahip olabilecektir.

Komisyonunda yapılan tartışmalarda, Türkiye’nin müzakerelere başlaması için geliştirilen formül, Komisyon raporunun satır aralarına yansımıştır. Buna göre Türkiye ile yürütülecek müzakereler tam üyelik demek değildir. Türkiye’nin müzakere süreci ve özellikle siyasî konular, yakından takip edilmeye devam edilecektir. Rapor bu anlamda; azınlık sorunlarını, Kıbrıs’ı, askerin Türk siyasî hayatında devam eden ağırlığını, Müslüman olmayan toplulukların haklarına getirilen kısıtlamaları, sınır sorunlarını izlenmesi gereken başlıca konular olarak sıralamıştır. Bu anlamda

---

³ *The Economist*, 7 Ekim 2004.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

müzakereler, diğer aday ülkelerden farklı olarak, siyasî sorunların sürekli baskısı altında devam edecektir. Yine Komisyon’un geliştirdiği formül uyarınca; siyasî konularda olumsuz gelişmeler çıkması durumunda Komisyon’un önerisi, Bakanlar Konseyi’nin nitelikli çoğunlukla alacağı kararlarla her an askıya alınabilecektir. Bunlara ek olarak, Fransa’da gelişen referandum tartışmaları⁴, katılım anlaşması hazırlanıp imzalanırsa bile, onay sürecinin garanti olmaktan çok uzakta olduğunu bize göstermektedir. Özetle Türkiye ile yapılacak müzakerelerin en az 10 yıl sürmesi bugünden karara bağlanmıştır.

Raporun Öne Çıkardığı Sorunlu Alanlar

Azınlıklar ve Din Konusu

Raporda azınlıklar konusunda Türkiye’nin hukukî azınlık tanımı eleştirilmektedir. Raporun siyasî kriterlerle ilgili bölümünün “ekonomik ve sosyal haklar” alt başlığı içinde azınlık konusunun ele alındığı kısımda, “Türk resmî otoritelerinin 1923 Lozan Antlaşması’na dayalı olarak sadece Müslüman azınlıkları, bu anlamda Yahudi, Ermeni ve Rumları azınlık olarak tanıdığı, gerçekte Türkiye’de Kürtler de dâhil olmak üzere pek çok topluluk (communities) bulunduğu”⁵ belirtilmektedir. Burada Kürtlerden söz edilen bölümde “topluluk” sözcüğü seçilirken, cümle genel olarak azınlık tanımı altında formüle edilmiştir. Bu çerçevede Kürtler’in azınlık statüsünde oldukları dolaylı olarak ifade edilmiştir. Kürtler’in kültürel haklarını kullanmaları üzerinde sınırlamaların devam ettiğinin de altı çizilmiştir.

Öte yandan raporun yine siyasî kriterler başlığı altında yer alan “sivil ve siyasî haklar” alt başlığı içinde Aleviler için, “sünnî olmayan Müslüman azınlık”⁶ kavramı kullanılmıştır. Raporun ilerideki bir bölümünde de Aleviler’in henüz Müslüman azınlık olarak görülmemesi bir sorun olarak ifade edilmiştir.⁷ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Komisyon tarafından, Türkiye’nin ısrarlı olduğu azınlık tanımlamasının dışında bir kabul açıkça ortaya konmuştur. Ayrıca her iki grup için de ilerlemeler kaydedilmesi gereği belirtilmiştir.

Müslüman olmayan azınlıklarla ilgili olarak öne çıkarılan konu ise Heybeliada Ruhban Okulu’nun açılması sorunudur. Ayrıca Ekümenik Patrik unvanının kullanılmasına izin verilmemesi, Süryani, Keldani din adamlarının üzerindeki kısıtlamalar da bu başlık altında dile getirilmiş eksikliklerdir. Türkiye’de yaşayan Protestanlarla ilgili, özellikle dinî törenler sırasındaki kontroller olmak üzere birtakım uygulamaların siyasî kriterlerle uyumlu olmadığı belirtilmiştir.⁸ Raporda ayrıca “azınlık dillerinde yayın ve eğitim” konularında önemli kısıtlamaların devam ettiğinin altı çizilmiştir.⁹ Özellikle eğitim alanı oldukça tartışmaya açık bir konudur. Revize edilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi’nde eğitimle ilgili paragrafta, eğitimin bir dilin öğrenilmesinden çok, o dilde eğitim alınmasını düşündürecek bir ifade kullanılmıştır. 2004 raporu bu konuya açıkça ele almamakla birlikte, yukarıda belirttiğimiz gibi eğitim alanında önemli kısıtlamalardan söz etmiş ama bu kısıtlamaları tam anlamıyla açıklamamıştır.

⁴ “Chirac Promises referendum on Turkey Entry”, *Financial Times*, 2-3 Ekim 2004; “Chirac’s Gamble”, *Financial Times*, 5 Ekim 2004.

⁵ Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Avrupa Komisyonu Düzenli Raporu (2004), SEC(2004) 1201, Brüksel, 16 Ekim 2004, s. 48.

⁶ A.G.E., s. 44.

⁷ A. G. E. s. 165.

⁸ A. G. E. s. 44, 53.

⁹ A. G. E. s. 18, 55.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

Özetle azınlık tanımı, kültürel ve dinî haklar ile Türkiye’de yaşayan Hristiyanların din hizmetleri ve eğitim alması konularında Komisyon’un yaklaşımı Türkiye’nin ve Türk kamuoyunun temel kabullerinden hâlâ oldukça farklıdır. Bu durum müzakereler sırasında da sorun yaratmaya devam edecektir.

Komisyon Türkiye’nin “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Konvansiyonu” ile “Gözden Geçirilmiş Sosyal Şartı” imzalamamış olmasını, bir eksiklik olarak bu çerçevede ortaya koymaktadır. Komisyon’un bu başlık altında çok sayıda eksiklik tespit etmiş olduğu olgusu ortadadır. Ancak Komisyon bu eksiklikleri müzakereler sırasında, siyasî kriterlerin uygulanmasının denetimi çerçevesinde ele almayı uygun görmüştür. Bu anlamda Türkiye müzakerelere eğer başlarsa, azınlıklar ve din konuları birinci gündem maddesi olmaya devam edecektir.

Silâhlı Kuvvetlerin Türk Siyasî Hayatındaki Rolü

Komisyon’un 2004 raporunda da, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, Türk siyasal yaşamında oynadığı role yönelik eleştiriler devam etmektedir. Raporda sivil-asker ilişkilerinin AB uygulamalarına uyumlu hâle getirilmesi için kaydedilen gelişmelerin altı çizilmekte ancak henüz istenilen noktaya ulaşılmadığı da belirtilmektedir. Komisyon’un saptamasına göre, Türk Silâhlı Kuvvetleri, bazı gayrı resmî kanalları kullanarak siyasal sistem üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.¹⁰

Rapor, Millî Güvenlik Kurulunun askerî üyelerinin “siyasî, sosyal ve dış politika konularında çeşitli vesilelerle kamuoyuna seslendiklerini, basın açıklamaları ve bildirimler yayınladıklarını” belirttikten sonra bu durumu ileriye dönük, potansiyel bir sorun olarak ortaya koymaktadır.¹¹

Kıbrıs

Raporun Kıbrıs’la ilgili bölümü diğer düzenli raporlarla kıyaslanmayacak kadar kısa ve az eleştirel bir nitelik taşımaktadır. Şüphesiz bu duruma gelmesinde Annan Plânı’nın referandumu sonrasında Kıbrıs Rumları’nın ve AB’nin zor bir duruma düşmüş olması önemli rol oynamıştır. Öte yandan raporun Kıbrıs bölümünde gümrük birliğinin AB’nin yeni üyelerine yönelik olarak genişletilmesi konusu ele alınmış ve Türkiye’nin Kıbrıs’ı da buna dâhil etmesi gereğinin altı çizilmiştir.¹² Türkiye, Komisyon Raporu’nun açıklanmasından hemen önce bu işlemi gerçekleştirmiş ve üstü örtülü uyarının dayanağı ortadan kalkmıştır.¹³

Gümrük Birliği gelişmelerinin de gösterdiği gibi Kıbrıs konusu, geleceğe dönük olarak Türkiye-AB ilişkilerinin ve Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecinin ana konusu olmaya devam edecektir. Burada Türkiye’nin, Rum Yönetimi’ni “tüm Kıbrıs’ı temsil eden tek resmî hükümet” olarak tanımaya zorlanması kaçınılmaz bir gelişme olacak gibi görünmektedir. Raporda ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Loizidou davasında Loizidou’ya mülkiyet hakkı ve mallarının iadesi ile ilgili verdiği karara Türkiye’nin uygun davranmadığı konusu da belirtilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Kıbrıs’la bağlantı olarak Türkiye aleyhine açılan davalar şüphesiz gelecekte de önemli rol oynayacaktır.¹⁴ Bu bağlamda raporda, İnsan Hakları Mahkemesi’nde karara bağlanmış “Kaybolmuş Kıbrıslı Rumlar” ve “Kuzeyde yaşayan

¹⁰ A.G.E. s. 15.

¹¹ A. G. E. s. 23.

¹² A. G. E. s. 52.

¹³ *Hürriyet*, 2 Ekim 2004.

¹⁴ Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Düzenli Rapor (2004), s. 30.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

Rumların eğitim hakları”yla ilgili konularda Türkiye’nin gözetim altında tutulduğunun da altı çizilmiştir.¹⁵

Özetle, müzakerelere başlanması kararı öncesinde ve eğer Avrupa Konseyi’nden 17 Aralık 2004 öncesi olumlu bir karar çıkar da müzakerelere başlanırsa, müzakereler sırasında Kıbrıs konusu, müzakere sürecini belirleyen bir etkiye sahip olacaktır. Unutmamak gerekir ki; Kıbrıs Rum Yönetimi, tüm Kıbrıs’ı temsil ettiği kabul edilerek AB’ye üye olmuştur. Bu anlamda, müzakerelere başlanması kararı, katılma anlaşmasının imzalanması ve onaylanmasında veto yetkisine sahip olacaktır.

Sınır Sorunları

Raporda "sınır uyumsuzlukları" başlığı altında Türk-Yunan ikili sınır sorunları kısaca ele alınmıştır. Bu bağlamda 1999 Helsinki kararları uyarınca konunun Aralık 2004 Zirvesi’nde ele alınacağı bildirilmektedir. Türk-Yunan sınır uyumsuzlukları, Kıbrıs konusunda olduğu gibi müzakerelere başlama kararının alınmasında ve eğer başlanırsa müzakere sürecinde ve yine eğer katılma anlaşması imzalanırsa onay sürecinde önemli bir baskı unsuru olabilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Komisyon’un “Özel Statü” Önerisi

Verheugen, Komisyon’un 2004 Türkiye raporunu açıkladığı basın toplantısında müzakere sürecine yönelik çok önemli bir tespit yapmıştır. Verheugen’a göre “Türkiye ile müzakerelere başlanması durumunda ortaya çıkacak riskler kısıtlıdır ve yönetilebilir. Buna karşılık Türkiye’yi müzakere sürecinin dışında tutma çabaları geniş riskler doğurabilecek niteliktedir ve bu riskler yönetilemez ve çok tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabilir.” Verheugen’in yönetilebilir olarak tanımladığı riskler ancak müzakere sürecinin başlatılması durumunda ve müzakere süreci içinde kontrol altında tutulabilecektir. Bu olgu, Komisyon’un Türkiye’ye özgü yeni ve spesifik bir müzakere süreci yapılandırma çabalarına dayanmaktadır.

Türkiye’nin özel konumu özellikle 2004 Raporu’nda yazılı olan bazı unsurlardan kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak ileride sorun yaratabilecek ana başlıkları yukarıda açıklamaya çalıştık. Komisyon’un raporunun yanı sıra yine Komisyon tarafından Konsey ve Avrupa Parlamentosu’na sunulmak üzere hazırlanan ikinci bir belge, Türkiye’ye yönelik izlemesi tavsiye edilen stratejiyi daha açık şekilde ortaya koymaktadır. “Türkiye’nin Katılım Gelişimi Hakkında Avrupa Komisyonu Tavsiye Kararı” alt başlığını taşıyan belge, Komisyon 2004 Düzenli Raporu’nun bir özetini yaptıktan sonra, Türkiye’nin Kopenhag siyasî kriterlerinin yerine getirmek yolunda yeterli düzeye geldiğini teyit etmekte ve Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlamasını tavsiye etmektedir.¹⁶

Söz konusu tavsiye kararı ile Komisyon, yukarıda belirttiğimiz olumlu tavsiyesi bir yana bırakılırsa, 2004 Düzenli Raporu’nun genel tereddütlü havasını daha da güçlendirecek mekanizmalar ortaya koymuştur. Bu mekanizmalardan ilki, görüşmelerin yürütülme şeklidir. Tavsiye kararında görüşmelerin hükümetler arası konferans şeklinde yürütüleceği ve bu süreçte tüm üye ülkelerin veto hakkı olacağı belirtilmektedir. Bu öneri yaşama geçirilirse Türkiye katılım anlaşmasını Avrupa Birliği

¹⁵ A.G.E. s. 31.

¹⁶ Komisyonun Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Raporu: Avrupa Komisyonunun Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Tavsiyesi, COM(2004)656 final, Brüksel, 6 Ekim 2004, s. 9.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

ile değil, gerçekte 25 ayrı üye ülke ile neredeyse ayrı ayrı görüşmek zorunda kalacaktır. Ayrıca Türkiye’nin tam üyeliğinin ortaya çıkaracağı Türkiye’ye özgü sorunların görüşme çerçevesine yansıtılması gereği de önemle vurgulanmıştır.¹⁷ Türkiye’den herhangi bir konuyu görüşmeye başlamadan önce, o konuyla ilgili Topluluk düzenlemelerini kendi hukukuna aktarması da beklenecektir.

Müzakere sürecini Türkiye’ye özel yapan ikinci unsur müzakerelerin askıya alınması ile ilgili önerilen mekanizmadır. Buna göre “demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler, hukuk devleti” gibi temel siyasî olgularda aykırılıkların sürekli görülmesi durumunda, Komisyon önerisi ile Bakanlar Konseyi nitelikli çoğunlukla görüşmeleri askıya alabilecektir.¹⁸ Teorik olarak askıya alma imkânı zaten her zaman için mevcuttur. Ancak bu durum hiçbir zaman bu kadar net ve detayla olarak ifade edilmemiştir. Türkiye’nin “özel konumu” Komisyon açısından askıya alma mekanizmasının düzenlemesini sağlayan bir paragrafın tavsiye raporuna ilâve edilmesini zorunlu kılmıştır.

Tavsiye raporu, işçilerin serbest dolaşımına yönelik kalıcı korunma hükümleri öngörülebileceğini, tarım ve bölgesel fonlarla ilgili Türkiye’ye özgü ve farklı düzenlemeler yapılabileceğini de vurgulamaktadır.¹⁹

Ayrıca raporda sözü geçmeyen birtakım gelişmeler de Türkiye’nin özel statüde algılandığını ve bu özel statünün müzakere ve onay sürecini olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bunların en önemlisi Fransa’nın, eğer imzalanırsa, katılım anlaşmasını Fransa’da referanduma sunmak için anayasa değişikliği yönünde hazırlıklara başlamış olmasıdır. Bu örnek Fransa’da kabul edilmesi durumunda kolayca diğer üye ülkelerde de takip edilebilecek bir gelişmedir.

Özetle müzakere süreci, anlaşmanın imzalanması ve onayı Türkiye’ye özgü yenilikler içermektedir. Bu yenilikler, 10 yılı aşacak bu süreci bilinmezlikler içine sokmaktadır.

Aralık 2004 Brüksel Zirvesi ve Tam Üyelik Müzakereleri

Brüksel Zirvesi Türkiye ile müzakerelerin başlaması konusunda hayati kararı verecek en üst siyasî karar toplantısı olmuştur. AB’nin Kopenhag Zirvesi ile üstlendiği sorumluluğun yerine getirilmesi önemli bir soru olarak ortaya çıkmıştır. Üstelik AB Anayasası ve bu konudaki belirsizlikler Türkiye’nin tam üyeliği konusu ile birleşmiş, kararın çevresel koşullarını daha da güçleştirmiştir. Bu bağlamda, Komisyon Raporunun da ışığında, üç ana konu Brüksel Zirvesi öncesinde basına sızdırılmış ve tartışmaların bu çevrede gelişeceği ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Kıbrıs konusudur. İkincisi Türkiye için düşünülen “kalıcı koruma hükümleri” ve “özel düzenlemeler” türü ayrımcılık gözetilen mekanizmalardır. Üçüncüsü ise müzakere sürecinin tam üyelikle olan bağlantısıdır. Bu üç konu, Brüksel’deki tartışmaların odağını oluşturmuştur.

Kıbrıs

Öncelikle Kıbrıs’ı ele alırsak, bu konuda Avrupa Birliği, Türkiye’nin Rum Hükümetini tüm Kıbrıs’ın tek yetkili hükümeti olarak tanıması için dolaylı bir taktik peşinden koşmuştur. Özellikle Fransa, Avusturya ve bir ölçüde Hollanda dönem başkanlığı da müzakerelere başlama kararının Türkiye için çok önemli olduğunu

¹⁷ A.G.E. s. 7.

¹⁸ A.G.E.

¹⁹ A.G.E. s. 10.

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

değerlendirerek, Türkiye’den Kıbrıs konusunda bu tavizi almak için baskılarını artırmanın en uygun zamanının Büküresel Zirvesi olacağı kanısına varmışlardır. Ortaya konulan senaryoya göre, Avrupa Birliği yeni 10 üyenin katılımlarıyla genişlemiştir. Bu 10 üyenin Ankara Anlaşması’ndan bu yana gelişen tüm ortaklık mevzuatının tarafı olması için bir hukukî işlem yapılması gereği doğmuştur. Bu hukukî işlem ilk defa da yapılacak değildir. Türkiye, Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1964 yılından bu yana her gelişme sonrasında bu tür uyum protokollerini yapmıştır. Bu defa sorun, yeni katılan üye ülkelerden birinin Kıbrıs olmasıdır. Avrupa Birliği’ne göre Kıbrıs’ın tek yetkili hükümeti Rum Hükümeti’dir ve adanın kuzeyi Türk işgali altındadır. Bu fiilî durum nedeniyle Kıbrıs hükümeti (Rum Hükümeti) adanın kuzeyinde yetkilerini kullanmamaktadır. Avrupa Birliği, Türkiye’nin reddettiği bu hukukî kabulü Türkiye’ye dayatmak ve aşamalı olarak kabul ettirmek istemiştir. Türkiye’nin ortaklık ilişkilerini yeni üyelere de genişletmek için hazırlanan uyum protokolünü imzalaması, bu yolda AB için önemli bir kazanım olacaktır. Kıbrıs adına Kıbrıs Rum Hükümeti’nin imzalayacağı bu belgeyi, Türk Hükümeti’nin de imzalaması, AB’nin Kıbrıs konusundaki hukukî tutumunun Türk tarafınca kabul edilmesi yolunda çok önemli bir aşama olacaktır. Uyum protokolü zirve öncesinde hazırlanmış ve Türkiye’nin bu belgeyi Zirve sırasında parafe etmesi ve müzakereler başlayana kadarda onaylaması koşulu Türkiye’nin önüne konulmuştur. Türkiye Başbakanı, Zirve devam ederken, Büküresel’de yaptığı görüşmeler sırasında Güney Kıbrıs’ın, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak dolaylı da olsa tanınması sonucunu ortaya çıkaracak bu tür yaklaşımları reddetmiştir. Bu görüşmelerde taraflar bir ara formüle doğru yaklaşmıştır.

Kıbrıs’la ilgili olarak Zirve sonrasında ortaya çıkan durum nedir? Zirve sonuç bildirgesinin 19’uncu parafı Kıbrıs’la ilgilidir. Buna göre Türkiye uyum protokolünü imzalamayı taahhüt eden bir deklarasyona imza atmıştır. Söz konusu deklarasyona göre Türkiye, uyum protokolünü görüşmelerin başlama tarihi olarak belirlenen 3 Ekim’den önce imzalayacaktır. Öte yandan aynı deklarasyon, bu uyum protokolü üzerinde görüşmelerin başlayacağını ve söz konusu imzanın, görüşmeler sırasında gerekli düzeltmelerin yapılması konusunda fikir birliğine varıldıktan sonra atılacağını da beyan etmiştir. Gerçekte Protokol imzası bir koşula bağlanmıştır. Müzakerelerin başlaması için uyum Protokolü’nün imzalanması koşuluysa ortadan kalkmıştır. Buna ek olarak Dışişleri Bakanı Gül, Uyum Protokolü’ne AB adına Komisyon’un imza koyacağını da ileri sürmektedir. Komisyon’un Kıbrıs adına bu belgeyi imzalaması bizim kabul ettiğimiz Annan Paketinin özüne de uygun görülmektedir. Özetle Kıbrıs konusunda büyük bir taviz verildiği söylenemez. Hükümet Ekim’e kadar zaman kazanmıştır ve bu zamanı plânladığı şekilde dolaylı bir tanıma ortaya çıkmadan değerlendirecek bir imkâna da sahiptir. Bundan sonrası Türk Diplomasinin becerisine kalmıştır.

Kalıcı Korunma Hükümleri ve Özel Düzenlemeler

İkinci sorunlu konu “kalıcı korunma hükümleri“ ve “özel düzenlemeler“dir. AB tarafı işçilerin serbest dolaşımını gerektiği durumlarda kalıcı olarak askıya alma imkânı sağlayan bir mekanizma olarak “kalıcı korunma önlemleri“ mekanizmasını kabul edeceğini bugünden kayda geçirmek istemiştir. Tanımsal fonlar ve yapısal fonlardan Türkiye’nin eşit şekilde yararlanmasını kısıtlamak için ise “özel düzenlemeler“ öngörülebileceği şimdiden vurgulanmak istenmiştir. Bu iki konu komisyon raporunda da mevcuttur. Türkiye, Komisyon’un etki raporunda açıkça vurgulandığı bu istisnai düzenleme yapma önerisine o gün de açıkça karşı çıkmamıştır. Hatta Başbakan bu konuda Almanya’yı teskin etmeye yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Büküresel sonuç bildirgesinin 23’üncü paragrafı içerisinde düzenlenen bu konuda AB tarafı istediğini

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

elde etmiştir. "Uzun geçiş dönemlerinin derogasyonların özel düzenlemelerin ve kalıcı korunma hükümlerinin" görüşmeler sırasında ele alacağı kayda geçmiştir. Görüşmelere esas teşkil edecek hukukî bir temel burada yaratılmıştır. Türk tarafı kalıcı sözünü tanımlayarak "kalıcı olarak kullanıma hazır" cümlecığı ile maddeyi yumuşattığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşım çok inandırıcı görüş değildir. Burada önemli olan, bu konunun; işçilerin serbest dolaşımı, tarımsal ve yapısal fonlardan Türkiye'nin yararlanma koşulları belirlenirken, bir başka deyişle, müzakereler sırasında esas olarak gündeme geleceğidir. Öte yandan bu mekanizmaları Türkiye de kendisini korumak adına kullanabilir. Türkiye-AT gümrük birliği Türkiye kalıcı korunma önlemlerine başvurma hakkı vermemekte ve kalıcı muafiyetler sağlamamaktadır. Bu kez müzakereler sırasında Türkiye’de bu imkâna tekrar kavuşabilir. Türk uzmanlarının müzakere masasına konulacak ve Türkiye’yi ileride koruyacak önerileri hazırlaması gerekmektedir. Hangi konularda Türkiye'nin rekabet sorunu yaşadığı, hangi sektörlerin korunması gerektiği süratle tespit edilmelidir. Eğer AB, zayıf alanlarını (iş gücü piyasası gibi) korumayı plânlıyorsa aynı yöntemi biz niye kullanmayalım?

Tam Üyelik Anlaşmasının Referandumuna Sunulması

Son sorunlu alan müzakerelerin tam üyelikle olan bağlantısıdır. En başından beri, başta Fransa olmak üzere bir dizi ülke, müzakere sürecinin tam üyelikten koparmaya çalışmıştır. Bu ülkelere göre müzakereler başarıyla sonuçlansa bile tam üyelik garanti edilemez. Bunun en açık göstergesi referandum tartışmalarıdır. Fransa ile birlikte Avusturya da bunu açıkça dile getirmektedir. Müzakere sürecinde hazırlanacak Katılım Anlaşması, üye ülkelerin anayasal süreçlerine göre ulusal bir onay sürecinden geçecektir. Aynı zamanda Avrupa Parlamentosu da bu anlaşmayı onaya sunacaktır. Bunlardan biri onaylamayı bir şekilde reddederse tam üyelik gerçekleşemez. Zirve kararının yine 23’üncü paragrafında bu konu ele alınmıştır. Söz konusu paragraf içinde Türk tarafı da, AB tarafı da malumun ilânı anlamına gelecek iki unsur metne eklemiştir. Türkiye müzakerelerin amacının tam üyelik olduğunu, AB tarafı ise müzakerelerin başarıyla sona ereceğinin bugünden garanti edilemeyeceğini karara eklemiştir. Bu konuda ayrıca AB tarafı, tam üyelik gerçekleşmezse aday ülkenin Avrupa kurumlarına sağlam bir şekilde bağlanması temennisini de ortaya koymuştur. Madde bu şekliyle hiçbir anlam ifade etmemektedir. Öte yandan müzakerelerin tam üyelikle olan ilintisi, hukukî olmaktan çok siyasî bir gerçeğe dayanmaktadır. Türkiye'nin müzakereleri başarıyla tamamlamasının sonucu, doğal olarak tam üyeliğidir. Ancak AB üyesi ülkelere bazıları siyasetten, o günün koşullarında bundan farklı bir sonucun ortaya çıkmasına da karar verebilir. Bürüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi siyasî bir gerçek olarak ortada duran bu durumu Türkiye lehine iyileştirmek adına olumlu bir çaba göstermemiştir, ancak daha kötü bir tablonun ortaya çıktığında ileri sürmek mümkün değildir. Zirvenin hazırlık çalışmaları sırasında ortaya çıkan taslak metinlerde, bu konudaki olumsuz siyasî yaklaşımı destekleyecek hukukî ifadelerin eklenmek istendiği de bir gerçektir.

Özellikle Fransa referandum konusunda çok ısrarlıdır. Bu konuda Fransız Anayasası değiştirilmektedir. Bu değişikliklerle Fransa 2007’den itibaren tam üye olma noktasına gelmiş ülkelerin katılım antlaşmalarını Fransız halkının onayına sunmayı anayasal bir zorunluluk hâline getirecektir.

Türkiye – AB İlişkilerinin İlerlemesinin Bazı Koşullar Altında Önemi

Komisyon 2004 düzenli raporu ve Bürüksel Zirvesi'nin Türkiye ile ilgili kararının arkasında yer alan düşünce, uzun dönemde Türkiye'nin tam üyeliğinin

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN AB’YE TAM ÜYELİĞİ

gerçekleşme şansının, Türkiye’nin müzakerelerde kaydedeceği hız ve başarılarından bağımsız olacağını bize göstermektedir. Müzakerelerin her aşamasını zora sokabilecek pek çok siyasî farklılık masanın üzerinde durmaya devam etmektedir. Bunlara ek olarak müzakerelerin başarıyla sonuçlandırılması durumunda, katılma anlaşmasının onay sürecini de hiçbir şekilde garanti altında görmemek gerekir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, bu durum, Avrupa halklarının aşamadığı önyargılarda ve Avrupalı siyasetçilerin bu önyargıları sonuna kadar sürdürme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin uyum çabaları başarıyla ilerledikçe, karşı karşıya kaldığı engellerde artmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi, başarılı bir şekilde yürüyen uyum sürecinden bağımsızlaşmaktadır.

Bu noktada sorulması gereken soru "Neden AB'ye tam üyelik sürecinde ısrar ediyoruz?" olmalıdır. Bu ısrar, gerçekte Türkiye'nin istikrar ve değişim arayışının ve siyasal ekonomik gelişimini başarıyla gerçekleştirememektedir. Uzunca yıllar yaşadığımız deneyimler bize kısır polemiklerin Türk siyasal yaşamını; yolsuzluk ve başıbozukluğun ise Türk ekonomisini yönetebileceğini göstermiştir. Türkiye AB'ye katılım sürecinde, demokrasisini güçlendirecek reformları çabuk bir şekilde yaşama geçirme şansını bulmuştur. Ekonomik disiplin de bu süreçle paralel gelişebilmiştir.

Türkiye'den kaynaklanan istikrarsızlık unsurlarının AB'ye katılım sürecinde etkisizleştirilmesinin yanı sıra, dış dünyanın Türkiye'yi istikrarsızlaştırabilecek potansiyel müdahalelerini önlemek için de AB katılım süreci çok önemlidir. Türkiye'nin ekonomik ve siyasal zayıf noktaları, uluslar arası sistemin önemli aktörlerine Türkiye'yi olumsuz etkilemek adına önemli araçlar sağlamaktadır. Katılım sürecin bu aktörlere Türkiye üzerindeki kontrollerinin devam ettiği ve bu ilişkiden fayda sağlamakta oldukları mesajını verdiği için, söz konusu potansiyel olumsuz müdahaleler de önlenmiş olmaktadır. Bir bakıma AB'ye katılım süreci Türkiye'nin hassas sorunlarını çözmek konusunda uluslar arası sistemin önemli aktörlerinin desteğini ya da tarafsız kalmalarını sağlamaktadır diyebiliriz.

Bu noktada ikinci soru "Türkiye katılım süreci içinde sadece AB'nin taleplerini yapıp yetinmeli midir?" şeklinde olmalıdır. AB sürecinin Türkiye'ye bir istikrar getirdiği doğrudur, ancak bu süreç Türkiye'nin sorunlarını çözmektedir. Türk ekonomisi çok kırılğan bir finansal dengeye dayanmaktadır. Bu kırılğan denge, büyüyen cari açıklar ve dolayısıyla toplam borç rakamlarıyla Türkiye'nin dış politikasını ipotek altına alacak bir noktaya gelmiştir. Öncelikle söz konusu istikrar ortamından yararlanarak, Türk ekonomisinin üretim yapısı ve verimliliğini önümüzdeki yirmi yılda cari fazla verecek duruma getirmek için bugünden çalışmaya başlamak gerekir. Bu çalışmalar Hükümetin plânlamasına ihtiyaç gösterir. Serbest piyasa ekonomisi, her şeyin kendi hâline ve akışına bırakıldığı bir ekonomik model olmamalıdır. Türkiye gerekirse AB ile işleyen gümrük birliği ilişkisinin sınırlarını zorlayarak önemli ve geleceğe yönelik stratejik sektörler saptamalı ve bunları plânlı bir şekilde rekabete ve büyümeye hazırlamalıdır. Bu hazırlık, Türk Hükümetlerinin AB temsilcileri ile müzakere sürecinde akıllı ve yoğun bir mücadeleyi göze almalarına bağlı olarak gelişecektir.

Söz konusu mücadelede Türkiye'nin en büyük kozu, AB'nin Türkiye'ye yönelik farklı uygulamaları olacaktır. Bir başka deyişle Türkiye, kendisine uygulanan farklı katılım sürecini kabul ederken, ekonomisinin yapısal sorunlarını çözecek adımları da eş zamanlı olarak plânlamalı ve atmalıdır. Türkiye söz konusu ekonomik çabalarına AB tarafından gelecek AB hukuku ve gümrük birliği ilişkisine aykırılık itirazlarına

**TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE'NİN
AB'YE TAM ÜYELİĞİ**

karşılık ise kendisi için öngörülen katılım sürecinin farklılığını bir koz olarak kullanılabilir.

Özetle Türkiye'nin ekonomik kalkınması için AB katılım sürecinin sağladığı istikrar ortamına ihtiyaç vardır. Ancak bu ortam tek başına uzun dönemde Türk halkına refah ve özgürlük getiremez. Hükümetlerimizin bu ortamı sağlayacağı fırsatları kullanarak aktif bir plânlama ve uygulama içinde cari açık ve borç sorunlarımızı çözmesi gerekir. On beş yıl sonra toplam kamu borcumuz aynı oranda veya daha fazla durumda ise, artan ihracatımıza rağmen cari açığımız her yıl devam ediyorsa, zaman boşa harcanmış ve on beş yıl kaybedilmiş olacaktır.

**TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNDE KRİTİK BİR AŞAMA: TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE TÜRKİYE’NİN
AB’YE TAM ÜYELİĞİ**

KAYNAKÇA

- 1) Helsinki Zirvesi Avrupa Konseyi Başkanlık Kararları, 10-11 Aralık 1999.
- 2) Kopenhag Zirvesi Avrupa Konseyi Başkanlık Kararları, 12-13 Aralık 2002.
- 3) *The Economist*, 7 Ekim, 2004.
- 4) *Financial Times*, 2-3 Kasım, 2004 ve 5 Kasım 2004.
- 5) Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Avrupa Komisyonu Düzenli Raporu (2004), SEC(2004) 1201, Brüksel, 16 Ekim 2004.
- 6) Komisyonun Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Raporu: Avrupa Komisyonunun Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Tavsiyesi, COM(2004)656 final, Brüksel, 6 Ekim 2004.

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Özet

Bu çalışmada savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Savunma harcamaları ile ekonomik büyümeye etkisinin artırıcı veya azaltıcı olduğuna ait iki farklı görüşe de yer verilerek bir ekonometrik model yardımıyla çeşitli ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etki kat sayıları bulunmaya çalışılmıştır.

Gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin pozitif (artırıcı) olduğu savı ile hareket edilmiş; ekonometrik modellerden de bu savı doğrulayan sonuçlar alınmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Savunma harcamaları, ekonomik büyüme, ekonometrik model, panel veri*

Abstract

In this article, the relationship between defense expenditures and economic growth has been dealt with. The author has tried to find the influence coefficients of defense expenditures over the economic growth in various countries through econometric model and by citing two different views, one of which states that the effect of defense expenditures on economic growth is towards increasing the economic growth and one of which states that the effect of defense expenditures on economic growth is towards decreasing the economic growth.

The author has set out with the assertion that effect of defense expenditures on economic growth is positive (towards increasing the economic growth) and the results of the econometric models have proved this assertion.

***Keywords:** Defense Expenditures, economic growth, econometric model, panel data*

Giriş

Savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisinin yönü konusunda ekonomistler arasında süre gelen tartışma, The New York Times gazetesinin Reuters ajansına dayalı 28 Ağustos 2003 tarihli "Savunma Harcamaları Sayesinde Ekonomi Hızlı Büyüyor" başlıklı haberiyle daha da ateşlenmiştir. Söz konusu haber, savunma harcamalarının artışının ekonomiyi büyüttüğü üzerinde durmaktaydı. Hükümet temsilcilerinin, hızla artan savunma harcamalarının yılın ikinci çeyreğinde ekonomiyi tahmin edilenden daha hızlı büyüttüğünü belirttiklerine değiniliyor. Buna göre yılın ikinci çeyreğinde kaydedilen %3'lük büyümenin, geçen yılın üçüncü çeyreğinden bu

---

* Yrd.Doç.Dr.Kutluk Kağan Sümer, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü.

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

yana kaydedilen en hızlı büyüme olduğu dile getiriliyordu. Haberin ayrıntısında dikkati çeken bir önemli nokta, Irak savaşının finansmanı için savunma harcamalarının %45.9 oranında arttığı, bunun 1951 Kore savaşından bu yana kaydedilen en hızlı artış olduğunun söylenmesiydi.

Şimdi ekonomik büyüme ve savunma harcamaları kavramlarını incelemeye çalışalım.

a. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme kavramı bir ülkedeki tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki toplam üretimin artmasından başka bir şey değildir. Ulusal üretimi belirleyen temel unsurlar; çağdaş kalkınma ve büyüme teorileri, mevcut üretim faktörleri ve artış hızları, eğitim ve araştırma faaliyetleri ve teknolojik değişmeler olarak üç grupta toplanmaktadır. Aşağıda bu temel unsurlar ve bu unsurların içeriği bir tablo hâlinde özetlenmiştir. (Tablo-1)

<p>a.Mevcut Üretim Faktörleri ve Kullanım Durumu</p> <p>(1) İş gücü</p> <ul style="list-style-type: none">
•Emek miktarı
•İstihdam düzeyi
•Haftalık çalışma saati
•Emeğin eğitim ve beceri düzeyi <p>(2) Sermaye Birikimi</p> <p>(3) Teknoloji ve Bilgi Düzeyi</p> <p>(4) Kaynak Kullanımında Etkinlik Derecesi</p> <ul style="list-style-type: none">
•Kaynakların dağıtımı
•Organizasyon yöntemleri
•Üretim artırıcı teşvikler <p>b.Büyüme Hızları</p> <p>(1) İş gücündeki artışlar</p> <ul style="list-style-type: none">
•Emek miktarındaki artış
•İstihdam düzeyindeki artışlar
•Haftalık çalışma saatindeki değişmeler
•Eğitim ve beceri düzeyindeki gelişmeler <p>(2) Sermaye birikiminin artışı</p> <p>(3) Teknoloji ve bilgi düzeyindeki gelişmeler</p> <ul style="list-style-type: none">
•Araştırma ve eğitime ayrılan kaynakların miktarı
•Yeniliklerin teşviki
•Kaynak dağılımının yeniliklere uygun yeniden dağıtımı
--

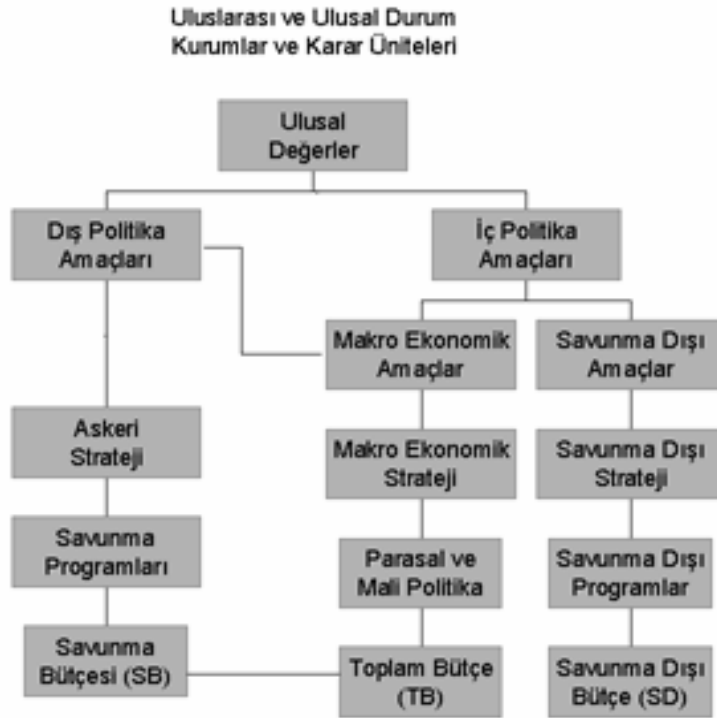
Tablo-1:Ulusal Üretimi Belirleyen Temel Unsurlar¹

b. Savunma Harcamaları

¹ *Harp Ekonomisi*; Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları; İstanbul; 1985 s.88-49.

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Askerî amaçlı üretimin, daha somut bir deyimle, savunma bütçesinin belirlenmesi, birbirini tamamlayan, iki değişik yaklaşıma dayalıdır. Bu yaklaşımlardan birincisi dış politika yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda önce ulusun dünya görüşü (daha teknik bir deyimle ulusal değerleri) ve dış politikası belirlenir. Sonra da bu dış politikanın gerçekleşmesi için gerekli strateji ve bu stratejiye uygun askerî güç plânlanır. Bu askerî gücün gerektireceği maliyet, savunma bütçesinin ne olacağını belirler. İkinci yaklaşıma iç politika yaklaşımı adı verilir. Bu yaklaşımda ulusal gelişme hedefleri ve bu hedeflere ayrılması mümkün kaynaklar belirlenir. Bu kaynak dağılımında savunma bütçesinin azami sınırı ortaya çıkınca, bu sınır içinde gerçekleştirilmesi mümkün askerî güç alternatifleri belirlenir ve daha sonra da bu alternatiflerden ulusal savunma hedeflerine en uygun düşeni seçilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, aslında bu iki yaklaşımı da birbirini tamamlayan iki yaklaşım olarak ele almak zorunluluğu vardır. Aşağıdaki şekil (Şekil-1) iç ve dış politika yaklaşımlarının bir arada ulusal değerler bütününe tayin edişini göstermektedir. Şekilde sol tarafta dış politika amaçları başlığı altında dış politika yaklaşımı, sağ tarafta iç politika amaçları başlığı altında iç politika yaklaşımları gösterilmiştir. Bir ulusun, dünya politikasındaki gelişmeleri ve bu gelişmelerin kendi güvenliğini nasıl etkileyeceğini dikkate almadan, savunma bütçesini belirlemesi imkânsızdır. Aynı şekilde ulusal ekonomik gücü dikkate almadan da, dış politika hedefleri belirlemek rasyonel olmaz.

Şekil-1: İç ve Dış Politika Yaklaşımlarının Birlikte Değerlendirilmesi²

c. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri

² *Harp Ekonomisi*; Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları; İstanbul; 1985 s. 96.

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Peki gerçekte savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki nasıl tarif edilebilir? Bu ilişkiyi kısaca devlet harcamalarındaki artışın, beraberinde piyasada toplam talep üzerinde bir artışa sebep olması; söz konusu talep artışının artarak sanayii canlandırması ve artan sanayi üretimin de beraberinde ekonomiyi büyütmesi olarak tarif etmek mümkündür. Fakat söz konusu büyümenin (üretim artışının) maliyeti, beraberinde enflasyon artışını getirmektedir. Talep şoku başta kısa dönemli üretim artışları yaratmakla beraber, uzun vadede tabii üretim düzeyini değiştirmez. Faiz haddi ve enflasyon seviyelerinde bir artışa sebep olur. Tabii bu tanım ani bir şok dalgası hâlindeki hükümet ve savunma harcamaları için geçerli bir kavramdır.

Oysa uzun süreli savunma harcamalarında ekonomi bir şokla karşılaşmayacağı için, ekonominin genel dengesi söz konusu şok etkisini absorbe edecektir.

Amerikan ekonomisi incelenecek olursa, savunma sanayii araştırmaları yapan ve savunma sanayii sistemleri üreten pek çok orta ve büyük boy işletme göze çaracaktır. Bu işletmeler gerek ürettikleri yeni teknolojiler gerekse diğer sektörlerden aldıkları girdiler ve diğer sektörler tarafından sağlanan çıktılar açısından Amerikan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Diğer sektörlerden aldığı girdiler ve diğer sektörler tarafından sağlanan çıktılar tabiri irdelenecek olursa, örneğin savunma sanayii bilimsel araştırma sektöründen çok büyük destek almakta ve bu sektörü maddi olarak desteklemektedir. Aynı şekilde ürettiği yeni teknolojiler vasıtasıyla iletişim, ulaştırma gibi sektörleri desteklemektedir. Bugün kullandığımız cep telefonu gibi iletişim teknolojileri ve havacılık teknolojileri, savunma sanayiinin birer çıktısı durumundadır. Bu çıktı teknolojiler; ulaştırma ve iletişimi gerek kolaylaştırarak gerekse hızlandırarak mal ve hizmet üretimi üzerine pozitif etki yapmış, dolayısıyla büyüme üzerinde önemli rol oynamışlardır. Bunu bir üretim şoku olarak değerlendirmek de mümkündür.

Piyasada yaşanan üretim (arz) yönlü bir şok hem millî geliri artırmış olacak hem de fiyatlar genel düzeyini aşağıya çekmiş olacaktır. Bu tip arz şokları genellikle yeni teknolojiler sayesinde olmaktadır. Sanayi devrimi bu tip arz şoklarına en güzel örneklerden biridir. İktisat politikası açısından toplam arzı artıracak ve teşvikler, gerek fiyat düzeyini düşürmek gerekse üretimi arttırmak açısından para ve maliye politikalarından daha etkili olacaktır.

Diğer taraftan geleneksel iktisadın çok ünlü iki ekonomisti olan David RICARDO ve Adam SMITH'e göre askerî harcamalar, üretici olmayan sadece kendi sektörü içinde hapis olmuş sadece tüketen ve lüzumsuz harcamalardır. Büyümeye etkileri olamaz. Birleşmiş Milletlerin 1973 ekonomik kalkınma raporuna göre ise savunma harcamaları geliştirmekte olan ülke ekonomileri için büyümeye önemli bir engel olarak gösterilmektedir.

Öte taraftan Paul Kennedy 1987³ yılında iki kutuplu bir dünyada ABD ve Sovyetlerin silâh pazarlarını örnek vererek askerî harcamalarını azaltan tarafın dünya silâh ticaretindeki payını kaybederek önemli bir ekonomik pazar kaybedeceğini dile getirmiştir. Kennedy'e göre her şeye rağmen silâh ticareti üretim üzerinde etkisi olan bir ekonomik aktivitedir.

Bu arada milletlerin hayatta kalabilmeleri için hasımlarına karşı savunma ve bunun için yapılan savunma harcamaları zaruridir.

---

³ Kennedy, Paul M.; *Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

ç. Savunma Harcamalarına ait Ekonomik göstergeler ve Bazı Ülkelerin bu göstergeler yardımıyla mukayesesi:

Savunma harcamalarına ait çevre ülkeler ve bazı sanayileşmiş ülkeler arasında mukayeselerin yapılabilmesi için aşağıdaki tablodaki rakamlardan faydalanılmıştır. (Tablo-2)

	AH Milyar \$	SK Bin	GSMH Milyar \$	DH Milyar \$	Nüfus Milyon	AH / GSMH %	AH/DH %	AH / KBGSMH Dolar	SK 1000 kişide Asker	KBGSMH Dolar	Büyüme %
Almanya	32900	335	2080000	699000	82,1	1,6	4,7	1,93	4,1	25400	0,96
Amerika	276000	1530	8300000	1700000	267,9	3,3	16,3	1,24	5,7	31000	4,04
Azerbaycan	225	75	11600	2090	7,8	1,9	10,8	24,87	9,6	1480	-2,77
Bulgaristan	949	80	32100	10300	8,3	3	9,2	35,62	9,6	3880	2,46
Çin	74900	2600	3390000	426000	1230	2,2	17,6	0,18	2,1	2760	7,08
Ermenistan	342	60	9630	-	3,4	3,5	-	104,45	17,5	2800	5,9
Fransa	41500	475	1400000	651000	58,6	3	6,4	5,06	8,1	24000	2,85
Gürcistan	158	11	11400	1640	5,2	1,4	9,6	26,65	2,1	221	3,75
İngiltere	35300	218	1290000	494000	58,8	2,7	7,1	4,65	3,7	21800	1,39
İrak	1250	400	25600	-	21	4,9	-	23,25	19	1220	-26,53
İran	4730	575	158000	40900	63,5	3	11,6	4,71	9,1	2490	2,6
İsrail	9340	185	96000	44600	5,5	9,7	20,9	176,89	33,4	17300	2,59
Japonya	40800	250	4250000	621000	125,7	1	6,6	0,76	2	33800	0
Kıbrıs (KRY)	506	10	8270	3130	0,7	6,1	16,2	874,07	13,4	11100	4,25
Rusya	41700	1300	724000	135000	147,3	5,8	30,9	3,91	8,8	4910	0,16
Suriye	3400	320	60600	-	16,1	5,6	-	34,85	19,8	3750	-1,54
Türkiye	7790	820	194000	52900	63,5	4	14,7	6,32	12,9	3050	3,64
Ukrayna	4280	450	114000	50800	50,4	3,7	8,4	7,45	8,9	2270	-1,17
Yunanistan	5530	206	120000	40100	10,6	4,6	13,8	43,47	19,4	11300	2,4

Tablo-2: Bazı Ülkelerin Savunma ve Ekonomik Göstergeleri⁴

AH → Askerî Harcamalar

SK → Silâhlı Kuvvetler

DH → Devlet Harcamaları

GSMH → Gayrisafi Millî Hâsıla

KBGSMH → Kişi Başı Gayrisafi Millî Hâsıla

d. Savunma Harcamaları İle Gayrisafi Millî Hâsıla (GSMH) Arasındaki İlişki

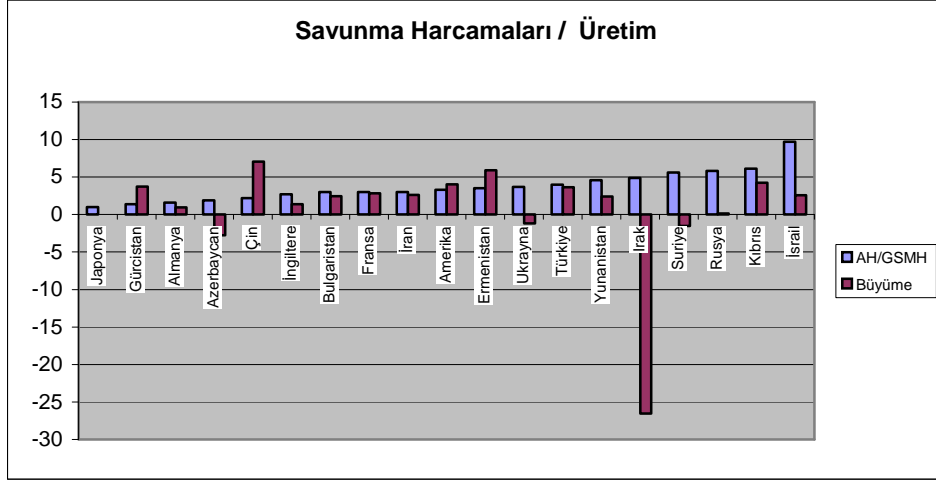
Bir ülkenin ulusal savunma gücünü belirleyen ölçütleri, tek bir büyüklük içinde toplama ihtiyacı duyulduğunda, üretimin (GSMH'nin) büyüklüğüne bakmak daha anlamlı olacaktır. Bu durumda üzerinde durulması gereken problem, ulusal savunma

⁴ Military Expenditures, World Military Expenditures and Arms Transfers, 21 Ekim 2004 (Çevrim içi), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/wmeat9900/18723.pdf> den hareketle hazırlanmıştır.

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

gücünün kaynağını oluşturan gücü etkileyen unsurların neler olduğu ve bu unsurların nasıl daha fazla genişleyebileceği, sonuçta da buradan savunmaya ayrılacak payın nasıl olacağıdır.

Sonuç olarak, ulusal savunma gücünün büyüklüğünü belirleyen; bir yandan GSMH'nin büyüklüğü, diğer yandan savunmaya ayrılacak payı belirleyecek olan toplumsal fedakarlık derecesidir. Toplumsal fedakarlık, subjektif bir değer yargısı olduğundan dolayı, asıl belirleyici olan ülkenin kaynak kısıtlamalarının genel bir ifadesi olan GSMH'dir. Çeşitli ülkelerin savunma harcamalarının üretimleri içindeki payını bir grafik üzerinde gösterebiliriz.

Şekil 2: Bazı Ülkelerin Savunma Harcamalarının Üretim İçindeki Payları⁵

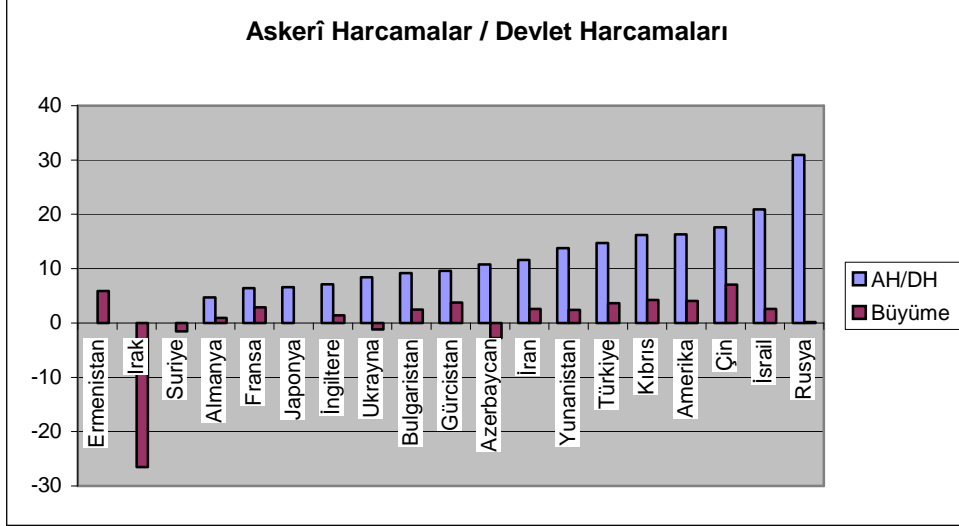
i. Kamu Harcamaları İçindeki Savunma Harcamaları:

Toplumu oluşturan bireylerin üzerinde siyasî bir güce sahip olan ve o toplumun devletinin gücünün bir göstergesi olarak kabul edilen savunma ve güvenlik hizmetleri, devlet bütçesinin oldukça büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bazı devletlerin kamu harcamaları içindeki savunma harcamaları aşağıdaki grafikte verilmiştir (Şekil-3). Savunma hizmetleri, bir devletin hem kendi içindeki her türlü yasa dışı olaylara karşı hem de diğer devletlerin o devlet üzerindeki egemenlik iddialarına karşı ulusal egemenliğini korumak amacıyla yapmış oldukları korumadır. Bu amaçtan kaynaklanarak kamu harcamaları içinde önemli bir yere sahip olan savunma harcamaları, ülkelerin daha iyi olabilecek refahları pahasına millî gelirlerinden fedakarlık edilerek ülke bütünlüğüne yönelik her türlü tehditlere karşı ayrılan bir pay olup, egemenlik ve ulusal varlığının devamını sağlayan harcamalardır. Ülkeler için önemli bir özelliğe sahip olan savunma ve güvenlik hizmetlerinin genelde iki yararı bulunmaktadır. Bunlar; caydırıcılık ve korumadır. Caydırıcılığın yararı, bir ülkenin askerî gücünün fazla olmasına ve bu gücün diğer ülkeler tarafından kabul edilmesine bağlıdır. Yani bir ülkeye müdahale etmek isteyen devletler, müdahale edecekleri

⁵ Military Expenditures, World Military Expenditures and Arms Transfers, 21 Ekim 2004 (Çevrim içi), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/wmeat9900/18723.pdf> den hareketle hazırlanmıştır.

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ
devletten elde edecekleri yarardan ziyade uğrayacakları zararların daha fazla olabileceğine inanılırsa caydırıcılık yarar getirmiş olur.

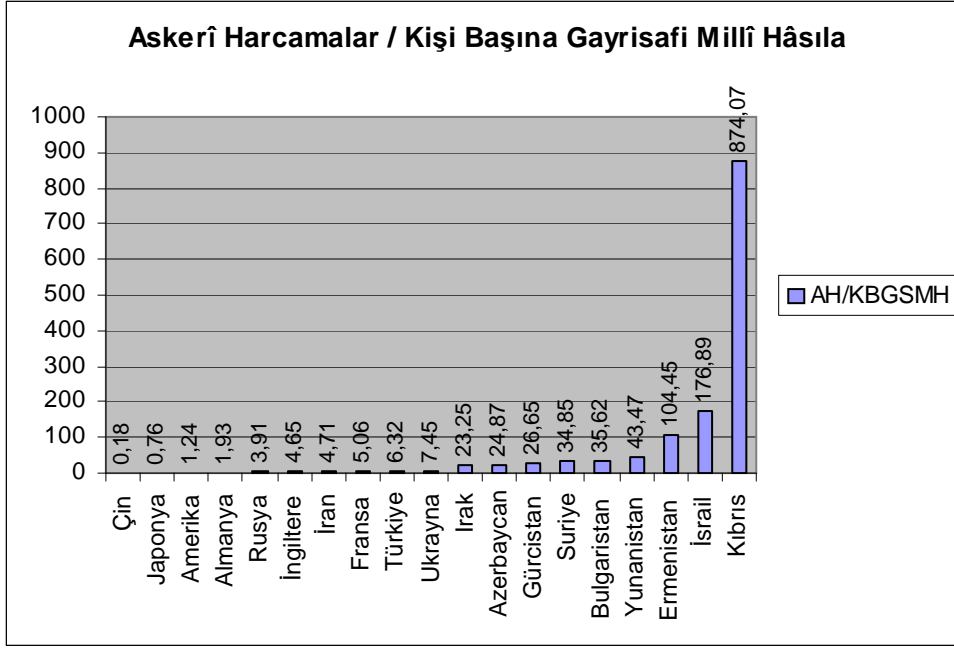

Şekil 3: Bazı Ülkelerin Hükümet Harcamalarının Üretim İçindeki Payları⁶

ii. Savunma Harcamalarının Kişi Başına Gayrisafi Millî Hâsıla İçindeki Yeri

Kişi (fert) başına GSMH (üretim)'den savunma harcamalarına ayrılan pay, milletlerin fedakarlık kat sayısı olarak da adlandırılmaktadır. Yapılan savunma amaçlı yatırımların bir bakıma kişi başına maliyetlerini vermektedir. Bazı devletlerin savunma harcamalarının kişi başına gayri safimillî hâsıla içindeki yeri aşağıdaki grafikte verilmiştir. (Şekil-4)

⁶ Military Expenditures, World Military Expenditures and Arms Transfers, 21 Ekim 2004 (Çevrim içi), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/wmeat9900/18723.pdf> den hareketle hazırlanmıştır.

Şekil 4: Bazı devletlerin savunma harcamalarının kişi başına gayrisafi millî hâsıla içindeki yerleri⁷

d. Bazı Ülkelerin Savunma Harcamalarının Büyüme Etki Kat Sayılarının Hesaplanması:

Büyüme = a + b Savunma Harcamalarındaki Artış

Şeklinde 1990-2001 yıllarını kapsayan bir panel veri regresyon* denklemini kurulacak olursa, bize b parametresi (regresyon kat sayısı) savunma harcamalarındaki %1 birimlik artışın, büyüme üzerinde % kaç birimlik bir artışa sebep olacağını gösterecektir. Aynı zamanda söz konusu parametrenin pozitif (+) veya negatif (-) oluşu da bize savunma harcamalarındaki artışın büyümeyi pozitif veya negatif yönde etkilediğini gösterecektir. Aşağıdaki tabloda bazı örnek ülkelere ait modeller ve bu modellerden elde edilen a ve b kat sayıları verilmiştir (Tablo-3). Tablodaki bütün parametreler istatistiksel anlamlılık testlerinden geçmiştir. Tablo dikkatli olarak incelendiğinde Almanya, Azerbaycan, Çin, Ermenistan, Fransa, Gürcistan, İngiltere, İran İsrail, Kıbrıs (Rum Kesimi) ve Ukrayna'nın savunma harcamaları bu ülkelerin büyüme oranları üzerinde negatif etkili, diğer ülkeler üzerinde ise pozitif etkili bir yapıya sahiptir. Türkiye'de savunma sanayii harcamalarında %1 birimlik bir artış büyüme oranını % 0.15 yükseltmekte, ABD de ise %0,30 yükseltmektedir. Almanya için savunma sanayii harcamalarında %1 birimlik bir artışın büyüme oranını % 0.08 düşürmesi dikkat çekicidir. Bu rakamda eski Doğu Almanya'nın da etki sahibi olabileceği dikkatten kaçırılmamalıdır. Yine Rusya Federasyonu haricindeki diğer eski Doğu Bloku ülkelerinde kat sayının negatif olması ilgi çekicidir.

⁷ Military Expenditures, World Military Expenditures and Arms Transfers, 21 Ekim 2004 (Çevrim içi), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/wmeat9900/18723.pdf> den hareketle hazırlanmıştır.

* Metodun detayına burada girilmemiştir. Detay Temel Ekonometri kitaplarında bulunabilir.

Sonuç

Farklı yaklaşımlar ışığında askerî harcamaların iktisadî büyüme üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmış, bu inceleme ekonometrik analiz teknikleri yardımıyla ülkeler bazında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tablo-3'de verilen ekonometrik modelleme de dikkate alınacak olursa, savunma sanayiine sahip ve kendi savunma teçhizatlarını üretebilen ülkelerde savunma sanayii harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin daha fazla ve pozitif yönde geliştiği, Almanya haricinde savunma sanayii ithalâta dayalı ve daha fazla askerî insan gücünü finanse etme yönündeki ekonomilerde bu etkinin negatif yönde olduğu istatistiki verilerle ispatlanmaya çalışılmıştır.

Ülke	Sabit Kat sayısı (a)	Regresyon Kat sayısı (b)
Kalkınmakta Olan Ülkeler	4,5694	0,3129
Kalkınmış Ülkeler	-7,9895	2,2744
Dünya	-11,6916	2,9569
Almanya	-2,8470	-0,0872
Amerika	-6,0499	3,0071
Azerbaycan	11,6281	-0,2232
Bulgaristan	-2,6186	0,3802
Çin	10,5994	-1,3134
Ermenistan	0,2969	-1,1911
Fransa	-1,3169	-0,1376
Gürcistan	7,8461	-0,4427
İngiltere	-2,6304	-0,1869
Irak	Yeterli Veri Yok	
İran	4,3944	-1,1603
İsrail	-7,2454	-6,3538
Japonya	0,8094	0,5152
Kıbrıs	11,0369	-0,9914
Rusya	2,0171	2,7429
Suriye	-0,7627	0,6515
Türkiye	6,9951	0,1513
Ukrayna	-0,3581	-6,6571
Yunanistan	-0,4605	0,3646

Tablo-3: Bazı Ülkelere Ait Büyüme Üzerindeki Savunma Harcamalarının Etkilerini Gösteren Regresyon Kat sayıları

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

KAYNAKÇA

- 1) *Harp Ekonomisi*; Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları; İstanbul; 1985.
- 2) Kennedy, Paul M.; *Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*.
- 3) Military Expenditures, *World Military Expenditures and Arms Transfers*, 21 Ekim 2004 (Çevrim içi), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/wmeat9900/18723.pdf>

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı

1. Ulusal hakemli dergi niteliğine sahip ve yılda iki sayı olarak yayımlanan Güvenlik Stratejileri Dergisi, özellikle güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik ve jeostratejik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçenekleri ortaya koyma amacına yöneliktir. Bu itibarla; ilgi alanımıza giren jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik seviyede güvenliğimizi ilgilendiren konularda daha önce yayımlanmamış özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm çalışmalara açıktır.

2. Güvenlik Stratejileri Dergisinde; ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, Anayasasında ifadesini bulan temel niteliklerine saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış olan ve hakem onayından geçmiş makalelere yer verilmektedir.

3. Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanacak makalelerin içeriği, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uyup uymadığı Yayın Kurulu tarafından değerlendirilir. Uygun bulunan yazılar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerin oluru alan yazı dergide yayımlanır. Hakem raporları gizlidir. Raporlar en az 5 yıl süreyle saklanmak üzere arşive konulur. Gönderilen yazı için hakemlerden birinin müspet, diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda yazı üçüncü bir hakeme gönderilir. Makalenin yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir.

4. Güvenlik Stratejileri Dergisinde makalesi yayımlanan yazarlara; talep ettikleri takdirde, telif ücreti ödenmektedir.

5. Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yayın Kuralları

1. Makaleler, A-4 kağıdının bir yüzüne gelecek şekilde, 5-20 sayfa olarak bilgisayar ortamında Microsoft Word programında yazılarak bilgisayar çıktısıyla birlikte diskette gönderilmelidir.

2. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce özeti ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır.

3. Yazı karakterleri Arial; yazılar 10 punto; dipnotlar 8 punto; fotoğraf, grafik, şekil, tablo ve çizelge yazıları 10 punto olmalıdır.

4. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinaleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.

5. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil) sağ köşeye italik, koyu 10 punto olarak yazılmalı; unvan ve görev yeri dipnotta (*) işareti ile belirtilmelidir.

6. Dipnotlar, yer aldığı sayfanın alt tarafında ve numaralandırılarak verilmelidir : (Adı Soyadı; Kitap/Makale Adı, Cilt/Sayı, Yayın Evi/İl/ Basım Evi, Yıl, Sayfa No.)

7. Kaynakça, makalenin sonuna aşağıdaki şekilde konmalıdır. (Soyadı Adı; Eser İsmi, Cilt/Sayı, Yayın Evi, İl, Yıl)

8. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.